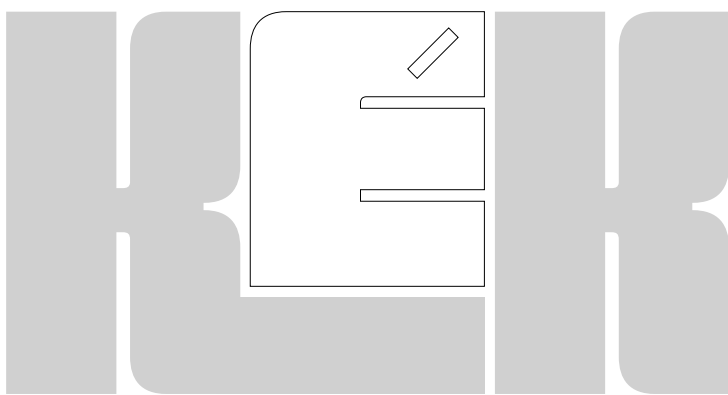

Kultúra és Közösség
művelődéstudományi folyóirat

ÉRINTETTEK ÉS ÉRDEKELTEK

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetében működik.

Nemzeti Kulturális Alap

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat Kiadási Kollégium

Eszmei támogató: Magyar Szociológiai Társaság

E számunkat Laki Ildikó szerkesztette.

Olvasószerkesztő: Molnár Krisztina

Számunk fotóit Laki Ildikó készítette.

Főszerkesztő: Tibori Tímea

Főszerkesztő-helyettes: A. Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A. Gergely András, Kraiciné dr. Szokoly Mária, Laki Ildikó, Paksi Veronika, Papp Richárd, T. Kiss Tamás

Szerkesztőség címe:

MTA TK SZI

1014 Budapest, Úri u. 49.

+3630 99 00 988

www.kulturaeskozosseg.hu

Kiadja:

Belvedere Meridionale

www.belvedere.meridionale.hu

Nyomdai kivitelezés:

s-Paw Bt.

6794 Üllés, Mező Imre u.7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap előfizethető és megrendelhető a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

TARTALOMJEGYZÉK

Laki Ildikó: Szerkesztői felvezető	5
<i>I. IDENTITÁS</i>	
Kállai György: Integráció és fogyatékoság.....	7
Gergely Katalin Andrea: Énkép, pályaszocializáció diszlexiás fiatal felnőttek perspektívájából	13
Tapolczai Gergely: A jelnyelv – nemzetközi szintéren.....	21
Komlós Péter: A fogyatékkal élő személyek szavazati jogának korlátozása a választójogi (és más) törvények tükrében Magyarországon	33
<i>II. OKTATÁS, KÉPZÉS, FELNŐTTOKTATÁS ÉS FELNŐTTKÉPZÉS</i>	
Laki Ildikó: Oktatás, képzés – avagy fogyatékosok/fogyatékkal élő emberek a felnőttoktatásban?	43
Kraiciné Szokoly Mária: Sajátos Tanulási-Tanítási Igényű Felnőttek	51
Lakos Renáta: Gondolatok a siket kultúráról	63
Tardos Katalin: Jó gyakorlatok a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására	69
<i>SZEMLE</i>	
Kiszely Tibor: Börtönkönyv.....	83
A.Gergely András: Hetven tétel	87
Szerzőink.....	91

Laki Ildikó

SZERKESZTŐI FELVEZETŐ

A *Kultúra és Közösség* most elkészült száma a fogyatékkal élő emberekről, élethelyzetük és életkörülményeik bemutatásáról, valamint azokról a jelenségekről szól, amelyek egyéni és társadalmi szinten egyaránt fontosnak tarthatunk. Ugyanakkor tényként kell megállapítani azt is, hogy a fogyatékos szerep még mindig társadalmi *problémaként* jelenik meg hazai köztudatban. Korlátozottságot és hátrányt, akadályt vagy akadálymentességet, de leginkább problémákat húzva maga mögött. Mindamelllett, hogy mindez akár valós tartalmat is hordozhat magában, nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az érintettek közvetlen és közvetett életerében jelentős, pozitív irányú változások következtek be az elmúlt másfél évtizedben; gondolva a törvényi háttérre, az alap-, közép- és felsőoktatásban végbement integrációs és inkluzív folyamatokra, a fizikális és infokommunikációs akadálymentesítésre, valamint a társadalom szemléletében megjelenő apró szikrákra. Az új évezred progresszív fogyatékosügyi politikája a fogyatékos emberek helyzetét már elsősorban nem egészségügyi, rehabilitációs vagy szociálpolitikai kérdésnek tekinti, hanem az emberi jogok közé emeli be a fogyatékos emberek jogait. Nem elég az állampolgári jogok deklarálása és a negatív diszkrimináció megnyilvánulásai, illetve társadalmi mechanizmusai elleni küzdelem, hanem a pozitív cselekvés, pozitív diszkriminációs eszközök is szükségesek a társadalmi kirekesztés és a fogyatékos emberek társadalmi hátrányainak mérsékléséhez.

A fogyatékkal élők (2001 = 577 036 fő) és (2011 = 456 638 fő) statisztikai adatait nézve elmondható, a 2011. évi népszámlálás szerint több mint száz-ezerrel kevesebben mondták magukat fogyatékkal élőknek, mint az előző népszámlálás idején. Ebből arra következtethetünk, hogy csökkenő tendenciát

mutat a fogyatékkal élő emberek csoportaránya. Ez természetesen a valóságban nem releváns. A korábbi népszámlálásokkal ellentétben az önbevallás mellett új kategória jelent meg, a tartós betegségben szenvedők csoportja, mely az adatok értelmezését más aspektusba helyezi, vagyis a fogyatékkal élők akár tartós betegek tekinthetnek magukat és nem fogyatékkal élőknek. A helyzeten azonban mit sem változtat, hiszen a *Világ Egészségügyi Felmérése* adatai szerint nagyjából 785 millió ember (15,6%) a 15 évesnél idősebb népesség tagjai közül fogyatékos, míg a Betegségek Megterhelő Hatásáról készült vizsgálat felmérés szerint e szám körülbelül 975 millióra tehető (19,4%). Ebből a populációból a *Világ Egészségügyi Felmérés* becslései szerint 110 millió ember (2,2%) küzd nagyon komoly funkcionális-életviteli problémákkal, míg a Betegségek Megterhelő Hatásáról készült felmérés szerint nagyjából 190 millió ember (3,8%) rendelkezik „súlyos fogyatékossgal” (WHO, 2011).

Ugyanakkor kiemelendő, hogy Európa-szerre az elmúlt két évtizedben a született fogyatékkal élők száma csökkenő tendenciát mutat, szemben az időskori fogyatékkal élők emelkedő tendenciájával. Ez utóbbival szükséges küzdeni.

Mit jelent mindez az érintett csoport vonatkozásában?

A fogyatékosügy közösségi, tagállami és társadalmi ügynek tekinthető, melyben maguk az érintettek is aktív szereplők, résztvevők, nemcsak az őket segítő, támogatók. Ebben a kontextusban tehát nem elhanyagolható az a szempont sem, amely azt mutatja meg, hogy az EU polgárainak 97%-a vélekedik úgy: többet kell tenni a fogyatékos emberek integrációjának megvalósulásáért.

Budapest, 2013. április

INTEGRÁCIÓ ÉS FOGYATÉKOSSÁG

Mindenki arra törekszik élete során, hogy magából a lehető legtöbbet kihozza, képességeit figyelembe véve. Az ember tervez. Elvégzi az iskoláit, azután állást keres, lehetőleg a számára legmegfelelőbbet. Majd családot alapít és törekszik a tökéletes életre. Ezek látszólag teljesen hétköznapi célok, vágyak, amiket viszonylag könnyen megvalósít az ember. Vagy mégsem?

Tételezzük fel, hogy megszületik egy városi kórházban egy kisfiú, aki teljesen egészséges, csupán pár héttel korábban érkezett és bekerül az inkubátorba. Feltehetőleg emberi mulasztás következtében a látszólag biztonságosnak tűnő kis dobozkába túl sok oxigén kerül, aminek hatására a kisfiú elveszti a látását. Ettől a pillanattól a fiúnak meg van pecsételve a sorsa. Amellett, hogy úgy kell felnőnie, hogy nem láthatja a szüleit, testvéreit, nem látja, milyen elbűvölően tud ránézni a kutyája, nem látja a Balatont, a csodás épületeket (és még itt folytathatnánk a sort), meg kell küzdenie nap mint nap azzal, hogy viseli a fogyatékossgal élők stigmáját.

Az integráció fogalma

Az integráció latin eredetű szó, egységesülést, beolvasztást, beilleszkedést jelent.¹ A társadalmi integrációra leszűkítve a fogalmat, a faji, etnikai alapú elkülönítést hivatott orvosolni a békés együttélés érdekében. Egy folyamat, amely a fogyatékos és nem fogyatékos emberek közti interakciót maximálisan lehetővé teszi, tehát a hangsúly az együttes tevékenységen, a kölcsönös kommunikáción van.

Ennek feltétele a kétoldalú alkalmazkodás, amelynek során mindkét fél ad és kap valamit. Ezért nem megfelelő tehát az a nézőpont, miszerint a fogyatékos embereknek kell alkalmazkodniuk a többség életmódjához, mint ahogy az a felfogás sem helyénvaló, hogy a többségnek kell alkalmazkodnia a fogyatékossgal élőkhez. Kölcsönös alkalmazkodásra van tehát szükség. Egyenlő jogokat és lehetőségeket jelent minden ember számára az életlehetőségek folyamatos javítása. Gyakorlatilag egy szándék, amely a stigmák megszüntetését hangsúlyozza. Az integráció során az emberek nem lesznek láthatatlanok, illetve fontos megjegyezni azt

is, hogy nem célja a különbségek megszüntetése: ez egy negatív hozadék lenne, hisz mindannyian mások vagyunk, senkinek sem célja az uniformitás. „Durkheim a társadalmi integráció feltételeit kereste. Úgy látta, hogy ehhez közös hiedelmek, érzések, értékek, 'kollektív tudat', a társadalom tagjait összekötő szolidaritás szükséges”. A társadalmi integráció kritériuma, hogy a társadalom nem bomlik szét egymástól eltérő rétegekre.²

A fogyatékossgal élő emberek integrációja alatt értjük például azt, hogy be kell vonni őket a döntéshozatalba. Az épületeket, tömegközlekedési eszközöket akadálymentesítjük. Segíteni kell őket abban, hogy szabadon tudják gyakorolni jogaikat, támogatásra, védelemre van szükségük. Ugyanakkor az önállóság és a függetlenség nagyon fontos számukra: amennyiben ez nem valósul meg, ők is láthatatlannak érzik magukat.

A fogyatékos emberek számára a legfontosabb az esélyegyenlőség vagy esélyteremtés (társadalmi befogadás) és a hozzáférhetőség.

Az *esélyegyenlőség* azt jelenti, hogy legyen mindenkinek esélye a tanulásra, a munkára, karrierre, jó minőségű szolgáltatásokra, kultúrára, szórakozásra, attól függetlenül, hogy férfi-e avagy nő, fogyatékos vagy nem fogyatékos. Egyenlőség, amely az emberek számára lehetővé teszi, hogy élhessenek esélyeikkel.

A *hozzáférhetőség* jelenti például a könyvtárat, ahova egy kerekesszékes könnyedén be tud jutni, vagy egy hallássérült is ugyanúgy megtalálja, amit keres; vagy a posta, ahol olyan tájékoztatók vannak, amik mindenki számára érthetően vannak megfogalmazva. Minden szolgáltatás, épület és információ elérhetővé van téve a sérült emberek számára is. Vannak, akiknek persze szükségük van némi segítségre, de ez nem azt jelenti, hogy megmondjuk nekik, mit csináljak, vagy, hogy helyettük cselekszünk és gondolkodunk.

Az integráció alapelvei

Az egyenlő jogok elve ugyanúgy vonatkozik a fogyatékos személyekre és nagyon fontos betartásuk az ő esetükben is. De nem csak az egyenlő jogok

1 Magyar Larousse Enciklopédia, II. kötet, 1992.

2 Andorka 2006.

betartása a fontos, hanem sokkal inkább az esélyteremtés, azoknak az akadályoknak az eltávolítása, melyek a fogyatékos társadalom esélyeit nehezítik (egyenlő esélyek elve).

Ha időben elkezdődik a rehabilitáció, nagyobb esély van az integrációra. Ez gyermekkorban, a korai fejlődési szakaszban a legalkalmasabb. Ha integrált oktatásban részesülnek, akkor az iskolatársaknak is van lehetőségük már gyermekkorban megismerkedni ezzel a társadalmi problémával, valamint az a tény sem elhanyagolandó, miszerint gyermekkorban az emberek sokkal inkább elfogadják egymást. „Támogató, segítő szolgáltatások biztosításának elve: a humán erőforrás oldaláról: szakképesített személyek és a család jobb bevonása, az anyagi erőforrás: megfelelő speciális eszközök biztosítása, az integrációban dolgozó alkalmazottak megfelelő bérezése”.³

Az integráció nehézségei

Ahhoz, hogy eljussunk a szegregációtól egészen az integrációig, hosszú utat kell bejárnunk, aminek az egyik alapfeltétele a szemléletváltás. Kifogások természetesen mindig vannak, mint például „a pedagógusok túlterheltek és nem tudnak pár speciális igényű gyermekkel foglalkozni az óráikon”. Persze előfordulhat, hogy a szülő gondolja úgy, gyermekének speciális odafigyelésre van szükség, amit csak szegregált iskolában kaphat meg és véleménye szerint ezt az integrált oktatás nem képes megvalósítani.

Integráció az oktatásban

A szegregált oktatás korábban nagy előrelépést jelentett, hisz azelőtt a fogyatékossgal élőköt ki-rekesztették vagy nem foglalkoztak fejlesztésükkel. Ma viszont már fel kell ismerni a szegregált oktatással szemben az integráció pozitívumait.

Az *iskolákban* az oktatás során a tanárok, pedagógusok nem feltétlenül képzettek és gyermekcentrikusak. A pedagógiai eszközrendszer nem elég változatos, gyakran a pedagógus az átlagos teljesítményű gyerekek szintje alapján dolgozza ki a tananyagot. A család után az egyik legfontosabb szocializációs színtér az iskola. Amikor a szülő elviszi gyermekét reggel az iskolába, átadja őt egy másik embernek, tudatosan talán bele sem gondolva abba,

hogy mekkora felelősséget ruház át ezáltal a pedagógusra. A képzés Magyarországon viszont korántsem tökéletes. Tehát ettől kezdve a tanár lelkiismeretére van bízva a gyermek nevelése, fejlesztése. Az is mindenképpen problémaként kezelendő, hogy a tanári szakma presztízse nagyot csökkent az elmúlt pár évtized során. A sikeres integrációt hátráltatja még a magyar iskolarendszer egyik tipikus jellemzője, a magas osztálylétszám. Ez természetesen nem csupán a fogyatékkal élő fiatal számra hátrány, ugyanúgy az ép társaik számára is. Az interaktív foglalkozások esélye csökken, minél több kisgyermek jár egy osztályba. Nincs egy egészséges állandó kommunikáció iskola és szülő között. A szülő egyedül a fogadóórákon szembesül azzal, hogy gyermeke hol (és hogyan) éli mindennapjainak nagy részét.

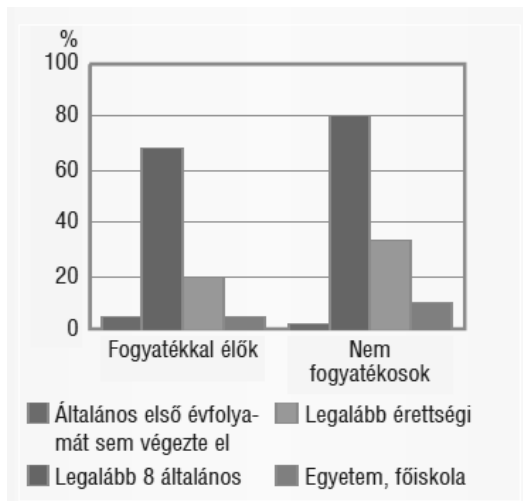
Számos intézményben megoldatlan az akadálymentesítés. A szülők túlságosan féltik gyermeküket, nem tudván arról, hogy ez az óvás átfordul egyfajta „hátránnyá”. Egy sérült kisgyermek iskolai integrációjánál mindig vannak problémák, főleg az elején, ha viszont később társai megismerik, már nem a másság alapján fogják megítélni. Persze az iskolai integráció során a fogyatékossg mértékét minden esetben figyelembe kell venni, hiszen a sikerélmény nagyon fontos a gyermeknek, amennyiben ez elmarad, nem szabad erőltetni.

A fogyatékossgal élő emberek iskolai végzettsége alulreprezentált, az érintettek 29%-ának nem sikerült megszerezni az alapfokú végzettséget sem. A fogyatékossgal élők közül, akik bekerülnek a felsőoktatásba, többnyire vakok és gyengénlátók, bár az értelmi fogyatékosok egy kis aránya is szerez valamilyen felsőfokú képesítést (0,6%). A 2005/2006-os tanévben az óvodákban több mint 1400 kisgyermek, míg az iskolákban 31 ezren részesültek gyógypedagógia oktatásban. Ez kiderül az *1. számú ábra* adataiból is.

Mindezek az integrációt alapvetően befolyásolják, mint ahogy az objektív (azaz tárgyiasult) és a szubjektív (azaz egyéniesült, intézményesült) tényezők. Objektív feltétel például mozgáskorlátozottak számára a kerekesszék, a rámpa, a lift, vagy egyéb speciális szükségletű tanulók számára a speciális taneszközök. Szintén idetartozik a megfelelő osztálylétszám is. Rengeteg egyéb behatárolhatatlan tényező játszik közre egy személy integrációja során, amelyeket szubjektív feltételeknek hívunk. Leginkább ide sorolandó a pedagógus, az integrálandó gyermek, a szülő személyisége, hajlandósága. Előfordulhat, hogy az intézmény teljesen akadály-

³ Berszán 2008:99-100.

1. számú ábra
A fogyatékosokkal élők és a nem fogyatékos személyek iskolai végzettsége

Forrás: Statisztikai Tükör, 2007/17.

mentesített, vagy az osztály valójában egy interaktív kiscsoport, és mégsem mondható sikeresnek az integrációs törekvés. Szintén nem könnyen megfogható tényező a gyógypedagógus érzékenysége a probléma iránt, valamint a kellő szaktudás megléte.⁴

Az iskola az integráció legalapvetőbb színtere. Feladata a gyermekek és a fiatalság nevelésében, oktatásában való szerepvállalás, szocializációs tevékenység. Hibás az az elgondolás, miszerint más tematika szükséges a fogyatékkal élő gyermekek oktatásához. Amennyiben megfelelő körülmények vannak biztosítva az oktatási intézményeknek, akkor már nem kell beszélni integrált oktatásról, csupán oktatásról. Magyarországon többnyire az oktatási rendszer szegregált formában képi a fogyatékos embereket és különböző fogyatékosokkal rendelkező embereknek különböző iskolák léteznek. Az oktatásnak ezen formája tökéletesen látja el a feladatokat és színvonal teljesen megfelelő a fogyatékos emberek számára, épp csupán az a hátránya, hogy néha leküzdhetetlen akadályokat gördít az érintettek elé, melyek hátráltatják társadalmi beilleszkedésüket. Gyakorlatilag egy zárt burokban próbálják felkészíteni őket a mindennapi életre és csak ezzel a szűk szubkultúrával ismertetik meg őket ezáltal. A későbbi munkavállalás során ez szintén problémát okoz, nem is annyira a munkavégzésben, sokkal inkább a személyközi, kollegiális kapcsolatok kialakítása során. Ez a probléma nem csupán az egyén

önértékelésénél jelenik meg, hanem néha akár konfliktusokhoz is vezethet. Az integrált oktatás alapvető célkitűzése, hogy fogyatékos és nem fogyatékos gyermek együtt tanuljon, nem csak a tananyagról, egymásról is. A magyar oktatási rendszerben az integráció jogi háttere biztosítva van, azonban ez önmagában nem elég a szakmai hiányosságok kiküszöbölésére. Eltérőek a fogyatékos szerephez fűződő külső és belső szerepelvárások. Gyakori velejárója az emberi státusz elvesztése és az az érzet, miszerint az illető csupán egy másodrendű vagy láthatatlan állampolgár. Az önállóság a nem fogyatékos emberek körében életkori elvárás. A fogyatékos embereknél ez máshogy történik, felhatalmazásra, feljogosításra van szükségük, hogy részt vehessenek az életüket érintő fontos kérdések eldöntésében. A tanulás egy rendkívül fontos folyamat. Ha az ember tanul, akkor ezáltal tágítja világképét, megismer másokat, felfedezi saját képességeit. Képzettséget szerzünk, ami azt jelenti, hogy értünk valamihez (persze ez nem mindig igaz, de tételezzük fel). Amennyiben rendelkezünk különböző képesítésekkel, úgy valószínűleg könnyebben tudunk munkát találni vagy vállalni.

Nyugat-Európában nemcsak az iskolákban találkozhatunk több fogyatékos emberrel, hanem az utcákon, szórakozóhelyeken is. Persze ez nem a Nyugatot dicséri, hisz ez lenne a „normális”, sokkal inkább a mi társadalmunkat minősíti. Az iskolai integráció során egy alapvető kérdésfeltevésen is változtatni kéne. A „Mi a problémája, mit nem tud?” helyett a „Mit tud, mire képes?” – kérdést kellene gyakrabban feltenni.

A munkahelyi integráció terén sem sokkal jobb a helyzet. Erőteljesen jelen van a munkaerőpiacon a diszkrimináció, amivel egyből az állásinterjú szembesül az érintett. Ha mégsem éri a felvétel során hátrányos megkülönböztetés, akkor a munkapozíció betöltése után találkozhat bántó megjegyzésekkel a kollégák részéről.

A fogyatékos személyek integrációjának egyik eleme az akadálymentesítés

Az akadálymentesítés olyan tudatos tevékenység, amelynek során a fizikailag és mentálisan akadályozott emberek számára teremtenek olyan körülményeket, melyek segítségével lehetővé válik számukra, hogy azt és úgy tegyék, amit és ahogy ép embertársaik tennének, illetve tennék. Ide tartozik ezért például épületek, közlekedési eszközök aka-

4 Katona: Integrált nevelés.

dálymentesítése. Mi gyakran, sőt legtöbbször észre sem vesszük ezeket az akadályokat, mint például két lépcsőfok egy étterem bejárata előtt, vagy bármelyik (már megépült) metró Budapesten. Addig, amíg mi könnyedén fel-le járunk ezeken a (számunkra) jelentéktelen feljárókon, bele sem tudunk gondolni, hogy egyes embereknek mekkora leküzdhetetlen akadályokat jelentenek.

Ugyanilyen jelentőséggel bír az infokommunikációs akadálymentesítés is. Ma, a 21. században elengedhetetlen, hogy valakinek legyen e-mail címe. Ha munkát vállalunk, nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne tudjuk kezelni a számítógépet vagy ne legyenek alapszintű ismereteink az internetről. Természetesen ez nem csak a munkáltatók részéről elvárás, sokkal inkább arról van szó, (sajnos vagy nem sajnos), hogy a mai digitalizált-modernizált világban az általános műveltséghez hozzátartozik a világhálón való jártasság. Ezen a téren kifejezetten fontosnak tartom megemlíteni, hogy a vakok és gyengénlátók az internetet használók nem elhanyagolható csoportja. Minden olyan személy érintett, aki az információt valamilyen okból kifolyólag nehezen vagy csak részben tudja feldolgozni. Előfordulhat, hogy valaki valamilyen képességihiány miatt a billentyűzetet vagy az egeret nem képes használni. Hasonló problémát jelent mindez a mozgáskorlátozottak számára is.

Magyarországon kicsivel kevesebb, mint 210 ezer ember rendelkezik valamilyen mozgáskorlátozottsággal,⁵ amely jelentősen megnehezíti a tömegközlekedési eszközök zökkenőmentes igénybevételét. Rehabilitációnak nevezzük azokat az intézkedéseket, melyek segítik a fogyatékos embereket abban, hogy elérjék függetlenségüket és az élet bármely szegmensén maximálisan megállják a helyüket. Mindenki akkor tud igazán boldog életet élni, ha elismerik őt. A rehabilitáció során a huzamosan vagy véglegesen fogyatékos embereknek segít a társadalom, hogy megmaradt képességeikkel megint elfoglalhassák helyüket a közösségben, képességeik fejlesztésével minél önállóbban élhessenek. A fogyatékos gyermekeknek ép társaik mellett van a helyük az iskolapadban. Ma Magyarországon a sérült gyerekek körülbelül negyede vesz részt integrált oktatásban, a többiek valamely speciális intézményekben tanulnak. Gyakran a fogyatékosággal élők nem élhetnek teljes életet és társadalmilag kirekesztődnek. Bizonyos kulturális programokon sem tudnak részt venni, mint például mozi, könyv-

tár, szórakozóhelyek, ha a fizikai akadálymentesítés állapotát vesszük figyelembe. Erre a megállapításra Kiss Adrienn „Fogyatékosággal élők szórakozási lehetőségei” című előadását hallgatva jutottam, aki tanulmányában részletesen taglalja a kerekesszékekkel élők kulturális programokon való részvételi esélyeinek nehézségeit. Szükséges, hogy az emberek többet tudjanak meg a fogyatékosággal élő személyekről, valamint az is szintén fontos, hogy tudjuk azt is, mire van szükségük. Sokan nem tudják, hogyan reagáljanak például egy siket emberrel való találkozás során. Ez szintén azért van, mert egy átlagembernek nagyon kevés információja van a fogyatékosok társadalmáról. Igazságos ez? Ha megismerkedünk egy sérült emberrel, az csak tágtítja a látókörünket és hatást gyakorol az elfogadó képességünkre. Biztosítani kell számukra is az információ szabad áramlását, Braille írással vagy akár jelynyelvel.

Önálló élet

A fogyatékosággal élő emberek többségének a családalapítás kényes kérdést jelent, hiszen életük ezen szegmensére is kiterjed a hátrányos megkülönböztetés ténye. Minden fogyatékosággal élő személynek joga van ahhoz a döntéshez, hogy közösségben éljen. Ez leginkább úgy valósítható meg, ha személyes segítő szolgáltatást nyújtunk nekik. Az ellátás szempontjából fontos a hozzáférhetőség, az elérhetőség, a segítség adott esetben az iskolába, munkába járáshoz. Az önálló élet koncepciója nem csupán a létfontosságú tevékenységek elvégzését jelenti, hanem a kultúrában való részvételt, a családalapítás lehetőségének megteremtését is magában foglalja. A következő ábra a rehabilitációs, valamint az önálló életviteli paradigma közti különbségeket hivatott bemutatni. A legszembevetőbb különbség jól látható, az önálló élet megvalósítására megfogalmazott paradigma sokkal inkább optimistább és jobban koncentrálna az egyénre és képességeire. Nem az a fontos, hogy mi nincs, hanem az a fontos, hogy mi van. A probléma nem bizonyos képességek hiánya, hisz bizonyos képességeket lehet pótolni egyéb más képességekkel (persze nem minden esetben), hanem a probléma leginkább az állandó függés, amely megnehezíti a teljes életet.

⁵ Népszámlálás 2001. A fogyatékos emberek helyzete.

2. számú ábra
Rehabilitációs - kontra Önálló életvitel
paradigma

	A rehabilitációs paradigmában	A önálló életvitel paradigmában
Mi a probléma?	testi fogyatékoság, a foglalkoztatáshoz szükséges képesség hiánya	szakemberektől, rokonoktól, családtól való függés
Hol a probléma?	az egyénben	a környezetben: a közösségben, a rehabilitációs folyamatban
Megoldás?	szakértők (orvos, gyógytornász, foglalkozási rehabilitációs tanácsadó) beavatkozása útján	egyenrangú tanácsadás, jogvédelem, pártolók, önszegély, fogyasztói ellenőrzés, a korlátok eltávolítása
Társadalmi szerep?	a beteg, a páciens	a fogyasztó
Ki irányít?	a szakértők	a fogyasztó
Mi lesz az eredmény?	legfeljebb részben önálló életvitel	önálló életvitel, jövedelmező munka

Forrás: Fogyatékoságtudományi Tanulmányok, Disability Studies, Fogyatékoságtudományi Fogalomtár

A budapesti központú nagy intézmények bentlakásos intézetei jellemzően igen távoli kis településeken találhatóak, a megyei fenntartásúak túlnyomó többségét is ez jellemzi, persze kisebb a távolság, de az intézmény és lakóinak integráltsága alacsony. Főként halmozottan sérült gyermekek speciális eszközöket és egészségügyi személyzetet igénylő ellátására helyeződött a hangsúly az elmúlt időszakban. Minél kisebb a település, annál nehezebb a speciális szolgáltatások elérése, családok tájékoztatása, érdekvédelem. A jelenlegi törvényi szabályozás a családban történő gondozást részesíti előnyben, biztosítja az emelt családi pótlékot, ápolási díjat, de ez csak a nagyvárosokban jelent megoldást, az ország kétharmada még mindig kistépelüléseken él, ahol a támogatórendszer nincs kiépítve. Minden társadalmat minősít, hogy a társadalmi fejlődés során milyen lehetőségeket kínál az esélytelen, saját erőből a felszínen fennmaradni képtelen tagjai számára. Gyakran a fogyatékos emberek elszigetelődnek a társadalomtól. Nem tudnak úgy dolgozni, szórakozni, sportolni, mint mások, ezért fordul elő, hogy oly gyakran egyedül maradnak. Az épeknek is aktívan részt kell venni az integrációban.

A szegregáció csakis kizárólag addig szükséges, amíg a sérült személyek korai fejlesztése és a speciális oktatási metodika ezt indokolja (pl.: jelnyelvi képzés, pontírás elsajátítása). Szükséges feltétel,

hogy az ellátórendszer felkészüljön a fogyatékos személyekkel való kommunikációra. A társadalmi kirekesztés vagy exklúzió kifejezéssel a szociológusok a társadalmi kötelek gyengülésére kívánták felhívni a figyelmet. A fogalom az adott társadalmi körülmények között értelmezhető, de nem egyetemlegesen. Az izoláció általában kényszerből ered, az adott személy és a társadalom más tagjai közötti kapcsolathányt jelenti. Az izoláció mértéke persze sok dologtól függ, például kortól, vagy éppen attól, mennyi ideje áll fenn a fogyatékoság. E probléma megoldása nem az érintett személy feladata, hanem a társadalomé.

„Ha izolálják a fogyatékos embert, ha lakásba zárva él, vagy intézményben, a világtól elzárva, akkor a problémák nem látszanak, csend van körülöttük. Mihelyst mozgolódás kezdődik, az integráció – a befogadás érdekében – rögyest lehetetlenné válik, de legalábbis erősen megnehezedik a csendes félrehúzóds”.⁶ A normalizáció elve kimondja: a fogyatékos embereknek biztosítani kell, valamint jogukban áll igénybe venni ugyanazokat a lehetőségeket, mint nem fogyatékos embertársaiknak.

Már csak az a kérdés, nálunk vajon miért is nem működik a fogyatékos emberekkel kapcsolatos feladatok korrekt ellátása és a megfelelő társadalmi-politikai környezet kialakítása.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf 2006 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Berszán Lídia 2008 *Fogyatékos személyek társadalmi integrációja*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Cluj-Napoca.
- Kálmán Zsófia – Könczei György 2002 *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest.
- Magyar Larousse Enciklopédia*, II. kötet, 1992. Akadémiai Kiadó.
- Katona László: *Integrált nevelés*. /Forrás: www.massag.hu/konyv/korsz.torekv.integralt_neveles.doc/
- Népszámlálás 2001. *A fogyatékos emberek helyzete*. Letöltés: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/12/tables/load2_1_1_2.html/

6 Kálmán – Könczei 2002:118.

Abstract

For disabled people the most important is equality, opportunities, availability, social inclusion. Equality means that everyone has a chance to learn, work, make career, use high quality services, have fun, regardless of whether it's a man or a woman,

disabled or non-disabled. Equality allows people to take advantage of the opportunities.

Accessibility means for example a library where someone with a wheelchair can easily get in, someone with hearing disability can find what he/she looks for, or the post office, where there are information leaflets formulated for all.

ÉNKÉP, PÁLYASZOCIALIZÁCIÓ DISZLEXIÁS FIATAL FELNŐTTEK PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

Globális hatások szerepe a tudás fogalmának újragondolásában

Modern világunkban minden folyamatosan változik, egy adott dolog csak egy adott pillanatban tűnik állandónak. A világ kitágult, szinte már nincsenek határok. A globalizáció észrevétlenül megjelenik a mindennapjainkban, mikro- és makro-környezetünkben. Hatással van életvitelünkre, életszemléletünkre, norma- és értékrendünkre, és nem kíméli az oktatási rendszert sem. A gyors változásokra azonban a társadalom, az iskolarendszer nem tud azonnal és adaptív módon reagálni. A társadalmi folyamatok begyűrűznek az iskola falai közé és problémaként jelentkeznek. Az iskolarendszeren belül érezhető anomáliák között szerepel többek között a tudás fogalmának, újraértelmezésének kérdésköre is.¹

Az oktatás megreformálásának igénye napjainkban már nem kérdés, hanem tény. A szinte feldolgozhatatlan információhalmazok, amik nap mint nap hatnak a gyermekekre, a társadalmi szerepek átalakulása, a gazdasági helyzet bizonytalansága, az emberi agyműködést egyre pontosabban meghatározó neurobiológiai kutatások mind megerősítik az oktatás új alapokra helyezését.² A XXI. századot egyre többször nevezik a bizonytalanság évszázadának. A világot átjárja egyfajta instabilitás, talajvesztettség-érzés, ami megnyilvánul az új elméletek, gyakorlatok, nyelvek dömpingszerű születésében. Olyan, mindenre kiható folyamatok indultak el, mint a globalizáció, a társadalmi berendezkedések gyökeres átalakulása, új kommunikációs technológiák megjelenése, technológiai forradalom, a fogyasztói szokások átalakulása. Ezen változások alapjaiban okoztak és okoznak változást a gazdasági, szociális és politikai rendszerek teljes egészében.³

A tudás fogalmának átértelmeződése következtében a „*jövőben nagy tapasztalattal rendelkező, kreatív értelmiségiekre lesz szükség*” a munka világában.⁴ A mostani diákoknak olyan területeken, szakmákban kell megállniuk a helyüket, amelyek iskolás éveik alatt nem léteztek. Az iskolának tehát nem

konkrét feladatokra kell felkészítenie a gyermeket, hanem olyan készségek, képességek birtokosává tenni, amelyek révén alkalmazkodni tud a környezet gyors változásaihoz.⁵

A jövő nemzedékének mindennapjaihoz hozzátartozik az élethosszig tartó tanulás, a sikeres munkavégzéshez, a munkaerő-piaci versenyképességhez más tudásra van szükség, mint korábban. Nem szaktudományos ismeretek indokolatlan felhalmozására, hanem olyan kompetenciák kiépítése lenne kívánatos, amik biztosítják az egyén számára a társas közegben való eredményes működést, a megszerzett tudás transzferálását egyik területről a másikra.⁶ A kompetencia alapú oktatás ennek az igénynek kíván megfelelni olyan kompetenciák kiépítésével, mint az Anyanyelvi kommunikáció, Idegen nyelvi kommunikáció, Matematikai kompetencia, Természettudományos kompetencia, Digitális kompetencia, Hatékony, önálló tanulás, Szociális és állampolgári kompetencia, Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia, Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség.⁷ A kérdés az, hogy az iskolarendszeren belül jelentkező változások, kompetenciák kiépítésére fókuszáló oktatás mennyire segíti az eddig magukra hagyott sajátos tanulási igényű fiatalokat.

A diszlexiás felnőttek és a sajátos tanulási igény

A *sajátos tanulási igény* fogalma nemrég jelent meg a neveléstudomány, azon belül is leginkább az andragógia terminológiájában. A kifejezés magában foglalja mindazon társadalmi csoportokat, akiket a rendszerváltás után megjelenő munkanélküliség egyéni, speciális szükségleteik miatt kiemelten érintett (romák, tanulásban akadályozottak, fogyatékosok, bevándorlók, idősek, zártan élők).⁸ A kutatásaim szempontjából leginkább figyelemre méltó csoport a magyarországi adatokat tekintve mintegy 1 millió embert érintő (a lakosság kb. 10%-a) diszlexiás felnőttek populációja. A diszlexiás felnőttek többségét nem diagnosztizálták, nem részesültek

1 Jakab – Varga 2007.

2 Hunyadi 2003.

3 Corker – Shakespeare 2006.

4 Hunyadi 2003.

5 Kópatakiné 2008.

6 Jakab – Varga 2007.

7 Nemzeti Alaptanterv 2012.

8 Kraiciné 2012:62-70.

szakszerű fejlesztésben, részképesség-zavaruk pedig megakadályozza őket abban, hogy a hagyományos oktatási, tanulási módszerekkel eleget tegyenek a globalizációs társadalom elvárásainak és eredményesek legyenek a munkaerő-piacon. A diszlexiás felnőttek számára éppen ezért szinte lehetetlen elvárás az élethosszig tanulás, hiányos mentális képesség-együttesük a társadalom perifériájára sodorja őket, munkaerő-piaci kompetenciájuk gyengébb a nem diszlexiás populációt tekintve.⁹ Azzal, hogy a modern pedagógia szorgalmazza az élethosszig tartó tanulás elveinek, gyakorlatának elfogadását, társadalmi jelentőségét, szembe kell néznie a sajátos tanulási igényű felnőttek csoportjaival, akiknek ugyanúgy szükségük van továbbképzésre, továbbtanulásra, az egyéni szükségleteikhez igazodó felnőttképzési szakmódszertanra. Ezt a hiátust szükséges lenne minél hamarabb feloldani, hogy az önhibáján kívül hátrányos helyzetbe került populáció meg tudja tartani egzisztenciáját és hasznos tagjává tudjon válni a társadalomnak.

A figyelem felhívása a diszlexiás felnőttek helyzetére több szempontból is lényeges. Egyrészt a már említett sajátos tanulási igény munkahelyi, továbbképzési környezetben való figyelembe vételét tekintve, másrészt a diszlexia sajátos idegrendszeri szerveződését vizsgálva. A diszlexiás felnőttek ugyanis normál vagy átlagon felüli értelmi képességekkel rendelkeznek, az eltérés a diszlexiás és nem diszlexiás észlelési folyamataiban keresendő. A diszlexiás egyének esetében az információ feldolgozása sajátos módon történik meg, ugyanazon eredmény eléréséhez másfajta tanulási módszerekre vagy ezeknek a hiányában többletmunkára, nagyobb erőfeszítésre van szükség. Ráadásul a legújabb kutatási eredmények már nemcsak mint hátrányt vizsgálják a diszlexiát, hanem egyre többször hívják fel a figyelmet az előnyeire is.¹⁰ A diszlexiás személyek globális látásmóddal, problémamegoldó képességgel rendelkeznek. A holisztikus látásmód következménye, hogy egy adott helyzetnek egyszerre több megoldását látják, többségüket nagyfokú kreativitás és erős vizualitás is jellemzi.¹¹

A diszlexia hatása a felnőtt életvitelre

A diszlexiához köthető, felnőtt korban is megjelenő tüneteket maradványtüneteknek nevezzük.

9 Kraiciné 2012:62-70.
10 Morgan – Klein 2000.
11 Eide – Eide 2011.

A diszlexia olyan szindróma vagy tünetegyüttes, amely felnőtt korban sem szűnik meg és hatással van az egyén olvasási készségére, észlelésére, memóriakapacitására, a sorrendiségek betartására, a szervezőképességére, az egész életre. A felnőttkorban jelentkező tünetek döntően befolyásolják az illető pályaválasztását, karrierjét, munkahelyi eredményességét. A diszlexiához kapcsolható, felnőtt korban jelentkező problémák között szerepelhetnek a téri tájékozódáshoz köthető deficitek, mint például a térképen való tájékozódás nehézsége vagy egy ismeretlen helyen történő eligazodás is. Az iránytűvesztés a felnőtt diszlexiások egy részénél lehetlenné teszi a jogosítvány megszerzését, megnehezíti a tömegközlekedési eszközök használatát.¹² További maradványtünet a finommozgások és a nagymozgások összerendezettségének hiánya, a mozgássorok, mozdulatok pontos megtervezése, kivitelezése.¹³

A diszlexiásoknak problémát okoznak a fonológiai kódolások és a vizuális vagy motoros folyamatok, de az is lehet, hogy a három valamilyen kombinációja okozza a fő problémát. Ezek a gyengeségek leginkább az olvasás, írás, ismert szavak felismerése és betűzése, a hangok szegmentálása, elkülönítése egymástól, ismeretlen szavak kiolvasása, a készség szintű írás vagy egy levél megfogalmazása terén jelentkeznek. Ezen nehézségek tompítása érdekében a diszlexiások a szemantikus kódolásra támaszkodnak, vizuális/szemantikai stratégiát alkalmaznak.¹⁴

A rövid távú memória érintettsége miatt gyors felejtőknek tűnnek. Ezt elkerülendő igyekeznek a hosszú távú memóriára támaszkodni, ami a megértésen és az asszociáción alapul.¹⁵ A relatíve kevés információ-tartalommal bíró szavakat, mint például nevek, tények, dátumok, hamar elfelejtik. Nem hatékony az ő esetükben az ismétlés és a magolás. A személyes megtapasztalás, a gyakorlati jelleg azonban nagyban hozzájárul az információk, az új ismeretek rögzüléséhez. Az ok kettős: megjelenik a motiváció, és jelentéstartalommal telítődik meg a fogalom a számukra. Mindkét tényező elengedhetetlen a sikeres ismeretsajátításhoz.¹⁶

A fejlődés során a diszlexiások különböző stratégiákat építenek ki annak érdekében, hogy eredményesebben be tudjanak illeszkedni „nem-diszlexiás” világunkba, de a dekódolási stratégiák kiépítése és használata még nem jelenti azt, hogy minden disz-

12 Morgan – Klein 2000.

13 Moody 2006.

14 Gyarmathy 2012.

15 Gathercole – Alloway 2011.

16 Morgan – Klein 2000.

lexiás önmaga meg tudja találni azt az utat, ami segít kontroll alatt tartani a deficitjeit. Sokszor olyan hibás működési módok rögzülnek, amik segítenek ugyan a problémák kezelésében, de többletenergiát igényelnek. A diszlexiás személyek energiafelhasználása alapján véve meghaladja a nem diszlexiás társaikét, aminek következtében hamarabb kifáradnak.¹⁷

A diszlexiások gondolkodása eltér a nem diszlexiás felnőttekétől és eltérést mutat mind a magas, mind pedig az alacsony szintű gondolkodási folyamatok esetében. Az eltérés gyökere a két agyfélteke működésbeli különbségeiben keresendő. A bal agyfélteke felel a nyelvi folyamatokért, kezeli a szekvenciális gondolatokat, analitikus, lépésről-lépésre módon működik. A jobb agyféltekéhez kötődik a téri-vizuális információk feldolgozása.¹⁸ A holisztikus feldolgozási módot preferálja és szintézisteremtésre törekszik. A diszlexiásoknak a bal agyféltekéje deficitesen működik, ami magyarázza a nyelvi folyamatokban mutatott nehézségeiket. Nagy valószínűséggel a nem megfelelő bal agyféltekei működés felelős az alacsony szintű nyelvi és észlelési folyamatokért. A diszlexiás személyek többsége jobb agyféltekei dominanciával rendelkezik. Galaburda¹⁹ úgy véli, hogy az agyműködésbeli eltérések megjelennek az észlelés során illetve a metakognitív és kognitív feladatvégzésnél. Ezekből arra következtethetünk, hogy diszlexiás személyek kognitív profiljában mutatkozó eltérések szoros kapcsolatban állnak a nyelvfejlődés deficitjeivel.²⁰

A diszlexiát a modern elméletek egy átlagtól eltérő feldolgozási folyamatának, az agyi folyamatok sajátos szerveződésének tekintik, amelynek során az információk egyedi mintázat alapján alkotnak hálózatot. Ennek következtében megfigyelhetők bizonyos, a diszlexiához köthető különleges képességek, előnyök. Mivel a diszlexiát a kezdetek kezdetén tanulási rendellenességnek gondolták, nem meglepő, hogy az elmúlt évtizedekben olyan fogalmakkal hozták összefüggésbe, mint fogyatékoság, nehézség, deficit, „akadályozott” és „analfabetizmus”.²¹ Azzal, hogy a tudomány egyre jobban egy sajátos feldolgozási, tanulási stílusnak tekint a diszlexiára, új lehetőségeket indított el a diszlexiás személyek esélyegyenlőségének biztosításában, mind az oktatás, mind pedig a munka világában.

A diagnózis hatása a személyiségre

A diszlexia hatással van az illető személyiségére, viselkedésére. Éppen ezért a diagnózis minden diszlexiás személynél vegyes érzelmeket generál. Az évtizedes magaláztatás, frusztráció, a kiközösítés rendszeres megélése, a fájó iskolai emlékek mögöttes okának feltárása alapjaiban változtatja meg az életüket. A vágy, hogy végre valaki megmondja nekik, hogy mi a baj velük, miért mások, mint a többiek, nagyon erős. A diagnózis kezdete egy új életszakasznak, amelyben újraformálódik a diszlexiás önértékelése, személyisége, motivációja, és minőségi változást hoz személyes kapcsolataiban is. Ez az átdolgozás szakasza, amikor a tanulási nehézségeket, társas kapcsolatokat újraértelmezik és egy konstruktív tanulási folyamat révén pozitívabb, kontrolláltabb alapokra helyezik.²²

A diagnózis személyiségre való hatását meghatározza a diagnosztizálás ideje, a támogatás formája, mértéke, a környezet támogató, segítő attitűdje, de meg kell még említeni a diszlexia mértékét, súlyosságát is, mint fontos befolyásoló faktort. A szervezett oktatási keretek között tapasztalt frusztráció, folyamatos megalázás, stressz és az inkompetencia érzése mély sebeket éget a diszlexiás gyermek lelkébe, amiket magában hordoz egy életen át. A stigmatizáció lehetetlenné teszi, hogy beilleszkedjen az osztályközösségbe, elkerülhetetlen a marginalizáció, de nem ritka a bullying effektus sem. A követelményeknek minden igyekezete ellenére megfelelni nem tudó diszlexiás tanuló folyamatosan olyan címkéket kap a környezetétől, amik az énképet, önértékelést rombolják. A legtöbb felnőtt diszlexiás egyértelműen negatív emlékeket hordoz a tanáraival, iskolás éveivel kapcsolatban.²³ Ennek a negatív énképnek a formálásában, pozitív irányba történő alakításában kiemelt szerepet játszik a diagnózis, a szakszerű életvezetési, tanulás-módszertani tanácsadás.

Brinckerhoff és munkatársai²⁴ kutatásukkal bizonyították, hogy a diszlexia korai diagnosztizálásának felbecsülhetetlen értéke van a diszlexiás személy önértékelésének alakulásában. Vizsgálatukból kiderült, hogy alacsonyabb azoknak a diszlexiás felnőtteknek az önértékelése és gyakran közelít a depresszióhoz, akiket felnőtt korukban diagnosztizáltak, mint azoké, akiknek már gyermekkorban biztosították a sajátos tanulási igényüknek megfelelő támogató környezetet. Ugyanakkor a korai életszakaszban di-

17 Gyarmathy 2012.

18 Gyarmathy 2012.

19 hivatkozza Morgan – Klein 2000.

20 Morgan – Klein 2000.

21 Eide – Eide 2011.

22 Morgan – Klein 2000.

23 Morgan – Klein 2000.

24 utalja Morgan – Klein 2000.

agnosztizált diszlexiások önértékelése alul maradt a nem diszlexiás társaikéhoz képest.²⁵

A diszlexia szerepe a továbbtanulásban

Az angol oktatási rendszerben a magyarhoz hasonlóan a tankötelezettség 16 éves korig terjed. Az életkor betöltése után sok diszlexiás fiatal kikerül az oktatási rendszer látóköréből, és vagy családot alapít, vagy kipróbálja magát a munkaerő-piacon. Magyarországon erre vonatkozó adatok még nem születtek. A hiányos ismeretek, illetve a hiányos iskolai végzettség következtében nagyon korlátozottak az elhelyezkedési esélyeik. A korai életszakaszban és az iskolás évek alatt szerzett negatív tapasztalatok sem kedveznek egy tudatos életpálya felépítésének. Mivel nem tudják, hogy miben lennének jók, csak azt tapasztalják, hogy nehezen tudnak megfelelni a követelményeknek.²⁶

Minden tanulási folyamat alapja a motiváció. Ez diszlexiás személyek esetében is érvényes. A motiválhatóságukat azonban megnehezíti az iskolai kudarcok keltette pszichés gát. Sokkal több támogatásra, önbizalom-építésre van szükségük, mint nem diszlexiás társaiknak. A motiváció a kulcs a munkahelyi sikerességhez és elégedettséghez.²⁷

Az oktatási rendszert elhagyó diszlexiások egy része a munka világában próbál érvényesülni, egy másik részük pedig a családalapításban lát perspektívát. A választott életutak azonban ritkán nyújtanak tényleges szellemi és lelki kielégülést. A legtöbb diszlexiás sajnos soha nem vett részt karrier-tanácsadáson és nagyon korán, éretlen személyiséggel ott találja magát a munkaerő-piacon. Nincsenek tisztában jogaikkal sem.²⁸

Angliában és Amerikában lehetőségük van inkluzív keretek között befejezni, folytatni tanulmányait, multi szenzoros prezentációs eljárások lévén elsajátítani a szükséges ismereteket. A szerepjáték és a cselekedtető tevékenységek nagyban hozzájárulnak, hogy az információkat a hosszú távú memóriában helyezték el, növelve ezzel felidézhetőségüket, alkalmazhatóságukat. A tanulásközpontú és diákcentrikus oktatás a tanulási folyamat eredményességéért nem a diákot teszi a felelőssé, hanem a tanárt. A tanár kreativitására, módszertani sokszínűségére kedvező hatással van, hiszen meg kell

találnia, hogy az adott személynek milyen módon, formában célszerű interpretálni az anyagot, hogy maximalizálni tudja a megértést és befogadást. A diáknak csökken a frusztrációs szintje, a felelőség áthelyezésével nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb lelkiállapotban tud tanulni. A hibákért, sikertelenségért nem ő a hibás, nem ő okolható az eredmény elmaradásáért. Egy ilyen tanulási környezet biztosíték arra, hogy a diszlexiás fiatalok, felnőttek nagyobb kedvvel és motivációs szinttel térjenek vissza az oktatási rendszerbe. Flow-élmény biztosítása a siker kulcsa.²⁹

A jegyzetelés okozta nehézségek áthidalása miatt célszerű jegyzeteket, hand-outokat biztosítani a számukra, és előnyben részesíteni a holisztikus, nem lineáris, a vizuális gondolkodásra építő technikákat. A tanulás önmagért végzett tevékenység legyen, és ne párosuljon hozzá stresszhelyzet. Kerülni kell a szigorúan időre végzett feladatokat, a versenyhelyzeteket, mert az növeli a distressz állapotot, az inadekvát válaszok számát. Vizsgánál jogosultak óránként kb. 10-15 perc plusz időre. A számítógép használata sokat segít az eredményes vizsgázásban. Szóban jobban számot tudnak adni tudásukról, mint írásban és szinte szárnyalnak, ha vizuális eszközökkel mutathatják be témájukat, munkájukat. A kompetencia-alapú teszteken sokkal jobb eredményt érnek el, mint a hagyományos, lexikális tudást kérő feladatsorokban.³⁰

Iskolás emlékek és az énkép alakulásában

Abban, hogy tanulásra, tudásbővítésre motivált felnőttek kerüljenek ki a munkaerő-piacra, az iskolának elsőrendű szerepe van. Az énkép fejlődésében meghatározó jelentőségű az iskola gyermekképe, gyermekhez való viszonyulása. Az iskolai tapasztalatok formálják a fejlődő személyiség énképét, kialakítanak egy érzelmi viszonyulást az intézményes nevelés, tanulás iránt. Az iskola értékelési és motivációs rendszerével, hitvallásával, a pedagógusok nevelői attitűdjével direkt és indirekt módon is kihatnak a pályaválasztásra, a munkaszocializációs folyamat eredményességére. Az iskola állandó visszacsatolást közvetít a gyermek felé a teljesítményének, viselkedésének értékelésén keresztül. A visszajelzések, legyen akár dicsérő vagy elmarasztaló, az osztály, közösség többi tagja számára nyilvános, ráadásul „olyan területeken, készségek mentén értékelik

25 Morgan – Klein 2000.

26 Morgan – Klein 2000.

27 Gyarmathy 2012.

28 Morgan – Klein 2000.

29 Morgan – Klein 2000.

30 Gyarmathy 2007.

a tanulókat, amelyeket nem a tanulók választanak, és amelyekkel kapcsolatban a kudarcok esetén sem lehet kilépni a versenyből”.³¹

A folyamatos sikertelenség, kudarc destruktívan hat az önértékelésre. A gyermek elveszti bizalmát a pedagógusban, iskolában, tanulásban. Az osztályteremben átélt kellemetlen élmények összekapcsolódnak a tanulóval, rombolják az egyén önbizalmát és ezek a kellemetlen érzések gátat vetnek a folyamatos önképzésnek, továbbtanulásnak, továbbképzéseken való részvételnek. A későbbi teljesítményre az énképből egyértelműen lehet következtetni. A pozitív énkép, önértékelés, amit a környezet támogató, elfogadó, bátorító, ösztönző visszajelzéseiből nyer a gyermek, kedvezően befolyásolja a tanulási eredményességet.³² Ez alól a diszlexiás gyermekek, felnőttek sem kivételek. Sajátos tanulási szükségletük következtében ráadásul fokozottabb odafigyelést, bátorítást, megerősítést igényelnek.

Diszlexiás fiatal felnőttekkel készített interjúk tapasztalatai

A diszlexiás fiatal felnőttek pályaválasztási motivációjának, tanuláshoz kapcsolódó élményeinek és a diszlexiájukról alkotott elképzelések megismeréséhez 9 diszlexiás személlyel készítettem interjút. A továbbiakban az interjúk tapasztalatait foglalom össze. A feltett kérdések három nagy kategóriába sorolhatók: iskolás tapasztalatok, pályaeorientáció/pályaválasztás, az Én és a diszlexia kapcsolata.

A későbbi pályakép, tanulási motiváció szempontjából lényegesnek tartottam, hogy rákérdezzek az iskolai élményekre, tanulási körülményekre, nehézségekre. Rákérdeztem arra is, hogy kaptak-e bármiféle segítséget a pályaválasztáshoz, megnézték-e a képességstruktúrájukat és ahhoz igazították-e a pályaeorientációt. A kapott válaszokból lehetett arra is következtetni, hogy mennyire figyelnek oda az intézmények a diszlexiás fiatalok pályaeorientációjára, mennyire része az intézmény nevelési koncepciójának a komplex személyiségfejlesztés. Érdekelt még az is, hogy a diszlexiás fiatalok hogyan látják jövőjüket, mennyire tartják fontosnak a folyamatos ismeretbővítést, továbbképzéseken való részvételt, felsőoktatási tanulmányokat, továbbá mit tudnak saját diszlexiájukról, mennyire része az énképüknek, mennyire vannak tudatában annak, hogy mit jelent diszlexiásnak lenni (előnyök, hátrányok).

31 N. Kollár – Szabó 2004:51-73.

32 N. Kollár – Szabó 2004:51-73.

Az interjúban 18 és 22 év közötti férfiak vettek részt. A férfiak kivétel nélkül diszlexiásokat fogadó intézményben tanultak és tanulnak. Érettségivel nem rendelkeznek, jelenleg szakmát tanulnak, vagy intenzív érettségi felkészítésen vesznek részt.

Iskolai tapasztalatok

Az interjúalanyok mindegyike arról számolt be, hogy a családban nincs más diszlexiás személy. A diagnosztizálásra az általános iskolában, 5 esetben felső tagozaton került sor. A legnagyobb problémát az alapvető kultúrtechnikák elsajátítása, az olvasott szövegek megértése, utasítások követése, a helyesírás és a memorizálás jelentette. A diagnózis után mindegyik személy részesült fejlesztésben, ami elmondásuk alapján a pedagógus által tartott korrepetálásból, a házi feladatok elkészítéséből állt, de hosszabb-rövidebb ideig fejlesztő pedagógus által tartott foglalkozásokat is magába foglalt. Arra a kérdésre, mennyire érezték hatékonyak a foglalkozásokat, vegyes válaszok születtek. Egy esetben volt egyértelműen az a vélemény, hogy olyan feladatokat kellett megoldania, ami nem az ő életkorához készült, így nem látta értelmét és elvesztegetett időnek tartotta a fejlesztésben való részvételt. A többiek hasznosnak ítélték meg a kapott segítséget, különösen a házi feladatok értelmezését, a tananyagrészek értelmezését tekintve. A pedagógusokkal való kapcsolatok vizsgálva a válaszokban egyértelműen megjelenik, hogy a diszlexia megítélése vegyes reakciókat vált ki a diszlexiás személyeket tanító tanárok között. Többségük fokozott odafigyeléssel, minimális módszertani változtatással igyekezett biztosítani a gyermek eredményes előrehaladását, viszont szinte minden interjúalany meg tudott említeni legalább egy pedagógust, aki tanította őt és nem vette figyelembe sajátos tanulási igényét, nem biztosított számára megfelelő feltételeket a tananyag feldolgozására, a számonkérés és a dolgozatírás során. A megkérdezett fiatalok mindegyikének volt kellemetlen élménye a rossz tanulmányi eredmények miatt. Három főt évisméltásra akartak kötelezni, de a pótvizsgákon sikerült átmenniük.

Továbbtanulás, pályaválasztás

A továbbtanulás, továbbképzés szempontjából nagy jelentőséggel bír a nyelvtudás. A megkérdezettek férfiak közül egyik sem rendelkezik nyelv-

vizsgálva, annak ellenére, hogy általános iskolában és középiskolában volt lehetőség a nyelvtanulásra. A nyelvtanulás és nyelvvizsga alóli felmentéssel mindegyikük élt, bár nem tartják megfelelő megoldásnak, hiszen így hátrányba kerülnek a munkaerőpiacon. Az idegen nyelvtanulás során a legfőbb gondot az új szakvak megtanulása, felidézése, a helyesírás és beszédprodukciónak jelenti. A saját erőből történő nyelvtanulás azonban fárasztó, időigényes és bizonytalan eredménnyel kecsegtet. A diszlexiás felnőttek számára kidolgozott nyelvtanulási módszertannal nem találkoztak.

Az ismeretelsajátítást nehezíti, hogy az önálló tanulás mindennapos nehézséget jelent a megkérdezett személyeknek. Szövegből, könyvekből, önálló olvasás útján nagyon ritkán tanulnak. Leghatékonyabbnak a hallás utáni tanulást, lassabb haladási tempót, vizuális segédeszközök alkalmazását tartják. Ha sikerül megérteni az anyagot az órán, akkor már nincs szükségük mélyebb feldolgozásra a felidézéshez. Konkrét tanulási technikát, ami a diszlexiásoknak lett kifejlesztve, nem tanulnak és nem is ismernek. Leginkább a tanári magyarázatban, a szemléltető ábrákban és a pedagógusok jóindulatában bíznak.

A sikeres pályaválasztáshoz elengedhetetlen az adott személy kognitív profiljának, személyiségének árnyaltabb ismerete. Ahhoz, hogy olyan pályát válasszanak, ami megfelel képességeiknek és elvárásaiknak, nélkülözhetetlen a szakszerű, tudatos pályorientáció. Az erősségek és a gyengeségek ismerete segít rávilágítani arra, hogy milyen szakmacsoportok, ágazatok felé lehet irányítani a tanulót. A diszlexia ugyanis nem azt jelenti, hogy képesség, értelmi intelligencia terén fogyatékosággal rendelkezik a személy, hanem sokkal inkább egy olyan idegrendszeri szerveződésről beszélhetünk, ami eltér az átlagostól és a megismerési folyamatok során speciális tanulási, feldolgozási módokat produkál.

A pályaválasztás előtt álló fiatalok csoportjára egyre inkább jellemző, hogy napjaink bizonytalan és értékvesztett világában nehezen tudnak irányt találni megfelelő segítség nélkül. A diszlexiás fiatalok esetében a pályorientáció még inkább felértékelődik. Sajnálatos módon a megkérdezett személyek mindegyike arról számolt be, hogy szinte egyáltalán nem kaptak segítséget az oktatási intézménytől. Az intézmény által meghirdetett szakképzésekről volt tájékoztató, nyílt nap, de személyre szabott, az egyén képességstruktúrájához, érdeklődéséhez igazodó orientációra nem került sor. Látókörükbe így csak azok a lehetőségek kerültek, amiket az intéz-

mény ajánlott, támogatott. A megkérdezett fiatalok nem terveznek továbbtanulást egyetemen, főiskolán. Nem érzik ennek fontosságát, nem motiváltak a tanulásra, inkább dolgoznának, vagy további szakmát tanulnának ki.

Az egyén és diszlexiája

A kérdések egy csoportja arra vonatkozott, hogyan viszonyulnak a megkérdezettek a diszlexiájukhoz, mit tudnak a diszlexiáról, és hogy mennyire vannak tisztában a diszlexia felnőttkori maradványtüneteivel. A válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy felszínes tudásuk van a diszlexia tünetegyütteséről, nem tartják fontosnak a további ismeretbővítést a témában. Úgy gondolják, hogy a diszlexia leginkább a gyermekkorhoz, a tanúhoz kapcsolódik és nincs kihatással felnőttkori életvitelükre. Maradványtüneteket nem tudnak azonosítani önmagukon, nem ismerik a diszlexia felnőttkori tüneteit. Az interjúalanyok úgy gondolják, hogy főleg mélyebben foglalkozni a diszlexiával, mert nincs értelme, nem lesz jobb tőle az életük. A diszlexia nem része a mindennapjaiknak, igyekeznek száműzni gondolataikból, nem szívesen foglalkoznak vele.

Önmagukról való tudásukhoz, a pontos önismerethez azonban hozzátartozna a diszlexiáról való tudás, a diszlexia elfogadása személyiségük részeként. Véleményem szerint ennek a hiányszágnak pótlásában az iskolának, oktatási intézménynek is szerepe van. Rendszeres időközönként tartott, diszlexiás felnőttekre specializált önismereti és társismereti tréningekkel, foglalkozásokkal nagymértékben lehetne segíteni a diszlexiás fiatalok önfogadását, ez saját képességeinek, diszlexiájának megismerésében nélkülözhetetlen lenne. Változó, értékhiányos világunkban, ha a tanulóknak nincs stabil énképe, hiányzik a biztos tudás önmagukról, elvesztik a bizalmat a jövőben, nem lesznek motiváltak a világ megismerésére, a bennük lévő tudáspotenciál akár erőfeszítések árán történő kibontakoztatására. Önmagam ismerete sokat segít a pályaszocializációban, a továbbhaladás, továbbtanulás irányának meghatározásában. A szakszerű segítség a sikeres pályaszocializációt támogatná a pályaválasztás előtt álló fiatal felnőtt diszlexiások számára. A megkérdezettek közül tovább egyikük sem jár felnőttként rendszeres fejlesztésre, nem vett/vesz részt tanulástechnikai tréningen. A diszlexiás felnőtteket segítő háló-

zatokról nincs információjuk, nem tudják, hogy problémáikkal kihez lehetne fordulni.

Összegzés

A felnőttkori diszlexia szakirodalmában, a segítő hálózatok működtetése hazánkban még csak bontogtató szárnyait, de már láthatóak olyan példaértékű kezdeményezések (NapKör Alapítvány, Olvasás Klinika), amik nagyobb nyilvánosság esetén segítő jóból nyújthatnak a diszlexiás felnőttek maradványtüneteinek mérséklésében, életvezetési, tanulás-technikai tanácsadással hozzájárulnak a diszlexiás felnőttek munkaerő-piaci sikerességéhez. Úgy gondolom, hogy a diszlexiás fiatal felnőttek pszichés és egzisztenciális jóllétéhez nélkülözhetetlen az oktatási intézmények, továbbképző központok szemléletváltása. A tananyagcentrikusságból át kellene állni a tanulásközpontúságra, hogy közel egy millió állampolgár megkapja a tanulási igényeihez igazodó képzésformát.

Az általam felvett interjúk a diszlexiás fiatal felnőttek mindennapos problémáinak csak egy kis szeletére világítottak rá, de ezek kihatnak egész életükre, életmódjukra, társadalmi szerepvállalásukra. Azzal, hogy nem találják a helyüket a felnőttek világában, nem tudnak képességeikhez és érdeklődésükhöz igazodó szakmát, hivatást választani, nehezebben tudnak önálló, termelő életmódot folytatni, könnyebben marginalizálódnak, kerülnek rossz szociális viszonyok közé. Ha az ösztársadalmi érdeket nézzük, a társadalom egészének érdeke, hogy a diszlexiásokat oktató, tanító, továbbképző intézmények ne felmentésekkel, hanem kidolgozott, a speciális szükségletekhez igazodó módszertannal, tanulási stratégiák megtanításával, komplex személyiségfejlesztéssel biztosítsák számukra az esélyegyenlőséget és ezek által az eredményességet a felsőoktatás vagy a munkaerő-piac világában.

Véleményem szerint a diszlexiás fiatalokat, felnőtteket oktató intézmények (kis szemléletbeli változtatásokkal, módszertani újításokkal, a választott hivatásuk iránti elköteleződésből merítve) új lehetőségeket láttathatnak meg tanítványaikkal, amik segítenék a pontosabb önismeretet, a képességeik tudatosítását, az önbizalom növekedését és a nyitottságot a tanulás iránt. Nem szabad tehát elfeledkezni arról, hogy a megváltozott tanárszerep nemcsak veszteséggel, hanem új lehetőségekkel is jár. A pedagógusszerep átértelmeződése új területet jelöl ki a pedagógusok számára, ahol szakmai kompeten-

ciáikkal hozzájárulhatnak a sajátos tanulási igényű személyek sikeres társadalmi szerepvállalásához.

Bízom abban, hogy a diszlexiával foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek kooperációjának hozadékaként egy olyan szakmai hálózatot építhetünk ki Magyarországon, ami lehetővé teszi minden diszlexiás személy számára az esélyt az önkitaljesedéshez. A folyamat elindult, a többi már csak rajtunk múlik.

Interjúidézetek

Diszlexia és az ÉN:

„Zavart engem, mert más vagyok.” – 18 éves diszlexiás férfi

„Én link vagyok. Ellinkeskedem az egész évet.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Idegesít. Meg jobb lenne, ha nem lenne ilyen problémám.” – 22 éves diszlexiás férfi

„Nem jó, csak nem zavar.” – 18 éves diszlexiás férfi

„Nem tudom, hogy mit lehetne javítani ezen.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Igazából a diszlexiával nem foglalkozom, csak van és kész.” – 19 éves diszlexiás férfi

Tanulás/Továbbtanulás:

„Rájöttem, hogy többet érek érettséggel és lettem róla (továbbtanulás).” – 20 éves diszlexiás férfi

„Bizonyítani szeretnék – hogy meg tudom csinálni – a szüleimnek. Nem kell segítség, nem kellene tanárok, mert én szeretném megoldani, én szeretném megcsinálni.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Tulajdonképpen puskát írok.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Azt gondolom, hogy nem vagyok arra képes, és az felesleges (továbbtanulás). Én nem arra törekszem, mert oda ilyen okos emberek járnak.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Akkor van kedvem tanulni, ha értem. Egyébként nagyon elfáradok.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Nem lesz szükségem felnőttként szakszerű segítségre.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Elmondaná egy állásinterjú, hogy Ön diszlexiás?” – „Nem érdekelné tulajdonképpen az senkit. Nem oda való.” – „Hova való?” – „Az iskolába. Már úgy a felnőtt koromba nem hiszem.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Ne legyek nyomorék (egy állásinterjú). Tudják, hogy miért nem fogom fel pontosan a kérdéseket.” – 20 éves diszlexiás férfi.

Felhasznált irodalom

- Corker, Mairian – Shakespeare, Tom 2006 Mapping the Terrain. In ugyanők szerk. *Disability/postmodernity: Embodying disability theory*. Continuum International Publishing Group, London.
- Eide, Brock L. – Eide, Fernet F. 2011 *The Dyslexic Advantage. Unlocking the Hidden Potential of the Dyslexic Brain*. Hay House UK Ltd, London.
- Gathercole, Susan E. – Alloway, Tracy P. 2011 *Working memory & Learning. A Practical Guide for Teachers*. SAGE, London.
- Gyarmathy Éva 2007 *Diszlexia a specifikus tanítási zavar*. Lélekben otthon Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva 2012 *Diszlexia a digitális korszakban*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Hunyadi Györgyné 2003 *Lépésről lépésre Iskolai Program*. Lépésről Lépésre Országos Szakmai Egyesület, Budapest.
- Jakab György – Varga Attila 2007 *A fenntarthatóság pedagógiája*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kraiciné Szokoly Mária 2012 Sajátos tanulási igényű felnőttek. In Buda András – Kiss Endre: *Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai*. A VII. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai. Debrecen, 2011. szeptember. 62-70. old.
- Kőpatakiné Mészáros Márta 2008 *A küszöbön. Sajátos nevelési igényű gyermekek az óvodában*. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest.
- Moody, Sylvia 2006 *Dyslexia. How to survive and succeed at work*. Vermilion, London.
- Morgan, Ellen – Klein, Cynthia 2000 *The dyslexic adult in a non-dyslexic world*. Whurr Publishers, London.
- Nemzeti Alaptanterv 2012. *Magyar Közlöny*, 2012. 66. szám.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva 2004 *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest. 51-73.
- Réthy Endréné 2002 A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. *Magyar Pedagógia*, (102) 3:281-300.

Abstract

Dyslexia is much more than writing and reading difficulties, problems. It is not possible to grow out, and it has a life-long impact. During the adulthood the residual symptoms of this sub-skill related disorder makes the everyday life more difficult for almost 1 million Hungarians. The untreated childhood dyslexia affects a person's self-esteem, self-image and career orientation. I would like to draw your attention in this paper to the dyslexic young adults, career and further learning difficulties. The interviews and questionnaires are addressing educational experiences, self-assessment, career orientation and their own opinion about dyslexia. From the answers of respondents can be seen that they experience serious disadvantage when they are looking for a profession or a job and they are not aware of the negative impact on their self-concept caused by dyslexia. The study also reveals that the educational institutions and training centers have a key factor to broaden the labor market, not focusing on knowledge development only, but emphasize the importance of self-knowledge and personality shaping.

A JELNYELV – NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

Bevezetés

Nemzetközi-e a jelnyelv? – ezt a kérdést halljuk a leggyakrabban, amikor a jelnyelvet nem ismerő, kedves érdeklődők fordulnak hozzánk. Nem azt kérdezik: van-e nemzetközi jelnyelv. A halló emberek többségének valahogy nem természetes és logikus, hogy a jelnyelv is természetes nyelv, és ugyanúgy nemzetenként, kultúránként alakul ki, mint más egyéb hangzó nyelv. Ilyenkor mindig türelmesen elmagyarázzuk nekik, mi a siketek vagy nagyothallók – de inkább fogalmazok úgy: a jelnyelv-használók –, hogy vannak a nemzeti jelnyelvek, és van a nemzetközi jelnyelv, ami a siketek nemzetközi kommunikációját segíti elő óriási mértékben.

A nemzetközi jelnyelvvvel (vagy inkább „nemzetközi jelekkel” – erre később visszatérek, addig a nemzetközi jelnyelv kifejezést használom) először 12–13 évvel ezelőtt találkoztam, amikor egy francia siket színtársulat jött Budapestre az *Antigoné* című drámát bemutatni. Jelnyelven. Lenyűgöző élmény volt számomra, még akkor is, ha a francia jelnyelvet használták a színpadon. Az előadás után kötetlen beszélgetés volt a színészekkel, ekkor szembesültem azzal az érdekes helyzettel, hogy értem a jeleket, de alig tudom megérteni magam – csak lassan tudtam beledülni a nemzetközi jelnyelv használatába.

A következő élmény 2000-ben ért, amikor részt vehettem egy nemzetközi konferencián. Előadásról előadásra kezdtem jobban megérteni a nemzetközi jelnyelvet, az egymás közötti kommunikációban is már bátrabban, folyékonyabban használtam. Azt is észrevettem, hogy a némi angol nyelvtudásom is nagy segítségemre van, ha egy-egy kifejezést nem tudtam eljелеlni vagy körüljелеlni.

Azóta többször is részt vehettem nemzetközi rendezvényeken, találkozhattam más országbeli sikettel, nagyothallóval, többféle szituációban használhattam a nemzetközi jelnyelvet, akár mint előadó, akár mint beszélgetőpartner. Ugyanakkor egyre több emberben, jelnyelv-használóban merült fel a jogos felvetés: a nemzetközi jelnyelv nyelv-e? Nevezhetjük-e nemzetközi jelnyelvnek, ha nem is nyelv, hiszen nem felel meg a természetes nyelv definíciójának és feltételeinek? Nyelvészeti szempontból a válasz egyértelmű: nem nyelv, nemzet-

közi szinten is egyre inkább az International Sign-t használják az International Sign Language helyett.

Érdekelt, hogy a hazai és külföldi sorstársaim, továbbá néhány nemzetközi jelnyelvi tolmács, hogyan tekintenek erre a nagyszerű, nemzeteken átívelő kohéziós-kommunikációs erőre, amit sokan nemzetközi jelnyelvnek vagy nemzetközi jelnek, kevesebben pedig *gestunónak* is hívnak. Egyáltalán hol a helye a nemzetközi jelnyelvnek, mi a funkciója, jelentősége? Erre keresem a választ cikkemben.

A nemzetközi jelnyelv avagy a gestuno története, kialakulása

A kezdetek

A gesztusok nyelve akár egymillió évvel is megelőzhette a beszélt nyelveket Mario Pei nyelvész szerint.¹ Azt is sejtethetjük, hogy a siketek már nagyon korán kezdhettek egymással kommunikálni, egyszerűen a biológiai-észlelési nyelvképesség miatt.² A siketek közötti jelnyelvhasználatot a biológiai és a kommunikáció iránti szükséglet is erősíthette, így maga a jelnyelv is hosszú utat járt be, a kezdetleges használatától a napjainkig, amikor már egyenrangú nyelvként ismerik el.

A nemzetközi jelnyelv is hasonló utat járhatott be, bár jóval rövidebb idő alatt, hiszen a siketek közösségei is eljutottak arra a szintre, hogy nemzetközi szervezeteket hozzanak létre. Most elsősorban a jelnyelvet használó, a jelnyelven kommunikáló szervezetekre gondolok, ezek közül a legrégebbi a mostani International Committee of Sports for the Deaf (ICSD – Nemzetközi Siketlimpiai Bizottság) jogelődje, a Le Comité International des Sports Silencieux (CISS) 1924-ben alakult meg, és akkor rendezték az első Siketlimpiát is, az akkori néven: Csendes Játékokat.

A Siketek Világszövetsége (World Federation of the Deaf – WFD) 1951-ben alakult meg. A világszervezeteket követték az európai szintű szerveződések, itt is a sportszövetség alakult meg előbb: 1983-ban az EDSO (European Deaf Sport Organization), majd 1985-ben az EUD (European Union of the Deaf).

1 utalja Vasák 1996.

2 Jokkinen 1988.

Feltételezhető, hogy már az első Siketlimpiai Játékok előtt is tudtak egymással kommunikálni az eltérő nemzetiségű siketek, hiszen XVIII–XIX. században a siketek oktatásának kialakulásában, fejlesztésében nagy szerepe volt a nemzetközi tapasztalatszerelőknek (pl. az első amerikai siket iskolát a francia siket tanár: Laurent Clerc alapította 1817-ben, neki volt tanítványa Gallaudet, akiről elnevezték az első siket egyetemet), és ahol az amerikai jelnyelv az oktatás nyelve.

Tehát a siketek már a XVIII–XIX. századtól teremthettek nemzetközi kapcsolatokat, kommunikálhattak egymással, ugyanakkor a jelnyelvvvel, mint nemzetközi kommunikációs csatornával, a jelnyelv nemzetköziségével, a nemzetközi jelrendszer egységesítésével csak később, a siketek első világkongresszusán, 1951-ben kezdtek foglalkozni.

Nemzetközi szervezetek

Az első világkongresszusig a CISS volt az egyetlen nagy nemzetközi szervezet, a CISS felelt a Siketek Világjátékaiért, a különböző sportágak kontinens-bajnokságaiért.

A siketek sportjának fejlődése mellett ugyanúgy figyelemreméltóak a siketek nemzeti és nemzetközi közösségekbe való szerveződése, amelyek akkor erősödtek fel, amikor 1880-ban, Milánóban egy oktatási konferencián, ahol siketeket oktató tanárok vettek részt, hivatalosan is új oktatási irányelvet fogadtak el, mégpedig a jelnyelv betiltását a siketek oktatásában. Ennek az egyik célja az volt, hogy a siketek a hangos beszéd által jobban beilleszkedjenek a társadalomba. Ehhez képest a milánói döntés leglátványosabb következménye az lett, hogy a siketek gyorsan nemzeti közösségekbe tömörültek, megalakították a saját szövetségeiket, egyesületeiket, amelyek végül alapjai lettek a nemzetközi közösségeknek. Az egyik legnagyobb, legjelentősebb nemzetközi közösség a korábban már említett WFD.

A siketek első világkongresszusa alkalmával, 1951-ben Rómában alakult meg a WFD, amely azóta is töretlenül a siketek esélyegyenlősége, a jelnyelv védelme, az emberi jogok mellett áll ki. A Világszervezetnek jelenleg 132 tagja van, amelyek 7 regionális titkárságon vagy regionális kooperációs partnereken keresztül kapcsolódnak a WFD munkájához. A WFD együttműködik az ENSZ-szel és annak szervezeteivel, bizottságaival, a Nemzetközi Fogyatékosügyi Fórummal, nagy szerepe volt abban, hogy a Fogyatékos Személyek Jogairól szóló ENSZ Egyezményt ebben a formájában fogadják

el. Az Egyezmény elismeri a jelnyelvet, a siket kultúrát, az oktatás területén is. Ez nagy jelentőséggel bír a siketek életében, újabb fejlődési szakaszba léphet a jelnyelv kutatása és oktatása is.

A világkongresszusok mottói, témái is jellemzőek, néhány a legutóbbi kongresszusok alapján: *Változatosság és egység; Lehetőségek és kihívások a XXI. században; Emberi jogok a jelnyelvek által; A siketek globális megújulása.*³ A WFD egyik legjelentősebb regionális együttműködő szervezete a Siketek Európai Uniója, az EUD, amely 1985-ben alakult meg Londonban 9 ország szövetségének részvételével. Az EUD-nak most 30 tagja van és 6 társult tagja, akik még nem teljes jogú tagjai az EUD-nak.

Az EUD legfőbb céljai hasonlóak a WFD küldetéséhez: jelnyelv elismertetése a tagországokban, kommunikációs és információs jogegyenlőség, egyenlő hozzáférés, jogegyenlőség, esélyegyenlőség a munkaerőpiac és az oktatás területén. Az utóbbi időben több fontos előrelépést is láthattunk az EUD tevékenységében, szoros együttműködésben az Európai Parlament (EP) képviselői munkájával. Az EUD elfogadta az úgynevezett Brüsszeli Deklarációt, amely kinyilvánítja a siketek jogait a jelnyelvhez, és az összes tagország siket képviselője aláírta. Ez meghatározó dokumentum lesz a további feladatokra nézve. A deklaráció rögzíti a jelnyelv tanulásának jogát, a siket gyerekek teljes jogú részvételét a családi életben, a teljes hozzáférést a közszolgáltatásokhoz jelnyelv útján, és a jelnyelvi tolmácsszolgáltatáshoz való jogot.

Emellett nagy lépés a 112 segélyhívó szám szolgáltatásához kapcsolódik: a Román Siketek Szövetsége kezdeményezésére az EP képviselői segítségével, az EUD koordináló szerepével rekord létszámban írták alá az EP képviselői a 112 segélyhívó szám szolgáltatásához való teljes és közvetlen hozzáféréséről, illetve egységesítéséről és szabványosításáról szóló írásbeli deklarációt. Ezáltal a javaslat hatással lesz az európai tagállamok további teendőire is, így a siketek és nagyothallók számára hozzáférhetővé kell tenniük a 112 segélyhívószám szolgáltatást is.⁴ Nem utolsósorban, de ugyanilyen jelentőségű lehet az EUD és a WFD közös állásfoglalása a bilingvális oktatásról, amelyet a 2011. november eleji közös konferenciájuk után hoztak meg. Ez a következtetés pedig a siket gyermekek jogát fogalmazza meg a bilingvális oktatáshoz, miszerint a kétnyelvű oktatás az egyetlen mód a siket gyermekek számára, hogy esélyegyenlőséget élvezzenek, és ez az oktatási

3 <http://www.wfdeaf.org> (2011. november 13.)
4 www.eud.eu (2011. november 15.)

módszer teszi lehetővé számukra, hogy saját jogon teljes jogú állampolgárok lehessenek.

A konferencián Dr. Hauser – aki a rochesteri Műszaki Főiskolán tanít, ahol nagyon sok siket hallgató tanul – előadásában elhangzott, hogy a kutatásai alapján arra az eredményre jutott: nincs semmilyen bizonyíték arra nézve, hogy a jelnyelven való tanulás zavarná egy második, hangzó nyelv tanulását.

Így az EUD és a WFD a közös közleményükben felhívják a regionális és nemzeti politikai döntéshozók figyelmét, hogy ne csak jogilag ismerjék el a jelnyelveket, hanem gyakorlatban is biztosítsák a kétnyelvű oktatáshoz való hozzáférést, hogy ezáltal a siket gyermekek a nemzeti kultúra és a siket kultúra teljes jogú tagjaivá is válhatnak.⁵

Miért is említtem meg a fenti feladatokat, célokat, szervezeteket? Mert ezek koordinálása, kivitelezése, végrehajtása, kommunikálása az együttműködő siketek, résztvevők között a nemzetközi jelnyelv útján valósult meg nagyrészt. Nemzetközi jelnyelv segítségével egyeztettek egymással a különböző nemzetiségű siket munkatársak, nemzetközi jelnyelv útján kommunikáltak a tagországok részére is, és teszik ezt most is.

A fentiek alapján is jól látszik, hogy a nemzetközi jelnyelv alkalmassá vált olyan kommunikációs csatorna, eszköz szerepére, amely segítségével a siketek világ bármely tájáról hatékonyan tudnak együttműködni, közös célokért lobbizni. De ehhez a nemzetközi jelnyelv is rögzös utat tett meg.

A nemzetközi jelnyelv fejlődése

A WFD megalakulásával egy időben kezdték el a nemzetközi jelrendszer egységesítésének szükségességét megvitatni. A következő években a küldöttek között, akik különböző jelnyelvi kultúrákból jöttek, kezdett kialakulni, fejlődni egyfajta „keveréknyelv”, pidgin nyelv, melynek alapja a küldöttek saját nemzeti jelnyelve volt, és ezek keveredéséből fejlődött ki. A pidgin nyelv jellemzője, hogy olyan „...kommunikációs rendszer, amely olyan helyzetben alakul ki, amikor az egymással például kereskedelmi célokból kommunikálni kívánók nem rendelkeznek közös nyelvi háttérrel. Ez is egy nyelv, de nem egy elkorcsosult változatként kell rá tekinteni, hanem mint a természetes nyelvek kreatív adaptációjaként. A pidgin nyelvek nem örökéletűek, akár

5 <http://www.wfdeaf.org/news/bilingualism-as-a-basic-human-right-for-deaf-children-in-education> (2011. november 18.)

néhány év alatt is letűnhetnek, ha veszít a jelentőségéből a kommunikáció (pl. megszakad a kereskedelmi kapcsolat). Néhány pidgin viszont annyira fontosá válik, annyira elengedhetetlen eszköze a kommunikációnak, hogy általános segédnyelvként formálisabb szerepre tesz szert. Egy közösség fontos közvetítő nyelveként is feltűnhet – ekkor már egy kiterjesztett pidginről beszélhetünk”.⁶

A pidgin leírásából láthatjuk, hogy a nemzetközi jelnyelv vagy jelrendszer is ennek megfelelően alakult ki. Ki kellett alakulnia, mert közvetítő szerepet tölt be a siketek, illetve a jelnyelv-használók nemzetközi kommunikációjában. Ugyanakkor senkinek nem az anyanyelve, általában kell hozzá egy elsődleges nemzeti jelnyelvi tudás, hiszen „A *pidgin* olyan nyelv, amelynek nincsenek anyanyelvi beszélői: senkinek sem az első nyelve, *érintkezési nyelv*. Vagyis egy olyan többnyelvű helyzet terméke, amelyben a kommunikálni kívánóknak találniuk vagy rögtönözniük kell egy kódot, amely képessé teszi őket a kommunikálásra. A pidgint gyakran egy ’normális’ nyelv grammatikailag és szókinésében leegyszerűsített, ’redukált’ változatának tekintik, amelyben sok fonológiai változat van, és tele van helyi szavakkal, hogy kielégítse a kapcsolatba kerülő csoport speciális szükségleteit” (Wardhaugh 1995:56).

Ennek a fogalom-meghatározásnak sok eleme illik a nemzetközi jelrendszerre is, sokszor tapasztalhatjuk, hogy a siketek nemzetközi „érintkezési nyelve” valóban egy többnyelvű helyzet „terméke”, és valóban egy leegyszerűsített változat, ha bármelyik nemzeti jelnyelvhez hasonlítjuk. Továbbá előfordul, hogy sokszor alkalmazkodik a nemzetközi jel(nyelv) az adott helyi közösség jelnyelvéhez, ahol éppen használják.

Tehát rohamtempóban kialakulóban volt ez a „pidgin jelnyelv”, és 1973-ban a WFD erre célra alakult bizottsága, a „the Commission of Unification of Signs” („Jelek Egyesítésének Bizottsága”) közétett egy standard jellistát. Különböző országokból olyan jeleket választottak ki, amelyeket természetesen, spontán és könnyen használnak a különböző nemzetiségű siketek. Az összegyűjtött jeleket a Bizottság kiadta szótár, illetve könyv formájában is, még az 1970-es években, *Gestuno: a siketek nemzetközi jelnyelve* címen. A könyv körülbelül 1500 jelet tartalmazott, a *gestuno* kifejezés egyrészt a gesztusra, a gesztusnyelvre utal, másrészt pedig az egységre. Tehát csak jeleket gyűjtöttek össze, és nem törekedtek

6 <http://www.nyest.hu/hirek/aloha-hawaii-egyujtateremtett-nyelv-es-kozosseg> (2010. június 22.)

arra, hogy bármilyen nyelvtani alapot, szabályokat fektessenek le.

Ugyanakkor, amikor először használták a gestunót a WFD 1976-os bulgáriai kongresszusán, egyszerűen érthetetlen volt a résztvevők számára. Ezután a gestunót maguk a siketek és a jelnyelvi tolmácsok továbbfejlesztették. A „jelszótár”, a gestuno kifejezéseit egyre több ikonikus jel, kölcsönjel váltotta fel a különböző nemzeti jelnyelvekből. Elkezdtek úgy használni, fejleszteni úgy is, hogy több nyelvtant tartalmazzon, pl. *osztályozókat*. Így ezek az osztályozók, a különböző nyelvtani elemek által már áttörhették a különböző jelnyelvek közötti határokat.

Azokat a jeleket nevezzük *ikonikus jeleknek*, vagyis „átlátható” jeleknek, „amelyek esetén a jelölt és a jelölő között természetes kapcsolat áll fenn” (Mongyi–Szabó 2005:57). Ilyen a jelek 60%-a, és könnyen ki lehet találni a jelentésüket, általában 90%-ban. Három típusú alcsoportja van az ikonikus jeleknek: *akció, forma és tulajdonság* típusú. Az akció típus például: ALSZIK, TELEFON, GÉPEL, illetve a különböző sportágak jelei. A forma típusú jelek pl. HELIKOPTER, TOJÁS, LABDA. Tulajdonság típusú jelek csoportjába tartoznak pl. ZSIRÁF, RÓKA, GÓLYA, illetve a különböző arctípusok leírására szolgáló jelek (Mongyi–Szabó 2005).

Az osztályozók pedig a *proform* egyik altípusa. A proform a jelnyelvben olyan, mint a hangzó nyelvben a névmás. Vagyis névmásokkal rokonítható szófajú elem, ideiglenes helyettesítő kézforma. A proformok használatával tudjuk kifejezni a méretet, a sebességet, a mennyiséget, a helyet, a formát, a tevékenységet, ezzel mindig jelezzük, hogy az adott jelelt tárgy melyik kategóriába tartozik. A proform és az osztályozó közötti alapvető különbség alapvetően az, hogy „az osztályozók az igébe épülve mindig passzívak, általában a tárgyra utalnak ..., míg a proformok az aktív szereplőre vonatkoznak, ami vagy aki végzi az adott mozgást” (Mongyi–Szabó 2005:107).

Tehát az osztályozók (klasszifikátorok) egyik szerepe az információk összesűritése, ezért is előnyös a használatuk, mert pl. egy több tagból álló magyar nyelvű mondatot a proformok segítségével jelnyelven rövidebben, vizuálisabban el lehet jelezni. Pl. ezt a mondatot: Az autó rázkódva halad. Jelnyelven: AUTÓ prof B ↓ [jobb kéz előre mozog] xx [szájkép: bbb].

Maga a gestuno elnevezés egyre inkább kiesett a köztudatból, egyre inkább az International Sign (IS), vagyis a nemzetközi jel elnevezés nyert teret.

Bár több jel a gestunóból származik, az IS önálló fejlődésnek indult. Ez a párhuzamos fejlődés is oda vezetett, hogy Európában a siket közösségek egymás közötti kommunikációjában is kialakulhatott egyfajta „páneurópai keveréknyelv”.⁷

Olyan jeleket igyekeznek használni a siketek ebben a rendszerben, amelyeket a lehető legtöbb országban megértenek a siketek. Bill Moody jelnyelvi tolmács szerint ezek a jelek többnyire az amerikai jelnyelvből és az európai jelnyelvekből származnak, így nehezen érthetők egy afrikai vagy egy ázsiai siket számára (Moody 1994). Bencie Woll egy tanulmányában azt fejt ki, szerinte a nemzetközi jeleket használó siketek gyakran keverik az anyanyelvükkel, és sok jelet a saját jelnyelvükből hoznak be, olyan jeleket választva, melyeket a külföldiek jobban megértenek (Sutton–Spence–Woll 1999).

Ugyanakkor Rachel Rosenstock kutatása szerint a jelek többsége sok jelnyelvben meglévő ikonikus, azaz szemléletes jel. Elemzése alapján a jelek 60%-a ikonikus; 38%-a egy jelnyelvre, vagy több rokon jelnyelvre vezethető vissza, és a jelek csak 2%-a fordul elő kizárólag a nemzetközi jelnyelvben.⁸

Tehát a fentiek alapján a nemzetközi jelrendszer olyan fejlődésen tudott keresztülmenni, mely során az 1500 rögzített jeltől, a gestuno szótártól eljutott olyan szintre, ahol a nemzetközi jelrendszernek egyfajta keverék nyelvtana alakult ki, erősen támaszkodva az ikonikus jelekre, a hasonló nemzeti jelnyelvekre és saját személyes tapasztalatom alapján: a jelnyelv-használók szabad fantáziájára. A jelnyelv-használatot azonban köti a jelnyelvek sajátos nyelvtana. De ennek taglalása nem a dolgozatom témája, ez is megér egy külön tanulmányt.

Mint láthattuk, a '70-es években adták ki a gestuno szótárt, azzal a céllal, reménnyel, hogy elősegítse a hatékonyabb nemzetközi jelnyelvi kommunikációt, kapcsolattartást. Itt idézek fel egy személyes élményt: az EUD a 25 éves fennállását ünnepelte 2010 tavaszán, a brüsszeli ünnepségen levetítették a „hőskorszakról” készült felvételeket. Láthattuk, hogyan ülészttek az akkori közgyűlés résztvevői vagy az elnökség tagjai: minden országból mindenki hozott nemzeti jelnyelvi tolmácsot, és az angol nyelv volt a közvetítő nyelv. Ez a nyolcvanas évek közepén-végén történt, az EUD 1985. évi alapítása utáni években. Ezen nagyon meglepődtem, hiszen én úgy kerültem bele a nemzetközi

7 http://wiki.ask.com/International_Sign (2011. november 14.)

8 <http://www.uniblogger.com/en/Gestuno> (2011. november 6.)

„vérkeringésbe”, hogy a hivatalos találkozók, rendezvények már nemzetközi jelnyelv segítségével zajlottak, csak nagyon kevesen, főleg a kelet-európai államokból jöttek tolmácsokkal a siket résztvevők.

Jómagam 2000-ben jártam először nemzetközi konferencián, akkor az EUD 15. évfordulója alkalmából rendeztek nemzetközi konferenciát a jelnyelv, a siketek jövőjéről, lehetőségeiről a XXI. századra kivetítve. Akkor kezdőként eléggé megizzadtam az előadások értelmezésével, ám nagyon hasznos tapasztalat volt. Azóta is folyamatosan tanulom a nemzetközi jel(nyelv)rendszert.

Tehát nagy volt a kontraszt a régi felvétel és a saját élményeim között, ugyanakkor nagyon jól megmutatta a nemzetközi jel(nyelv) fejlődését, útját. Ahogy erősödtek és növekedtek a nemzetközi szervezetek, mind tagsági-szervezeti szempontból, mind feladatok-projektek szempontjából, úgy csökkent a nemzeti jelnyelvi tolmácsokra való ráutaltság, és nőtt az igény a nemzetközi jelnyelvi tolmácsokra. Angolul inkább ez a használatos kifejezés: international sign interpreter (IS interpreter), tehát itt sem használják a nyelvi kifejezést, utalva arra, hogy a tolmácsok szerint sem nyelv a nemzetközi jelrendszer.

A fent említett videó-felvétel nemcsak azt mutatta meg, hogyan dolgoztak az akkori siket aktivisták, hanem a tolmácsok munkáját is, ezáltal rávilágítva arra, hogy a siketek európai szintű nemzetközi rendezvényein, találkozóin dolgozó jelnyelvi tolmácsok munkája alapján alakult meg a Jelnyelvi Tolmácsok Európai Fóruma (EFSLI: European Forum of the Sign Language Interpreters), és ők adták a későbbi nemzetközi jeltolmácsok bázisát.

A nemzetközi jelrendszer kapcsán további érdekesség, hogy a WFD az alapszabályában rögzítette, hogy az üléseiken a nemzetközi jelnyelvet kell használniuk a résztvevőknek. Az Alapszabály 28. cikkének 3. bekezdését angolul idézve:

„International Sign shall be used as a meeting language within the GA. All delegates must assume responsibility for acquiring a working knowledge of this method of communication”.⁹ Szabadfordításban azt írja elő a cikk rendelkezése, hogy a közgyűléseken, találkozókon a nemzetközi jelrendszert kell használni. Minden küldött saját felelőssége, hogy e kommunikációs módszer gyakorlati használatát elsajátítsa.

Viszont az EUD Alapszabálya nem ír elő ilyen kötelezettséget, a közgyűlésein bármelyik ország

küldötte hozhat magával saját nemzeti jelnyelvi tolmácsot, illetve a résztvevők a nemzetközi jelek útján kommunikálnak, előadnak. Még csak utalás sincs a nyelvhasználatra. Semmi nem kötelező, szabad a nyelvválasztás, adva van a saját nyelvhasználat joga. Ezért is vitatom jogásként a WFD alapszabályának jogszerűségét ilyen szempontból. Az más kérdés, hogy pénzügyi szempontokból érthető ez a rendelkezés: nem kell a nemzeti jelnyelvi tolmácsok részvételét is fedezni, ezáltal nem duzzad fel a WFD közgyűlések létszáma sem.

További érdekesség, személyes tapasztalat: volt szerencsém egyszer részt venni az EFSLI 2009. évi konferenciáján, Tallinnban, ahol természetes volt, hogy az EFSLI elnöke nem hangzó nyelven köszöntötte a résztvevőket, hanem a nemzetközi jelrendszert használta, a további előadások során pedig siket nemzetközi relé-tolmácsok dolgoztak. Ez is egy újabb lépcsőfok szerintem a „nemzetközi jelnyelv” fejlődésében.

A jelnyelvhasználók viszonya a nemzetközi jel(nyelv)hez

A saját tapasztalatok, élmények után felmerült bennem, vajon a sorstársaim, illetve a nemzetközi jel(nyelv)et ismerő nemzetközi tolmácsok hogyan látják a nemzetközi jel(nyelv)et, hogyan viszonyulnak hozzá, hol és hogyan tanulták meg használni, nyelvnek tekintik-e.

Abból indultam ki, hogy a többség hasonlóképpen látja a helyzetet, miszerint a nemzetközi jel(nyelv) nem nyelv, nem is definiálható anyanyelvként, csakis tapasztalati úton lehet megtanulni, ez egy keveréknyelv, ami folyamatosan változik, fejlődik, haladva a korrallal. Továbbá általában a nemzetközi érdekvédelmi illetve sportrendezvényeken van lehetőségük gyarapítani a nemzetközi jeltudásukat. Kíváncsi voltam arra, vannak-e, akik másként látják, tapasztalják ezt. Még a nemzetközi jelrendszert nem ismerők véleményét is kérdeztem, laikusként mit gondolnak erről a témáról?

Vizsgálatomhoz készítettem egy kérdőívet két változatban: egyet a magyar sorstársaim részére magyar nyelven, egyet a nemzetközi jeltolmácsok részére angol nyelven. Arra törekedtem, a válaszokból kiderüljenek, a résztvevők hogyan élik meg a nemzetközi jel(nyelv)et, meg tudják-e határozni a viszonyukat hozzá, a nemzetközi jelrendszer helyét, tartalmát.

9 <http://www.wfdeaf.org/statutes/decision-making-and-administration-of-the-organisation/article-28-meetings> (2011. november 18.)

A válaszadók jelnyelvi ismerete, jelnyelvhasználata

A kérdésre, miszerint ki mennyire ismeri, milyen szinten a magyar jelnyelvet és a nemzetközi jelnyelvet, adott válaszokból az derül ki, hogy az összes adatközlő ismeri a magyar jelnyelvet, közülük jellemzően a siketek használják anyanyelvi szinten (76%), és inkább a nagyothallók azok, akik nem napi szinten használják a jelnyelvet (17%), inkább csak szükség esetén, a sorstársakkal való kommunikáció esetében. Míg a siketek sokszor az élet sok területén veszik igénybe a jelnyelvi tolmácsszolgáltatást, ezáltal szinte naponta használják a jelnyelvet, még akkor is, ha a családjuk tagjai halló személyek. A nagyothallók pedig inkább hangos beszéd, szájról olvasás útján próbálják megértetni magukat, illetve ha olyan szituációban vannak, pl. konferencia, színház, oktatás, akkor az indukciós hurok vagy az adó-vevő készülék is segíthet nekik, a hallókészülékük mellett.

A nemzetközi jelnyelvet már kevesebben használják, kevesebben ismerik, vannak, akik nem is ismerik, nem használják (20%). A többségük, ez is jellemzően a siketekre vonatkozik (60%) ismeri a nemzetközi jelnyelvet, de nem napi szinten használja, gyakorolja. A kisebbség, 13%-uk pedig azért jelölhette be az anyanyelvi szintet, mert vagy a munkája miatt használja naponta a nemzetközi jelnyelvet, vagy a családi-baráti kapcsolatai révén naponta, rendszeresen kommunikál nemzetközi jelnyelven, akár webkamerán keresztül is. Egy válaszadó volt, aki ugyan bejelölte az anyanyelvi szintet, de hozzátette, hogy a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát nem lehet anyanyelvi szintről beszélni. A válaszadók többsége a magyar jelnyelv-ismertet anyanyelvi szintűként jelölte be, és elsősorban a siketek jelölték meg ezt a választ, a nagyothallók kisebb szórást mutatnak: vannak anyanyelvi szintű jelnyelv-használók, de többnyire nem napi szintű tudásuk, ismereteik vannak a magyar jelnyelv kapcsán.

A nemzetközi jelnyelv-tudásnál fordított az arány, ami logikus is, hiszen a mindennapi életünk során kevés alkalmunk van napi szinten gyakorolni, használni a nemzetközi jelrendszert, kivéve, akik nemzetközi környezetben dolgoznak, vagy aki napi szinten tartja a kapcsolatot videó-telefonon, skype-on keresztül a külföldi barátaival vagy esetleg a külföldön élő családtagjával, barátjával.

A következő kérdéseknél arra kerestem választ, hogy a válaszadók mikor és hol tanulták meg

a nemzetközi jel(nyelvet). A válaszok jól tükrözték azt, hogy a válaszadók többsége mikor kerül közelebbi kapcsolatba a nemzetközi jelnyelvvél: gyermekkorban – ez a siket családokra jellemző, ahol siketek a szülők, vagy felnőttkorban, ez többnyire a halló szülők gyermekeire igaz. A válaszokból egyértelműen kiderült, hogy a kettő legjellemzőbb terület a sport és az érdekvédelem, ezek azok a közös területek mindenhol, ahol a siketek nagy nemzetközi rendezvényeket tudnak szervezni, Siketlimpiától kezdve különböző konferenciákon át a WFD és EUD közgyűlésekig. A felnőtt siketek itt ismerik meg a nemzetközi jelnyelvet, itt gyakorolják ezt a nemzetközi kommunikációt, itt mélyítik el a „nyelvtudásukat”. A siket szülők gyermekei általában már a család révén sajátítják el ezt a tudást, a család külföldi kapcsolatai, barátai által.

Egy érdekes választ kaptam: anyanyelvként jelölte be a nemzetközi jelnyelvet. Elvileg ez nem logikus, nem is értem, mire gondolhatott a válaszadó, talán arra, hogy már kiskorától ismeri a nemzetközi jelnyelvet. De ez ellentmondás, mert a mostani hivatalos álláspont szerint a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát anyanyelv sem lehet. Álláspontom szerint legfeljebb anyanyelvi szinten művelheti, de anyanyelv nem lehet a nemzetközi jelnyelv. A további válaszokból az is egyértelműen kiderül, hogy ki hogyan ismerte meg vagy hogyan tanulta meg a nemzetközi jel(nyelvet), illetve azt könnyen tanulta vagy nehezen, továbbá mi okból ment könnyen vagy nehezen a tanulás.

A válaszok alapján egyértelmű, hogy az adatközlők többsége, 90%-a saját tapasztalata alapján szerzi meg a nemzetközi jelnyelvi tudását, különböző rendezvények által: sportversenyek, konferenciák, ifjúsági csereprogramok. Volt, aki azt írta, hogy relétolmácson keresztül ismerte meg a nemzetközi jel(nyelvet). Vagyis egy rendezvényen találkozott vele, a relétolmáccsal, aki a munkáját végezte. A relétolmács olyan siket tolmács, aki a halló jelnyelvi tolmács által fordított szöveget továbbadja a siketeknek érthetőbben, vagy ahogy szoktuk mondani: siketesebben, de szükség esetén akár leegyszerűsítve is, hogy az információ biztosan eljusson az érintetthez. Fordítva is érvényes: nehezen érthető siket mondandóját a relétolmács fordítja le közérthetőbb változatban a jelnyelvi tolmácsnak, aki ezt hangra fordítja. Tehát az adatközlő egy rendezvényen találkozott ezzel a relétolmáccsal, akin keresztül megismerhette a nemzetközi jelnyelvet is.

Aki viszont azt jelölte be, hogy tanították neki, nála az lehetett, hogy találkozott külföldi sikettel,

aki megtanította őt a nemzetközi jelnyelv alapjaira, és majd arra építkezve már saját tapasztalataira támaszkodhatott a továbbiakban.

Azt is vizsgáltam, ki mennyire tanulta meg könnyen vagy nehezen a nemzetközi jelnyelvet, és ennek mi az oka. A válaszadók 47%-a a jelnyelv vizualitása miatt tanulta meg könnyen a nemzetközi jelnyelvet. Ez is erősíti a korábban fejtegetett ikonikus-ságot: a nemzetközi jelnyelv erősen az ikonikus jelekre támaszkodik.

Positív fejleménynek látom, a válaszadók egyharmada az angol nyelvismerete miatt tartja könnyen tanulhatónak a nemzetközi jelnyelvet. Ez korábban elképzelhetetlen lett volna, és ezt erősíti a korbéli különbség is, az idősebbek a vizualitással indokolták, a fiatalabbak már az angol nyelvismerettel is.

Továbbá voltak olyan válaszadók, akik azért tanulták meg könnyebben a nemzetközi jelrendszert, mert volt már amerikai jelnyelv-ismeretük (ASL). Volt, aki a nemzetközi sportversenyeken való gyakori részvételt jelölte meg a nemzetközi jelnyelv könnyebb elsajátításának okaként. Ami szembeűnő, szinte senki nem tartja nehéznek a nemzetközi jel(nyelv) elsajátítását hallásállapottól, családi körülményektől, egyéb nyelvismerettől függetlenül. Ez azt bizonyíthatja, hogy akinek már van jelnyelvi tudása, annak már könnyebb dolga van, mert a korábban említett kutatás szerint is a nemzetközi jel(nyelv)ben nagyon sok nemzeti jel található, amit a jelnyelvet használó siket hoz magával. Továbbá az ikonikus jelek dominanciája is megkönnyítheti ennek a kommunikációs módszernek elsajátítását.

Egy fő jelölte meg a nehezen tanulhatóságot: őt nagyon befolyásolja az artikuláció hiánya, neki a jelnyelvhez szüksége van az artikulációs képre is, azaz ő inkább a jellel kísért magyar nyelvet érti meg jobban, és ezért a nemzetközi jelnyelvet nehezebben tanulta meg, mert ott kevesebb az artikuláció, és ha van is, akkor az angolul artikulálódik.

Ezek után rákérdeztem arra, hogy mostanában milyen gyakran használják a nemzetközi jelnyelvet, továbbá a jellemző helyzetekre, szituációkra.

A válaszok alapján az adatközlők többsége mostanában csak alkalmanként használja a nemzetközi jelnyelvet. Akik még gyakran használják, azok már kevesebben vannak, a válaszadók egyharmadát teszik ki. A válaszokat beküldők közül ők vannak a többségben, akik gyakran vagy alkalmanként használják. Csak néhányan használják napi szinten vagy anyanyelvi szinten, és egyetlen egy adatközlő válaszolta azt, hogy mostanában egyáltalán nem is használja. Az is látható volt a válaszokból, hogy in-

kább a gyakori vagy az alkalmi használat a jellemző, csak azok használják anyanyelvi szinten, akik nap mint nap kerülnek kapcsolatba külföldi siketekkel. Az alkalmi nemzetközi jelhasználat is elsősorban a konferenciák, nemzetközi sportrendezvények miatt jellemző, és az ezekhez a programokhoz köthető társalgási szituációk miatt is. A gyakori használat pedig a családi szituációkra jellemző: a fejlett technológia áldásával a siketek már napi szinten vagy heti rendszerességgel tarthatnak kapcsolatot a külföldi sorstársaikkal.

Ami kérdőjelként mutatkozik meg, az az oktatási szituáció: gyakorlatilag nemleges válaszra számítottam itt, ennek ellenére néhányan mégis bejelölték ezt, holott nem tudok semmilyen olyan oktatási tevékenységről, amelynek keretében nemzetközi jelnyelvet tanítanak vagy tanulnak. Itt valószínűleg szerepet játszhatott az, hogy a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) egyszer szervezett egy nemzetközi 2 napos jelnyelvi tréninget finn siket oktató segítségével, ahol a válaszadók közül többen is jelen voltak. Talán erre gondolhattak a válaszadók.

Az egyéb válaszban pedig felbukkant az is, hogy a magyar siketek egymás között is használják néha a nemzetközi jeleket, poénból, parodizálásból, vagy esetleg a külföldi élmények, sztorizások kapcsán.

Kiindulva abból, hogy ismernek olyan siketeket és nagyothallókat, akik előbb tanulták meg a nemzetközi jel(nyelv)et, viszonylag könnyen, és csak utána nehezebben a hazájuk nemzeti jelnyelvét, olyan kérdést is feltettem, hogy melyiket könnyebb megtanulni?

A többség (68 %) szerint a nemzetközi jelnyelvet nem nehezebb elsajátítani, mint a nemzeti jelnyelvet, nem tesznek különbséget a kettő között. Az is megfigyelhető az adatok összevetésekor, hogy akik azt jelölték meg (32%), hogy a magyar jelnyelvet könnyebb megtanulni, jellemzően halló szülők gyermekei. A siket szülők gyermekei jóval korábban kapnak jelnyelvi inputokat, ezáltal a nemzetközi jelrendszert is könnyebben fogadják be. Az a tény, hogy senki nem jelölte be a nemzetközi jelnyelvet, jól mutatja a korábbi tézist is: a nemzeti jelnyelvekre alapozva, támaszkodva tudunk jobban érvényesülni a nemzetközi jelrendszer útvesztői között is, illetve azt, hogy a nemzetközi jelek alapjai sokszor valamely nemzeti jelnyelv jelei.

Ezért is tettem fel a következő kérdést, amely arra irányult, hogy a válaszadók hogyan látják a nemzetközi jel(nyelv) helyzetét, státuszát, melyik jelnyelvhez hasonlít, vagy önálló rendszere van-e.

Az amerikai jelnyelv (ASL), a brit jelnyelv (BSL) szerepel a lehetséges válaszok között, illetve az, hogy önálló vagy vegyes rendszerű a nemzetközi jel(nyelv) (IS). Az eddigi adatokkal, diagramokkal ellentétben itt adták a legvegyesebb válaszokat, majdnem egyenlő arányban jelölték meg azt, hogy önálló rendszere van a nemzetközi jelrendszernek (36%), azt, hogy vegyes (36%), van benne ASL is, BSL is. Pár fővel kevesebben ugyan, de jelentős arányban jelölték be az egyebet (23%) is, olyan válaszokkal indokolva, mint pl. a nemzetközi jelnyelv pidgin, kevert nyelv, vagy gestuno a neve inkább, de volt olyan is, aki egyszerűen nem tudott dönteni. A válaszokat egybevetve kiderül, hogy aki a lényegre tapintva pidgin, kevert nyelvnek nevezte a nemzetközi jelrendszert, az anyanyelvi rendszerességgel használja a nemzetközi jelnyelvet, ennél fogva mélységében is jobban ismeri.

Volt, aki szerint inkább angol, német, francia jelnyelv elemeivel keveredik a nemzetközi jelrendszer, mégsem a vegyest jelölte meg, hanem önálló rendszernek tekinti.

Csak 5%-uk állította azt, hogy inkább az ASL-hez hasonlít a nemzetközi jelnyelv, arra alapul. Valószínűleg azért jelölték be ezt, mert ismerik az ASL-t és hajlamosak arra támaszkodni a nemzetközi jelnyelv használata során.

A fenti adatok tanulsága: bármilyen gyakran is, bárhol is használjuk, ismerjük a nemzetközi jelrendszert, annak a valódi, reális státuszával, rendszerével kevesen vannak tisztában. Többször hangoztattam már, hogy a nemzeti jelekre épül elsősorban az IS, ezért olyan kérdésre is kértem választ, amelyből talán leszűrhetem, hogy a sorstársaim is így látják-e, azaz a nemzetközi jelnyelvből átemeltünk-e valamit a magyar jelnyelvbe.

A válaszadók nagy többsége, 79%-a látja úgy, több jelet is átvettünk a nemzetközi jelek közül, példákat is soroltak fel: ELISMER, INTERNET, FACEBOOK, EMAIL, FELIRATOZÁS, DAKTIL, országnevek, városnevek, informatikai jelek, DVD, LÚZER, ÉRTEM, VEZETÉS, GÉN, INTEGRÁCIÓ, DISZKRIMINÁCIÓ, MUNKA, sportjelek, BILINGVÁLIS, LOBBI, KAMERA, STÚDIÓ, KOMMUNIKÁCIÓ, OLIMPIA, VI-LÁG, idegen kifejezések.

Jogos lehet a válaszadók többségének a véleménye, hogy vannak, amit átveszünk, ám újra felmerül a kérdés, ezek a jelek nem valamely ország jelei-e, melyeket a nemzetközi jelrendszer befogadott, és a többi ország siket állampolgára is átvette, mint a nemzetközi jelrendszer elemeit? Ha figyelembe

vesszük a korábban említett tanulmányt, kutatást, a jelek többsége sok jelnyelvben meglevő ikonikus, azaz szemléletes jel. Elemzés alapján a jelek 60%-a ikonikus; 38%-a egy jelnyelvre, vagy több rokon jelnyelvre vezethető vissza, és a jelek csak 2%-a fordul elő kizárólag a nemzetközi jelnyelvben. Ebből is kiindulva az álláspontom az, hogy a fent felsorolt jelek többsége megtalálható lesz valamely nemzeti jelnyelv elemei közt, és csak nagyon kevés jel az, ami „tisztán” a nemzetközi jelrendszer „terméke”.

A feltett kérdések után még egy dologra voltam kíváncsi: ha senki nem jelöli meg anyanyelvnek a nemzetközi jelrendszert, ha a többség az önálló rendszert vagy a vegyes rendszert jelölte meg, akkor hogy látják azt a kérdést, miszerint a nemzetközi jelnyelvvvel mindent ki tudunk fejezni? Minden információ átadható? Szerintem 100%-osan nem tudunk mindent átadni, főleg nem egy komolyabb szakmai konferencián, ehhez már kell egy másodlagos nyelvismeret is, pl. az angolé, amellyel kiegészítik egymást.

A sorstársaim válaszai alapján úgy látszik, eléggé egységes az állásfoglalás: igen, minden információt át tudunk adni a nemzetközi jelrendszer által. Ez nem egyezik pontosan a véleményemmel. A fenti válasz abból is adódhat, hogy mindenki a saját tapasztalataira hagyatkozik elsősorban, azok pedig azt mutatják, hogy igen. De az alkalmazási területeket is érdemes megnézni: a válaszokat összevetve kiderül, hogy elsősorban a családi kapcsolattartások, a sport területén boldoguló siketek válaszoltak igennel erre a kérdésre. Akik már rutinosabbak a nemzetközi jelnyelv-használatában, ők árnyaltabban nézik a dolgokat, és nem feltétlenül gondolják, hogy minden átadható, mert nekik viszont ez a tapasztalatuk. És példákat is mondanak: főleg a szakkifejezések, a szaknyelv esetében lehetnek problémák, illetve a helységnevek esetében, azt többnyire lebetűzzük.

Végül a véleményüket kértem a nemzetközi jelnyelv kapcsán. Természetesen a többség pozitívan nyilatkozott erről a kommunikációs módszerről, hogy milyen csodálatos dolog ennek révén megismerni más siketeket és az ő kultúrájukat, kinyílt a világ ebből a szempontból is. Ám vannak olyan válaszadók is, akik a nemzetközi jel(nyelv) oktatásának fontosságát hangsúlyozzák, akár tanfolyami keretekben is.

A nemzetközi jeltolmácsok válaszai

Az EFSLI honlapján szereplő 7 (IS) tolmácsnak küldtem ki kérdőívet, ebből sajnos hármat kaptam vissza.

A válaszadók mindegyike 40 év feletti tolmács, ez az adat kicsit csalóka, hiszen csak hárman küldték vissza, vannak jóval fiatalabb IS tolmácsok is szép számban. De ez az adat jól mutatja, hogy már 15-20 éve elkezdődhetett az IS tolmács szakma kialakulása. Ahogy korábban is említettem, a nyolcvanas években még az angol volt a közvetítő nyelv inkább és mindenki hozta a saját nemzeti jelnyelvi tolmácsát. A '90-es évekre, a '90-es évek végére azonban változott a tendencia az IS tolmácsok számának növekedésével együtt. Ekkor léphetek színre a fenti adatközlők is. Ezt jól érzékelteti az EFSLI párhuzamos fejlődése is: 1987-ben tartották az első konferenciájukat az európai jelnyelvi tolmácsok részvételével, és egészen 1993-ig informális szerveződésként évente-kétévente tartottak szakmai találkozókat, konferenciákat, elősegítve a saját szakmai fejlődésüket, érdekvédelmüket. 1993-ban már hivatalos szervezetet hoztak létre, ez lett az EFSLI, amely azóta is az európai jelnyelvi tolmácsok érdekvédelmét szolgálja.¹⁰ Az EFSLI további fontos céljai közé tartozik az is, hogy támogassa, elősegítse a jelnyelv tolmács szakma hivatalos elismertetését, a szabványos tolmácsképzést, az egységes oktatási módszert.¹¹

A kérdésekre adott válaszokból kiderül: a tolmácsok szüleinek hallásállapota két tolmácsnál siket, a harmadiknál halló. A siket szülők gyermekei jelnyelvi tolmácsként is anyanyelvi szinten, napi rendszerességgel használják a nemzeti jelnyelvüket, a halló szülők gyereke inkább a napi munka során, tolmácsként vagy tárgyaló partnerként használja a nemzeti jelnyelvet, de nem jelölte be az anyanyelvi szintet.

A nemzeti jelnyelvüket az összes jelnyelvi tolmács ismeri, már csak a munkájából adódóan is, de nem mindegyik használja anyanyelvi szinten.

Ugyanakkor a nemzetközi jelnyelv ismereténél jellemzően egyik tolmács sem jelölte be a nemzetközi (jelnyelv) gyakorlását anyanyelvi szintként, mind a hárman a nem napi szintű ismeretet jelölték be. Tehát a tolmácsok is világosan látják, meg is jegyzik kommentálva a kérdést, hogy nem is lehet anyanyelv a nemzetközi jelrendszer.

A tolmácsoknál különösen érdekelt az a kérdés, hogy mikor és hogyan tanulták meg a nemzetközi jelnyelvet, mert csak megerősítették, amit eddig is gondoltam. Kettő tolmács csak a munkát jelölte meg, ott szerezte meg a tudását (konferenciák, sportrendezvények által), a harmadik tolmács pedig mindegyik területet bejelölte: siket szülők révén már a családban elkezdhetette használni az IS-t, de már csak felnőttként, és az élet egyéb területein is gyakorolhatta már. Az oktatáshoz pedig odaírta, hogy nem oktatási intézményben gyakorolta, hanem konferenciákon az adott tolmácsok csapatával együtt tréningezett.

Ezután náluk is arra voltam kíváncsi, hogyan és mennyire könnyen sajátították el a nemzetközi jelnyelvet. Itt egyértelművé válik, sehol sem tanítják a nemzetközi jelnyelvet, mind a három tolmács tapasztalat útján jutott a nemzetközi jelnyelv ismeretéhez, továbbá így sajátították el a nemzetközi jelnyelvi tolmácsolás tudományát is. Ez megerősíti az eddigi feltevésemet is: nincs hivatalos, elismert nemzetközi jelnyelvi tolmácsképzés, csak tréningek, műhelymunkák során van rövid, intenzív képzés.

A nemzetközi jelnyelv elsajátításának nehézségére is válaszoltak a tolmács adatközlők. Érdekes volt látni, hogy a siket adatközlőkkel szemben egyik tolmács sem jelölte be a könnyen vagy nehezen választ egyértelműen, miszerint az angol nyelv ismerete vagy az egyéb jelnyelv ismerete miatt vagy hiány miatt lett volna könnyű – nehéz megtanulni. Árnyaltabb képet adnak a válaszaikkal.

Például az egyik tolmács azt írta be, hogy nehéz volt megtanulnia, mert nagyon keveset lehetett gyakorolni, a másik meg azt jegyezte fel, hogy könnyű volt, mert megvolt az alapja, a nemzeti jelnyelv, ugyanakkor nehéz is, mert nehéz a különböző jelnyelvi „családok” között megtalálni a megfelelő egyensúlyt. A harmadik tolmács a „könnyebb” választ jelölte meg, de ő is megjegyezte, nem járt képzőbe, hanem interaktívan fejlődött a siketek közösségében. Tehát egyikük sem jelölte meg a vizualitást, mint segítő momentumot. Ehhez kapcsolódóan emailben megkérdeztem az EFSLI elnökét, van-e bármilyen formában IS képzés, IS tréning, melyek által nemzetközi tolmácsok kerülhetnek ki az „iskolapadból”. A válaszából egyértelműen kiderült, hogy tudtával sehol nincs ilyen hivatalos képzés. Az EFSLI szokott néha két-három napos tréningeket tartani, amúgy nincs „nemzetközi jeltolmácsképző”. Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran használják a nemzetközi jelrendszert mostanában, ugyanazt válaszolták az adatközlők: nem

10 <http://www.efsl.org/efsl/history/history.php> (2011. november 20.)

11 <http://www.efsl.org/about.php> (2011. november 20.)

rendszeresen, de gyakran. És milyen területeken használják leginkább a nemzetközi jelnyelvet? A válaszok egyértelműen mutatják, mely terület az, ahol leginkább lehet a nemzetközi jelnyelvvvel találkozni, használni, elsajátítani: a nemzetközi konferenciák, rendezvények, sportversenyek. Nemcsak a siket adatközlőkre volt ez jellemző, a tolmácsokra is. Mind a hárman bejelölték ezt a választ. Az egyik tolmács csakis konferenciákon, rendezvényeken használja, mint IS tolmács, a második pedig mindenhol, kivéve az oktatás területét, a harmadik szintén mindenhol használja, kivéve a családot – lévén nincsenek siket hozzátartozói.

Arra a kérdésemre, hogy melyiket volt könnyebb megtanulni, 2 tolmács egyértelmű választ adott: a nemzeti jelnyelvet, mert anélkül nem lehet a nemzetközi jelnyelvet megtanulni, szerintük, ez az alap. A harmadik tolmács nem tett különbséget. Tehát itt is látható, hogy a nemzetközi jelrendszer használata a nemzeti jelnyelvekre épül a tolmácsok szerint is.

Mind a hárman aláhúzták, hogy nemzetekenként igenis tapasztaltak eltéréseket a nemzetközi jelrendszer használatában. Ennek több okát sorolták fel:

- a különböző jelnyelvek közötti eltérések
- a különböző lexikális elemek és fogalmak léte
- a különböző kontinensek jelnyelvi tolmácsai közötti különbségek.

A különbségek áthidalására szintén különböző, mégis hasonló válaszokat adtak, egy kivétellel:

- a háttérismeretek megosztása az adott témák kapcsán
- energiát befektetni abba, hogy egy-egy jelre közös jelet találjanak
- folyamatos ellenőrzés
- egyeztetés a partnerrel az adott jelről vagy fogalomról
- esetleg egy egységes képzés, oktatási anyag a WASLI részéről egész világon.

Arra a kérdésre, hogy jellemzően milyen nemzetiségű siketekkel dolgoznak együtt, csak egy tolmács adott rövidebb választ: európai siketekkel. A másik kettő különböző nemzetiségűeket írt, az egyikük már minden kontinensen dolgozott már, de jellemzően Európában és Amerikában veszik igénybe a szolgáltatait. De ez logikus is, hiszen 3 európai tolmácsról van szó, így elsősorban az európai rendezvényekre hívják őket. Sajnos eddig nem ér-

kezett válasz a WASLI-tól, így a velük kapcsolatos adatokról jelen cikkemben nem tudok beszámolni.

Nyelv-e vagy kommunikációs eszköz a nemzetközi jelnyelv? Vagy egyik sem? Egy tolmács jelölte meg határozottan a kommunikációs eszközt, egyéb kommentár nélkül. A másik kettő azonban árnyaltabban ítéli meg ezt a kérdést, mind a ketten azt írták: egyik sem. Az egyik tolmács véleménye szerint a nemzetközi jelrendszer inkább kommunikációs eszköz, mint nyelv, továbbá szerinte ezt inkább pidgin-nek lehet leírni. Álláspontja, hogy jelentősek a grammatikai és pragmatikai hasonlóságok a nemzeti jelnyelvek között. És minél kisebb a „távolság” nyelvek között, és / vagy gyakoribb a kapcsolat a jelnyelv-használók között, annál könnyebb és gyorsabb kommunikációs folyamat alakul ki.

A másik tolmács úgy látja, a nemzetközi jelnyelv sem nyelv, sem kommunikációs eszköz, de úgy gondolja, hogy az IS úgy indult, mint kommunikációs eszköz, és most már lassan abba az irányba megy, hogy a siketek nemzetközi magjának legyen egy közös nemzetközi nyelve is, azzá váljon a nemzetközi jelrendszer.

Az utolsó kérdésre: mit gondolnak a nemzetközi jelnyelvről, mi a véleményük róla, más-más választ adtak, de a válaszok kicsengése ugyanaz szerintem.

Az egyik tolmács az emberi kommunikáció egyedülálló formájának tartja az IS-t, és csak akkor áll fenn, amíg vannak jelnyelv-használók. Nem is tud hasonló típusú nyelvet mondani, említeni a beszélt nyelvek közül. A második tolmács véleménye is az, hogy nagyszerű lehetőség, adottság így kommunikálni, ugyanakkor szerinte ez soha nem helyettesítheti az igazi jelnyelvet. Bár alkalmas arra, hogy siketek bizonyos közösségei, csoportjai használják egy közös célra, de a legtöbb siket személy nem érti a nemzetközi jelrendszert. A harmadik tolmács szintén nagyon hasznos eszköznek tartja a nemzetközi jelrendszert, de szerinte sem elég ez a szint a siketeknek és a tolmácsoknak, nem elegendő ahhoz, hogy mindent át tudjon adni. Tehát a válaszokból kiolvasható kicsengés az, hogy bármilyen nagyszerű dolog is a nemzetközi jelrendszer, ennél mégis többre van szükség, és én itt az oktatásban látom a kulcskérdést.

Összegzés

A kérdőívek összeállításakor volt egypár olyan tézis, amiben biztos voltam, és ennek megfelelő válaszokat is vártam. Ilyen volt például az, hogy a

nemzetközi jelnyelvet sehol nem tanítják hivatalos, intézményi keretek között. Továbbá, hogy a nemzetközi jelnyelv senkinek nem lehet az anyanyelve, legfeljebb anyanyelvi szinten használhatja valaki. Abban is biztos voltam, hogy a nemzetközi konferenciák, sportrendezvények a legjellemzőbb helyszínek, szituációk a nemzetközi jelnyelv megismerésére, elsajátítására, gyakorlására.

Amiben nem voltam biztos, az a kérdés volt, hogy az adatközlők hogy látják a nemzetközi jelnyelv helyzetét, hogyan definiálják, hova helyezik el; illetve abban sem voltam biztos, hogyan ítélik meg az információ-átadás minőségét a nemzetközi jelnyelv útján: mindent át lehet adni szerintük, vagy nem teljesen? A korábbi tapasztalataim alapján abban sem voltam biztos teljesen, hogy egyesek számára valóban könnyebb a nemzetközi jelnyelv elsajátítása, használata, mint a nemzeti jelnyelvé. Ezért ennek megfelelően állítottam össze a kérdéseket, hogy ezek a válaszok is kiderüljenek. A kérdőívet a magyar sorstársaimnak küldtem ki emailen, és szintén emailben kértem a kitöltött kérdőíveket. Így utólag nézve talán hasznosabb lett volna személyes interjúkat is készíteni, egyes válaszokat finomítandó, hogy egyértelműbbé tehesük a válaszokat vagy azoknak arányait. De így is többen küldték vissza a válaszokat, mint amennyire számítottam. Sajnos a másik cél kevésbé valósult meg, kevés nemzetközi jelnyelvi tolmácsot tudtam elérni és még kevesebben válaszoltak. Talán egy következő kutatásba jobban be tudom vonni őket. Illetve a külföldi siketekre is gondoltam, de ez is egy következő kutatás témája lehet. Most csak a hazai siketek, nagyothallók és a nemzetközi jelnyelvi tolmácsok válaszai alapján dolgoztam fel a válaszokat. A beérkező válaszok többségében megerősítették a feltevéseimet: valóban sehol nem tanítják hivatalosan a nemzetközi jelnyelvet, és senki nem definiálja anyanyelvként a nemzetközi jelnyelvet. Azonban meglepetésemre ide becsúsztott egyetlen válasz, miszerint a nemzetközi jelnyelv is az anyanyelve. Itt valószínűleg arra gondolhatott a válaszadó, hogy már kiskorától ismeri a nemzetközi jelnyelvet. A mostani hivatalos álláspont szerint, több kutatás alapján is, a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát anyanyelv sem lehet. A válaszok megerősítették abban is, hogy melyek azok a területek, ahol a leginkább lehet találkozni, elsajátítani, használni a nemzetközi jelrendszert: a nemzetközi rendezvények, konferenciák.

A legérdekesebb része a válaszoknak számomra az volt, amikor az adatközlőknek meg kellett válaszolniuk, mi is a nemzetközi jelnyelv, illetve az elsa-

játításának nehézségi fokát és okát. Itt széles volt a szórás, majdnem mindegyik válasza érkezett bejelölés, komment. A siket adatközlők két része ugyanolyan arányban tartja a nemzetközi jelnyelvet önálló rendszernek, mint egyes rendszernek. Ebből is levonható, nincs letisztult definíciója a nemzetközi jelnyelvnek a hazai adatközlők tudatában, ismeretanyagában. Csakis a saját gyakorlati tapasztalataikra hagyatkozhatnak. A nemzetközi jelnyelv elsajátítását is másképp látják, élük meg, nincs egyértelmű válasz arra nézve, hogy miért könnyű vagy nehéz megtanulni a nemzetközi jelnyelvet. A mérleg nem igazán billen egyik oldalra sem, vannak, akik az angol nyelvismeret segítségével – hiszen a nemzetközi jelnyelv „segédnyelve” az angol nyelv, angol nyelvű kifejezéseket artikulálunk az IS használata során, ha szükséges – tanulják meg könnyebben, és vannak, akik az erőteljes vizualitása miatt haladnak gyorsabban az IS elsajátítása során. Ugyanakkor a nehézséget is ez adja, van, akit nagyon zavar az angol nyelvű artikuláció. A tolmácsoknál viszont más kép alakul ki, hiszen náluk adva van az angol nyelv ismerete, ami elengedhetetlen a munkájukhoz, az IS tolmácsoláshoz. Ők inkább a nemzeti jelnyelv bázist hangoztatják, anélkül nem lehet a nemzetközi jelnyelvet megtanulni; illetve a gyakorlás lehetőségét, fontosságát hangsúlyozzák.

Az információ-átadás lehetőségére, minőségére is érdekes arányban érkeztek a válaszok. Én abból indultam ki, hogy mivel az IS nem nyelv, ebből adódóan nem lehet minden információt, teljes mélységében átadni. Ehhez képest a siket adatközlők 79%-a gondolja úgy: teljes értékű információközvetítésre alkalmas a nemzetközi jelnyelv. Itt érdemes lenne felülvizsgálnom az álláspontomat vagy erre vonatkozóan újabb szempontok alapján újabb kutatást végezni.

Összefoglalva a fentieket, a kérdések-válaszok, az elemzések alapján egyértelműnek látszik a cél, a feladat, amit meg kellene valósítani ahhoz, hogy a nemzetközi jelnyelv továbbléphessen a következő szintre, még akkor is, ha még nem nyelv, vagy még ha sosem lesz az. Ez pedig a nemzetközi jelrendszer alapjainak és az eddig kialakult rendszerének egységes, szabványosított oktatása lenne. Akár a siketek és nagyothallók részére, akár a jelnyelvi tolmácsok részére. Mivel az IS nagyrészt a nemzeti jelnyelvekre épül, a nyelvtani rendszert nem kell az alapjaitól átadni, hiszen az már az érintettek ismeretanyagát képezi. Itt inkább arra lenne szükség, hogy a már elfogadott egyezményes jeleket felülvizsgálva, tematizálva, rendszerbe építve, kiegészítve a szüksé-

ges nyelvészeti elmélettel, ismeretekkel oktathatóvá tegyék mindenki számára. Amire szerintem nagyon kell figyelni az eddigiek alapján, a nemzetközi jelnyelv fejlődése alapján: nem szabad a „gestunóság” hibájába esni, szótár alapon oktatni a jeleket, kifejezéseket. Csakis nyelvtani rendszerrel együtt szabad átadni ezt az ismeretet, és ehhez adva van minden lehetőség is: tapasztalt, nagy szakmai rutinnal rendelkező IS tolmácsok, ha tolmácsképzésre gondolunk, illetve szintén nagy tapasztalattal rendelkező siketek, nagyothallók, akik rendszeres résztvevői a nemzetközi találkozóknak, rendezvényeknek, tőlük is sokat tanulhatnánk mind a sorstársak, mind a tolmácsjelöltek.

Zárszóként: tényleg csodálatos eszköz, kommunikációs eszköz a nemzetközi jelrendszer, és vigyáznunk kellene rá, segítenünk a továbbfejlődését, amellett, hogy a saját nemzeti jelnyelvi kultúránk megőrzésére is törekednünk kell.

Felhasznált irodalom:

- Jokinen, Markku 1988 *History of Sign Language in the Western World*. In East African Sign Language Seminar, Report.
- Mongyi Péter – Szabó Mária Helga 2005 *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Fogyatékosok Esélyek Közalapítvány. Budapest.
- Moody, Bill 1994 *International Sign: Language, pidgin or charades?* Paper presented at the „Issues in Interpreting 2” conference, University of Durham, Durham, April 1994.
- Sutton-Spence, Rachel – Woll, Bencie 1999 *The Linguistics of British Sign Language: An Introduction*. Cambridge University Press. <http://bookos.org/book/740840/3baa25>
- Vasák Iván 1996 *Ismeretek a siketekről*. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége. Budapest.
- Wardhaugh, Ronald 1995 *Szociolingvisztika*. Osiris, Budapest.
- www.wfdeaf.org
www.eud.eu
www.efsl.org
www.wasli.org

Abstract

The Parliament adopted on November 9 2009 *Act CXXV 2009 on Hungarian Sign Language and the use of Hungarian Sign Language*, which stipulated the legal status of Hungarian sign language and as well as regulated the forms and means of its teaching. The Act states that Hungarian sign language can be taught only by individuals holding higher education qualifications in sign language teaching. The provisions of the Act shall become effective from September 1st 2017; by that time special sign language teaching programs need to be organized and the education of sign language teachers must commence. Until that deadline the University of Miskolc, in cooperation with the Hungarian Association of the Deaf and Hard of Hearing, for deaf and hard of hearing individuals holding college/university degrees offers an equivalent specialized further training course. By obtaining such certification one can also participate in the training of future sign language teachers.

However, the main focus of my paper is the „international sign language”. Its status has always been an interest to me since officially it is not taught anywhere; however, it still ranks as a communication system that transcends boundaries and even nations, which should be at least taught in a more organized, uniform fashion. This was the reason why I attempted to explore this topic in my paper. Unfortunately, the number of questionnaires that were returned to us completed is limited, nevertheless we can still gain a tangible picture about how the sign language using deaf and hard of hearing and sign language interpreters relate to the „international sign language”. Why do I use this term with quotation marks? You can find out from the paper.

A FOGYATÉKKAL ÉLŐ SZEMÉLYEK SZAVAZATI JOGÁNAK KORLÁTOZÁSA A VÁLASZTÓJOGI (ÉS MÁS) TÖRVÉNYEK TÜKRÉBEN MAGYARORSZÁGON

Tanulmányomban rövid történelmi áttekintést kívánok adni arról, hogy a magyar választójogot érintő jogszabályok idevonatkozó passzusai a XIX. század közepétől napjainkig milyen tartalommal bírnak a fogyatékkal kapcsolatos szemlélet változásáról.¹

A szavazati jog gyakorlása minden korban különböző feltételekhez volt kötve. Ma sincs ez másképp. Életkor felől megközelítve a kérdéskört arra jutunk, hogy jelenleg a nagykorúság elérése az a határ, ami szükséges, de nem feltétlenül elégséges feltétele mind az országgyűlési, mind a helyhatósági, mind pedig az európai parlamenti képviselők választásán való részvételnek. Korábban a teljeskorúság/nagykorúság elérése nem esett egybe a választási jogszabályokban a szavazáson való részvételhez szükséges életkori cenzussal.

Ezek alapján jelen dolgozatban csak nagykorú – felnőtt – fogyatékkal élő személyek szavazati jogának alakulásával kívánok foglalkozni. Ezt azért tartom fontosnak leszögezni, mert a további jogi kifejezéseket is csak ebből az aspektusból kívánom tisztázni és adott esetben alkalmazni. Ezek a fogalmak a *jogképesség*, a *cselekvőképesség*, a *gondnokság* és a *támogatott döntéshozatal*. Általában véve a fogyatékkal élő személyek egy részének jogi helyzetét – elsősorban a pszichoszociális és intellektuális fogyatékkal élő személyek – s így a választói jogosultsághoz való viszonyát is a cselekvőképesség korlátozásán vagy kizárásán keresztül a gondnoksági rendszer definiálja. A gondnokság alatt álló személyek a gondnokság alá rendelésével, amely jogerős bírósági döntés eredménye, szavazati jogukat is elveszítik. (Ebben volt némi változás a közelmúltban, ennek részletezését lásd lejjebb).

A *jogképességről* úgy fogalmaz a Polgári Törvénykönyv,² hogy az valamennyi élve született embert megillet, azaz jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképesség nemre, fajra, életkorra, nemzetiség-

hez vagy felekezethez való tartozástól függetlenül egyenlő, és azt korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

A *cselekvőképesség* a törvény³ szerint az a képessége egy személynek, amely szükséges ahhoz, hogy az őt megillető jogokat maga gyakorolhassa, tehát maga köthessen szerződést vagy tehesen jognyilatkozatot, azaz „...*tapasztalatainak és céljainak birtokában, korlátait és lehetőségeit felmérve, az akarás pszichés aktusa révén olyan döntést hozzon, amelynek rövid és hosszú távú konzekvenciáinak tudatában van, s azért felelősséget vállal...*”⁴ Cselekvőképés az a személy, akinek cselekvőképességét a törvény nem korlátozza vagy nem zárja ki. Törvény általi korlátozására vagy kizárására két okból kerülhet sor, egyik részről akkor, ha a személy kiskorú, másik részről pedig a fentebb leírt képesség részleges vagy teljes hiánya miatt. Itt jön képbe a gondnokság intézménye, mert a második esetben a korlátozásra vagy kizárásra gondnokság alá helyezéssel kerül sor. Ez igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat alapján hozott jogerős bírói döntés következménye.

Gondnokság – egy olyan jogi (korlátozás a gondnokság alá rendelt személy szempontjából) kapcsolat a gondnokolt és a gondnok között, amelynek célja a jogában korlátozott vagy teljesen kizárt személy védelmének garantálása oly módon, hogy a személyes döntések meghozatalával összefüggő felelősségét a gondnok átvállalja, és – akár a gondnokolt akaratával ellentétben is – döntéseket hozhat. A törvény⁵ több korlátozási ügycsoportot⁶ határoz meg, amelyek a mindennapi élethez kötődnek, mint például a társadalombiztosítási, szociális, munkanélküli ellátás, vagyonhoz kapcsolódó rendelkezési jog, házassághoz, származás megállapításához, gyermek nevének meghatározásához, örökbefogadáshoz, lakhatáshoz, örökösödéshez kapcsolódó jogok. A

3 uo. 11. §

4 Verdes – Tóth 2010:13.

5 1959. évi IV. törvény (Polgári Törvénykönyv) 14. § (6) http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV&celpara=#xcelparam

6 A 2013. február 11-én elfogadott és 2014. március 15-én hatályba lépő új Ptk. már nem határoz meg korlátozási ügycsoportot. A bíróságoknak maguknak kell meghatározni a korlátozandó területeket. <http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>

1 Például míg a teljeskorúság elérése a dualizmus időszakában 18. életév betöltése volt, az választói jogosultsághoz az életkori cenzus 20 év volt. (1874. évi XXXIII. törvény cikk 1. §, illetve 1877. évi XX. törvény cikk 4. §)

2 1959. évi IV. törvény (Polgári Törvénykönyv) 8-10. § http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV&celpara=#xcelparam

törvény lehetőséget biztosít a bíróságnak arra, hogy eldöntse, vannak-e olyan ügycsoportok, amelyek tekintetében a gondnokolt képes-e önálló, mindenki érdekét szolgáló döntést hozni. Így minden olyan ügyben önállóan jognyilatkozatot tehet, amelyben a bíróság nem korlátozza a cselekvőképességét.

Fontos itt megjegyezni, hogy nem csak intellektuális és pszichoszociális fogyatékosokkal élők, hanem autisták, időskori demenciában szenvedők, szenvedélybetegek és – akár – mozgásszervi fogyatékosokkal élő személyek is gondnokság alá rendelhetők.

Támogatott döntéshozatal elve a helyettes – a gondnok általi – döntéshozattal szemben az, hogy a fogyatékos személy saját egyéni képességétől függően saját maga hoz döntést, továbbá ennek a folyamatnak a teljes, minden lehetőségre kiterjedő segítése. Az ezzel kapcsolatos alapelveket az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karán 2009 óta használatban lévő jegyzet⁷ írja le az ENSZ Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló egyezményével összhangban.

A jogképességet, a cselekvőképességet, a gondnokságot túlnyomó részt 1959. évi IV. törvény⁸ (Polgári Törvénykönyv), valamint az 1952. évi III. törvény⁹ (Polgári Perrendtartás) szabályozzák. Ezeket felül a gondnokságra befolyással bíró jogszabályok az Alaptörvény,¹⁰ 1997. évi XXXI. törvény Gyermekvédelemről és a Gyámügyi Igazgatásról,¹¹ a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény,¹² 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet,¹³ 2004. évi CXL. törvény a Közigazgatási Hatósági Eljárás és Szolgáltatás Általános Szabályairól,¹⁴ 2001. évi XV. törvény a cselekvőképességgel, gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról,¹⁵ A fogyatékosokkal élők

jogairól és az esélyegyenlőség biztosításáról az 1998. évi XXVI. törvény¹⁶ és az 10/2006. (II. 16.) OGY határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról¹⁷ rendelkezik. 2009-ben megszületett egy polgárjogi törvény, a 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről,¹⁸ amely azonban soha nem lépett hatályba. A választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény¹⁹ 14-20. §-a rendelkezik a választójogból kizárt nagykorú személyek cselekvőképességének korlátozásáról és kizárásáról gondnokság alá helyezésével, azok nyilvántartásáról, a 2010. évi XVIII. törvény²⁰ a gondnokok, gondnokoltak és azok jognyilatkozatainak nyilvántartásáról.

Történelmi áttekintés

Már a rómaiak is ismerték a jogképességet és cselekvőképességet – legalábbis a mögöttes tartalommal²¹ –, és külön is vált ez a két fogalom egymástól. Az elmebetegek gyakorlatilag önjogi személyek voltak, nem voltak cselekvőképesek. A betegség súlyosságától függően akár cselekvőképtelennek is nyilvánították és a szervi fogyatékkal élőkkel együtt gondnokság alá rendelték őket. Tehát a gondnokság intézménye – gyámság intézményével együtt – már több mint kétezer éves.

A római jog tovább élt a középkori Európában, így Magyarországon is megjelent a kereszténység felvétele és az államalapítás után. A XV. században, Hunyadi Mátyás egyik 1485. évi dekrétumában jelenik meg a gyámság mellett a gondnokság. Ezek azonban a jogtudomány fejlettségi foka miatt egyáltalán vagy nem a mai kritériumok szerint határolódtak el.²² Ami a fogyatékkal élőket illeti, hazánk törvényei csak értelmi fogyatékosokat említettek, s azt is csak a tulajdonjog vonatkozásában. Ez így volt egészen a XIX. század második feléig.²³

A modern felfogás szerinti választójogról Magyarországon először az 1848. IV. és V. törvény-

7 Gombos – Hoffman – Könczei – Nagy – Szabó 2009.

8 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV&celpara=#xcelparam

9 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95200022.TVR&celpara=#xcelparam

10 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV&celpara=#xcelparam

11 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV

12 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95200004.TV

13 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700149.KOR

14 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400140.TV&celpara=#xcelparam

15 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9956>

16 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800026.TV

17 <http://www.complex.hu/kzldat/o06h0010.htm/o06h0010.htm>

18 <http://www.complex.hu/kzldat/t0900120.htm/t0900120.htm>

19 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9519>

20 http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000018.TV#ljl1param

21 dr. Jakab Nóra 2011:38.

22 Zábó 2004:18.

23 Mental Disability Advocacy Center 2007:20.

cikkek rendelkeztek. Az előbbi az évenként Pesten tartandó országgyűlés üléséről, az utóbbi pedig az országgyűlésbe küldendő követeknek népképviselői alapján megválasztását határozta meg. Az V. törvénycikk 1-2. §-a rendelkezik azokról, akik szavazati joggal bírnak. Az 1. § megállapítja, hogy azok, akik eddig is választhattak, azok „...e jog gyakorlásában ezennel meghagyatnak...”²⁴

A 2. § adja meg azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valaki választó lehessen. Magyarországi születésű vagy honosított, legalább 20 éves, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem lévő lakosok, továbbá nem követett el bűncselekményt, férfi, stb. A továbbiakban felsorolja, mi mindennel kell – vagyoni cenzus, műveltségi és szakmai cenzus, és városi polgár –, hogy rendelkezzen a választó. Ebből láthatjuk, hogy ebben választójogi törvénycikkben nincsenek megemlítve sem mint értelmi fogyatékkal élők, sem mint gondnokoltak, pedig választójoggal egyik csoport sem rendelkezett.

Az 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről²⁵ IV. fejezetében a községi képviselőtről (helyhatósági választás) 38-40. §-aiban határozták meg a választásra jogosultak körét. Életkori, vagyoni, lakhatási cenzus volt életben, továbbá nők, bűncselekményt elkövetett, aktív katonai szolgálatot teljesítők, adósok, stb., nem rendelkeztek választójoggal, illetve a gyámság és gondnokság alatt állók helyett a gyám illetőleg a gondnok szavazott. Ekkorra már egyértelműen külön vált gyámság és a gondnokság intézménye.

Ezért érdekes, hogy az 1874. évi XXXIII. törvénycikkben,²⁶ amely az 1848. évi választójogi törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről való – az országgyűlési választásokhoz kötődő választójog vonatkozásában – nem jelenik meg a gondnokolt kifejezés. Továbbra is az előző, az 1848. évi választójogi törvényből már ismert megfogalmazás jelenik meg: „...10. § *Választói joggal nem bírnak, [...] kik atyai, gyámi vagy gazdai hatalom alatt állanak...*”.

1877-ben megjelent a XX. törvénycikk,²⁷ mely határozottan különválasztja a gyámságot a gond-

nokságtól és egyértelműen meghatározza azt. A 28. §-ban kimondta, hogy gondnokság alá nagykorúak kerülnek, közülük is azok, „... a) ha elmebeteg vagy siket-némák és magukat jelekkel megértetni nem tudják; b) oly gyenge elméjük, és a magukat jelekkel megértetni tudó siketnémák, kik ezen bajok egyike vagy másika miatt vagyoniuk kezelésére képtelenek;...”²⁸ Rajtuk kívül még gondnokság alá kerültek a tékozlók, a távollevők és akiket a bíróság börtönbüntetésre ítélt.

Valószínűleg ennek a törvénynek és a következőnek – 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről,²⁹ amelyben a korábbi törvénycikk idevonatkozó részeit kiskorúakra és gondnokoltakra vonatkozólag érintetlenül hagyta – köszönhető, hogy az 1913. évi XIV. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról³⁰ 14. §-a az újkori magyar történelemben először foglalja törvénybe azon személy kizárását a választók sorából, aki gondnokság alá van helyezve vagy kiskorú, illetve „... aki elmebeteg, akkor is, ha még nincs gondnokság alá helyezve;...” A 48. §-ban a választói névjegyzékbe történő felvételnél kerül szóba az, hogy a fentebb említett elmebetegség címen csak azt lehet kihagyni, akinek a gondnokság alá helyezését bírói ítélet rendelte el vagy hatósági orvos bizonyítvány igazolja a kóros elmeállapotot. Ebből következik, hogy az elmebetegnek történt nyilváníttatás nem jelentette automatikusan a gondnokság alá helyezést.

A következő az 1918. évi XVII. törvénycikk³¹ (1918. évi I. néptörvény), amely november 22-én jelent meg, majdnem szó szerint ismétli ezt.

A Berinkey-kormány erre alapozta az 1919. XXV. néptörvényt,³² azonban ebben úgy fogalmazott, hogy azokon a településeken, ahol szavazóigazolványt adtak (volna) a választásra jogosultaknak, azzal kellett (volna) menni szavazni, ahol pedig ilyen nem volt, ott a jogosultságot a szavazatszedő bizottság állapította (volna) meg. Továbbá, ha a választó olyan testi fogyatékoságban szenvedett, hogy segítségre szorult, a bizottság elnöke megengedhet (volna), hogy kísérőt választhasson magának. A törvény 1919. március 5-én került kihirdetésre és

24 1848. évi V. törvénycikk 1. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5273>

25 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5484>

26 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5645>

27 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>

28 1877. évi XX. törvénycikk, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>

29 Az 1871. évi XVIII. törvénycikk módosítása.

30 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7210>

31 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7409>

32 <http://www.polhist.hu/regi/koztars/index.php?fkod=21&fid=2>

április 13-ára voltak kiírva a választások, azonban a Tanácsköztársaság kikiáltása mindezt megghiúsította. A törvény szövege szerint a választásra való jogosultságot egy olyan grémium állapította volna meg, amelyik nagy valószínűséggel semmilyen szakmai hozzáértéssel nem rendelkezett annak megállapítására, hogy az illető személy birtokában van-e azon képességeknek, amelyek segítségével szavazni tud, azaz rendelkezik-e politikai prioritással. Kérdéses persze, hogy a korabeli orvosoknak, akik meghozták azokat a szakvéleményeket, amelyekre alapozták a gondnokság alá helyezéssel rendelkező bírói döntéseket, volt-e ugyanehhez kellő hozzáértése.

A következő választójogi jogszabály a sorban a Magyar Kormány 1919. évi 5985. M.E. számú rendelete,³³ amely november 17-én publikálták. (Az ezt megelőző 4215/1919, augusztus 31-én jelent meg, azonban³⁴ ez alapján nem írtak ki választásokat, illetőleg csupán szerkezetében tér el a korábbitól.) Itt a 3. § az, amely meghatározza a kizártak körét. Eszerint, többek között, aki a politikai jogai gyakorlásából fel van függesztve, segélyből él, bűnvádi eljárás alá van vonva vagy jogerősen el van ítélve és „... aki gondnokság vagy csőd alatt áll, vagy akinek kiskorúsága meg van hosszabbítva...” Mint láthatjuk, visszatér a gondnokolt kifejezés.

Az 1925. évi XXVI. törvénycikk³⁵ 7. §-a – amely tulajdonképpen a 2200/1922. M. E. rendelet törvénybe emelése –, valamint az 1938. évi XIX. törvénycikk³⁶ 27. §-a szinte szó szerint ugyanúgy fogalmaz. A gondnokság alatt állóknak, a kiskorúaknak és az elmebetegeknek, akiknek még ha nem is állnak gondnokság alatt, nincs szavazati joga.

A második világháború utáni újjáépítés és újjászervezés új választójogi törvényt is alkotott. Ez a 1945. évi VIII. törvény a nemzetgyűlési választásokról³⁷ 5. §-a 1-2. pontjai alapján, aki elmebetegség miatt gondnoksága alatt áll, s ezt törvényszéki

határozat tanúsítja, valamint akinek elmebetegségét, „... még ha nem áll gondnokság alatt, ideiglenes gondnokság alá helyező határozat vagy hatósági orvosi bizonyítvány tanúsítja...”

1947-ben módosították ezt a jogszabályt 1947. évi XXII számú törvény³⁸ néven. A '45-ös törvény 5. §-a, amely a választásból kizártakról rendelkezik, jócskán bővült, de a dolgozat szempontjából lényeges 1-2. pontjait nem változtatta meg.

Fontos lépcsőfok a jogszabályok sorában az 1949. évi XX. számú törvény,³⁹ amely Magyar Népköztársaság Alkotmánya néven vonult be a történelemkönyvekbe. A 63. § (2) pontja viszonylag egyszerűen fogalmaz: a dolgozó nép ellenségeit és az elmebetegeket a választójogból kirekeszti. Nem részletezi sem azt, hogy mi alapján minősül valamely személy elmebetegnek, sem pedig azt, hogy a személy gondnokság alatt kell, hogy álljon vagy a gondnokság alá rendeléséhez jogerős bírói döntésre van szükség.

Az 1953. évi II. törvény⁴⁰ az országgyűlési választásokról szóló jogszabály-módosítás szerint a közügyektől eltiltott, előzetes letartóztatásban lévő vagy börtönbüntetését töltő, rendőri felügyelet alatt álló és elmebeteg személynek nincs választójoga, függetlenül attól, hogy gondnokság alatt áll-e.

1983-ban a választójog megújításának keretein belül sikerült elérni többek között a kettős jelölést, a jelölt visszahívhatóságának liberalizációját, az Alkotmányjogi Tanács felállítását,⁴¹ azonban a szavazásból kizártak körének meghatározása nem nagyon változott. Az 1983. évi II. törvény⁴² 2. §-a az elmebetegeket, a közügyektől eltiltottakat és a szigorított őrizetben lévőket vagy börtönbüntetésüket töltőket nem engedi a szavazóurnák közé lébe.

A legnagyobb változásokat ez az időszak öleli fel. Ez természetesnek tűnik, hiszen az általános szemléletváltás, ami alapvetően az '50-es, '60-as években kialakult Amerikai Egyesült Államok polgárjogi mozgalmi közepette megszületett fogyatékos-jogi mozgalmak – egyik kiemelkedő alakja Ed

33 <http://www.vokscentrum.hu/torveny/index.php?jny=hun&mszkod=200003&evvalaszt=1920&torvid=18>

34 Földes – Hubai 2010:49.

35 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7637>

36 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8074>

37 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8215>

38 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8269>

39 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8365>

40 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8390>

41 Földes – Hubai 2010:301.

42 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8541>

Roberts⁴³ – nyomán Nyugat-Európában a '80-as években a társadalmi-gazdasági feltételekben, technológiában és más politikai területen történt külső változások, valamint a fogyatékosügy politikai hibás belső konstrukciói, valamint a kutatás és közvélemény változása, alakulása következtében öltött alakot, Magyarországon – és a térség országaiban is – csak a rendszerváltás után, a '90-es években volt először észlelhető.

Hazánkban a közeledő rendszerváltás-rendszerváltás új megközelítéseket is hozott. 1989-ben egy alkotmánymódosító jogszabály is született, az 1989. évi XXXI. törvény,⁴⁴ ennek 70. § (2)-a behozza a cselekvőképesség, illetőleg a korlátozó és kizáró gondnokság, valamint a büntetőeljárásban jogerősen elrendelt intézeti kényszergyógykezelés fogalmát a választójogot érintő jogszabályokba. Így a közügyektől eltiltottak, a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság, a kényszergyógykezelés alatt állók és a börtönbüntetésüket töltők hiába is akarták volna, nem szavazhattak.

Egy másik, az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvény⁴⁵ 2. §-a szó szerint áttemeli az alkotmánymódosítás szövegét, külön pontokba szedve azt.

A következő lépésként elfogadott, módosított alkotmány, az 1949. évi XX. törvény⁴⁶ – A Magyar Köztársaság Alkotmánya 70. § (5) pontja alig változtat ezen, inkább hangsúlyeltolódásként lehet értelmezni azt, hogy a választójoguktól megfosztottak körének az abból való kizárás okát jogerős bírósági ítélethez köti. Ez azonban a szempontunkból lényegtelen: akit a bíróság gondnokság alá rendelt, nem járulhatott az urnához.

Az 1990. évi LXIV. törvény⁴⁷ a korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt állókat nem engedi szavazni helyhatósági választásokon.

Az 1989. évi XXXIV. törvény, az 1994. évi III. törvény⁴⁸ és három évvel később az 1997. évi XCVI. törvény⁴⁹ módosításai érintetlenül hagyták a választásban részt nem vehetőket beazonosító 2. § (2) pontját.

Ahogy azt fentebb már megemlítettem, 1998-ban a magyar parlament megalkotta a XXVI. számú törvényt,⁵⁰ amely 1999. január 1-jén lépett hatályba és amely a fogyatékkal élők jogairól és az esélyegyenlőség biztosításáról rendelkezik. Alapelveket fogalmaz meg az egész társadalomra vonatkozóan, hogy olyan módon kell végezni tevékenységüket, hogy az ne vezessen fogyatékoság kialakulásához. Továbbá, a fogyatékosokkal szembeni helyes magatartás, a tervezési és döntési folyamatok során különösen szem előtt kell tartani a fogyatékosokkal élők szükségleteit. A törvényhozók belefoglaltak egy fogyatékoság-definíciót.⁵¹ Az őket megillető jogok, közelebbről a környezet, kommunikáció, a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, közlekedés, oktatás, egészségügy, foglalkoztatás, sport, kultúra, stb., de a politikai jogok nincsenek megemlítve. A törvény 26. §-a alapján benyújtott Országos Fogyatékosügyi Program A 100/1999. (XII. 10.) OGY határozat⁵² formájában 1999-ben lépett hatályba. Ennek céljai között szerepel többek között a

„... *fogyatékos személyek esélyegyenlőségének, önrendelkező képességének, önálló életvitelének, a társadalmi életben való aktív részvételének biztosítása érdekében azon intézkedések meghatározása, amelyeket az egészségügyi, foglalkoztatási, szociális, oktatási, közlekedési, településrendezési, településfejlesztési és egyéb állami tervezésben [...] végre kell hajtani...*”.

43 Amerikai fogyatékosügyi, polgárjogi harcos (1939–1995): gyermekparalízis következtében mind a négy végtagja, illetve légzőizmái is megbénultak tizen-négy éves korában. Korának ellenállásába ütközve nagy kitartással elérte, hogy középiskolába, majd egyetemre is járhatson. Létrehozták barátaival a *Rolling Quads*-ot. Később az Independent Living, majd a *World Institute of Disabilities* (WID) megteremtője. Aktívan politizált, demonstrációkat szervezett, sok helyen tanított. Nagy szerepet játszott az amerikai fogyatékosügyi törvény, az *Americans with Disabilities Act* (ADA) megszületésében.

44 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8629>

45 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8632>

46 <http://kozlonny.magyarorszag.hu/pdf/1369>

47 <http://www.complex.hu/kzldat/t9000064.htm/t9000064.htm>

48 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9061>

49 <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9515>

50 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800026.TV

51 „*fogyatékos személy: az, aki érzékszervi – így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során;*” *uo.*

52 <http://www.complex.hu/kzldat/o99h0100.htm/o99h0100.htm>

A társadalmi életben való aktív részvétel biztosításának egyik eleme a politikai részvétel biztosítása, ami itt sincs néven nevezve.

A 2003. évi CXXV. törvény⁵³ az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szól és a bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a magyar Parlament elismeri minden személy jogát az egyenlő méltósághoz, hatékony jogvédelmet biztosítson a hátrányt szenvedőknek, valamint hogy az esélyegyenlőség előmozdítása állami feladat. Hivatkozik az Alkotmány 70/A §-ára, illetve a 2011. évi CCI. törvény módosítása nyomán az Alaptörvény II. és XV. cikkére, valamint – és ezt a módosítás érintetlenül hagyta – Magyarország nemzetközi kötelezettségeire és az európai közösségi jog vívmányaira, melyek szerint a Magyarország biztosítja az egyenlő bánásmódot és az állampolgári⁵⁴ illetve alapvető⁵⁵ jogok – ideértve a politikai jogokat is – érvényesülését „... bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül ...”.⁵⁶

Nagy előrelépés a fogyatékoság-politikában a 2006-ban az ENSZ által elfogadott és 2008. május 3-án hatályba lépett A Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény.⁵⁷ Hazánk másodikként írta alá az dokumentumot. Ez az egyezmény már tükrözi a nemzetközi porondon végbement paradigmaváltást, amely az addig széles körben elterjedt személy/egyen-orientált – ún. orvosi – modellel⁵⁸ szemben a szociálpolitikai modellel⁵⁹ helyezi előtérbe. Fontos, hogy ez a szemléletváltás a fogyatékoság fogalmában is megjelenik, mindjárt az 1. cikkben:

53 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV&celpara=#xcelparam

54 Alkotmány szerint

55 Alaptörvény szerint

56 uo. XV. cikk

57 <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=14&pid=150>

58 A fogyatékoságot stabil, individuális tulajdonságként fogja fel, amely az orvostudományra támaszkodva természettudományosan kifejezve érthető meg. In Maschke, M. 2010 *Fogyatékoságpolitika az Európai Unióban*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar dékánja, Budapest, 32. o.

59 Olyan hátrány vagy tevékenységbeli korlátozás, amit a korabeli társadalmi szerveződés hív életre, amely vagy egyáltalán nem, vagy alig számol a testi károsodással élő emberekkel, és így kizárja őket a társadalmi tevékenységek legfontosabb területeiről. uo.

„Fogyatékosággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.”

Mint láthatjuk, ez a megfogalmazás nem a fogyatékoság, hanem a fogyatékos személy fogalmát definiálja.

Mindazonáltal számunkra a 2., a 12. – az ún. magcikkely – és a 29. cikk a lényeges. Az elsőben a fogyatékoság alapján való megkülönböztetést – közvetett és közvetlen megjelenése –, a második a törvény előtti egyenlőséget, az utolsóban a politikai életben és közéletben való részvételt taglalja. Az egyezmény Magyarországon a 2007. évi XCII. törvény néven került a magyar jogrendszerbe.

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye,⁶⁰ amelynek XXIII. cikkének (6) pontja szerint „Nem rendelkezik választójoggal az, akit büncselekmény elkövetése vagy belátási képességének korlátozottsága miatt a bíróság a választójogból kizárt...”.

Ha ezt összevetjük az Alkotmány 70. § (5) pontjával, amely így fogalmaz:

„Nincs választójoga annak, aki jogerős ítélet alapján a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság, illetőleg a közügyek gyakorlásától eltiltás hatálya alatt áll, szabadságvesztés büntetését vagy büntetőeljárásban elrendelt intézeti kényszergyógykezelését tölti” – azt vehetjük észre, hogy az Alaptörvény szerinti megfogalmazás mintha elválna a gondnokság alá rendelés tényétől. Ezt többek között azt is jelenti, hogy amennyiben a szóbanforgó személy valamely korlátozási ügcsoportot⁶¹ érintően cselekvőképességét korlátozó gondnokság alá van rendelve, nem jelenti automatikusan a választójog megvonását. Ez az Alkotmány szerinti megközelítéshez képest különbség.

Az Alaptörvény rendelkezéseit a 2011. évi CCI. számú törvény⁶² – Egyes törvények Alaptörvénnyel összefüggő módosításáról 145 § (2) pontja részletezi úgy, hogy ezeket az *A választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény módosításaként ezt III/A. fejezettel egészíti ki. Ez A választójogból való kizárás a belátási képesség korlátozottsága miatt* 11/A. §. Itt a

60 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV&celpara=#xcelparam

61 https://ugyintezes.magyarorszag.hu/ugyek/410000/420001/Gondnoksag_es_gyamsag20091202.html?ugy=cselkepkorl.html#paragr3

62 <http://www.complex.hu/kzldat/t1100201.htm/t1100201.htm>

bíróság a gondnokság alá helyezést kimondó ítéletében dönti el, hogy a gondnokolt személy szavazhat-e vagy sem. Az alapvető kérdés a megfelelő belátási képesség megléte vagy hiánya.

Ugyanezen év CCIII. számú törvénye⁶³ szabályozza az országgyűlési képviselők választását. Nem említi külön sem a gondnokoltakat, sem a fogyatékosokkal élőket, sem pedig a belátási képességükben korlátozottakat. Csak következtetni lehet arra, hogy az említett csoport nem vehet részt a választáson. A 2. § (2) pontja szerint a névjegyzékben szereplő személyek gyakorolhatják választójogukat. A névjegyzékbe a még hatályos 1997. évi C. választási eljárásról szóló törvény szerint csak a választójoggal rendelkező személyeket kell felvenni.

Az új választási eljárásról szóló T/8405. számú törvényjavaslat⁶⁴ 2012. szeptember 18-án került benyújtásra, azóta több kapcsolódó módosító javaslatot is benyújtottak hozzá, most még mindig zárószavazásra vár. Mind a választójoggal rendelkező mind az azzal nem rendelkező polgárok nyilvántartását szabályozza. Valamint a fentebb említett 1997. évi C. törvény III/A. Fejezetet 11/A. §-át kívánja módosítani.⁶⁵

Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései⁶⁶ idevonatkozó része a 26. cikk úgy fogalmaz, hogy akinek az Alaptörvény hatálybalépésekor nem volt választójoga, annak továbbra sincs, továbbá, aki gondnokság alatt állt a hatálybalépéskor, nincs lehetősége a választójogának gyakorlására egészen a gondnokság megszűnéséig vagy amíg a bíróság annak fennálltát meg nem állapítja.

2013. február 11-én a Parlament elfogadta az új Polgári törvénykönyvet, amely 2014. március 15-én lép hatályba. A korlátozó és kizáró gondnokság kifejezés helyett a cselekvőképesség részleges és teljes korlátozása kifejezés került. Gyakorlatilag nem változott a helyzet. A támogatott döntéshozatal intézménye, amely a hatályba nem lépett 2009-es polgárjogi törvényben szerepelt, itt megjelenik, azonban civil és szakmai szervezetek problémásnak találták az intézmény kidolgozottságát illetve azt, hogy a törvény a hagyományos gyámügyi apparátus hatáskörébe utalta.⁶⁷ Jelenleg itt tartunk.

63 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100203.TV&celpara=#ljl1param

64 <http://www.parlament.hu/irom39/08405/08405-0065.pdf>

65 uo. 360. §

66 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1101231.ATV&celpara=#xcelparam

67 http://mdac.info/sites/mdac.info/files/beadvany_keh_0.pdf

Összegzés

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a gondnokság fogalma és gyakorlata több mint kétezer éves múltra tekint vissza. A római korban alakult ki, hatása erőteljes volt az európai jogrendszerekben, így Magyarországon is. Korábban értelmi fogyatékosokat említettek a jogszabályok, elsősorban a tulajdonjoggal összefüggésben. Az érintettek nagy része gyámság alatt volt.

A népképviselő megjelenésének idején a választójog szabályozásakor gyámi hatalom alatt állók nem szavazhattak. A gondnokság a gyámság fogalmától azonban csak a XIX. század második felében vált el határozottan. A helyhatósági választásokon a gondnok voksolhatott a gondnokolt helyett. A parlamenti választójogi törvény újrafogalmazása egyelőre nem változtatott a korábbi megfogalmazáson. A gyámsági és gondnoksági törvény megalkotása némi pontosítást mutatott a definíciókat illetően. A XX. század első választójogi törvénye először fogalmazta meg a gondnokoltak illetve az elmebeteg kizárását a választójogból. Azonban az elmebetegnek történő nyilvánítást csak bírói döntés vagy hatósági orvosi bizonyítvány kellett igazolja.

Az első világháborút követően a választási jogszabályok sem az elmebetegeket, sem a gondnokoltakat nem engedték az urnák közelébe. E megközelítés egészen a század végéig tartotta magát. A népköztársasági alkotmány egyszerűen fogalmazott. Eszerint az elmebetegeket és a dolgozó nép ellenségeit kizárták a szavazati joguk gyakorlásából.

Változást – legalábbis a megfogalmazás terén – a rendszerváltás hozott. Szétvált a korlátozó és kizáró gondnokság fogalma. Igaz, a választójogból mindkét kategóriába esőket kizárták, amelyhez jogerős bírósági döntés volt szükséges. Ilyenformán került bele a köztársasági alkotmányba is. Közel tíz év után megalkotásra került a fogyatékkal élők jogairól és az esélyegyenlőség biztosításáról szóló törvény, amely az élet minden területén elrendelte az egyenlő jogokat, továbbá az állam számára célokat és kötelezettségeket fogalmazott meg, amelyek egy fogyatékosügyi program keretén belül léptek hatályba.

Az igazi előrelépést az ENSZ által megfogalmazott és elfogadott, a fogyatékosokkal élők jogait részletező egyezmény hozott, illetve hozhatott volna. Ebben erőteljesen tükröződött a fogyatékosokkal kapcsolatos paradigmaváltás mind a definíció, mind pedig maga a fogyatékos fogalom megközelítése terén. Többek között a törvény előtti egyenlőség,

a politikai életben és közéletben való szerepvállalás, a fogyatékoság alapján történő megkülönböztetés tilalma immár az egyezményt aláíró részes államok számára nem lehet kétséges többé. Már most látható, hogy ez azért nem ennyire egyértelmű. Az egyezmény hatályba lépése után elvégzett vizsgálatok és a tapasztalatok leíró országjelentések elég lesújtóak. A vizsgált országok többségében továbbra is olyan jogszabályok vannak hatályban, amelyek egyértelműen ellentétesek az ENSZ-egyezménnyel.

Magyarországon a cselekvőképesség korlátozásának és kizárásának módjáról polgárjogi, az érintettek politikai jogairól választójogi illetve választási eljárási jogszabály rendelkezik. Egy részük életbe sem lépett,⁶⁸ más részük még zárószavazásra vár.⁶⁹

Alapvetően a szavazati jog megvonása nem következik a cselekvőképesség korlátozásából. Mindazonáltal az eddigi magyarországi gyakorlat ezt mutatta. Az Alaptörvény átmeneti rendelkezései szerint a választójog visszaszerzése a törvény hatályba lépésével nem automatikusan, és csak jogerős bírói döntés eredményeként történhet.

Új fogalomként és a jogi cselekvőképesség egy másik felfogásaként megjelenik a támogatott döntéshozatal, amelynél a fogyatékos személy saját, egyéni képességétől függően hoz döntést az őt érintő ügyekben, s ehhez mindenre kiterjedő segítséget vehet igénybe.

Felhasznált irodalom

<http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>

<http://www.parlament.hu/irom39/08405/08405-0065.pdf>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9519>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7409>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8390>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8365>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8269>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8215>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8074>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7637>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5273>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7210>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5784>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5645>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5484>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9956>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8629>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8541>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8632>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9061>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9515>

http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000018.TV#ljl1param

<http://www.complex.hu/kzldat/o99h0100.htm/o99h0100.htm>

<http://www.complex.hu/kzldat/t9000064.htm/t9000064.htm>

<http://www.complex.hu/kzldat/t0900120.htm/t0900120.htm>

<http://www.complex.hu/kzldat/o06h0010.htm/o06h0010.htm>

<http://www.complex.hu/kzldat/t1100201.htm/t1100201.htm>

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800026.TV

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV&celpara=#xcelparam

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400140.TV&celpara=#xcelparam

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700149.KOR

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95200004.TV

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV

68 A 2009-es polgárjogi törvény.

69 Azóta a Parlament megszavazta az új polgárjogi törvényt, amely 2014. március 15-én lép hatályba.

- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV&celpara=#xcelparam
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95200022.TVR&celpara=#xcelparam
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV&celpara=#xcelparam
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300125.TV&celpara=#xcelparam
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100203.TV&celpara=#ljb1param
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV&celpara=#xcelparam
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1101231.ATV&celpara=#xcelparam
- https://ugyintezes.magyarorszag.hu/ugyek/410000/420001/Gondnoksag_es_gyamsag20091202.html?ugy=cselepkorl.html#paragr3
- <http://www.vokscentrum.hu/torveny/index.php?jny=hun&mszkod=200003&evvalaszt=1920&torvid=18>
- <http://www.polhist.hu/regi/koztars/index.php?fkod=21&fid=2>
- <http://kozlony.magyarorszag.hu/pdf/1369>
- <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=14&pid=150>
- http://mdac.info/sites/mdac.info/files/beadvany_keh_0.pdf
- Földes György – Hubai László 2010 *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Napvilág Kiadó, Harmadik, bővített kiadás, Budapest.
- Gombos Gábor – Hoffman István – Köncei György – Nagy Zita – Szabó Gyula 2009 *A támogatott döntéshozatal elmélete és gyakorlata*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest.
http://e-oktatas.barczi.hu/extra/tudasbazis/jegyzet/jegyzet_gombos.pdf
- dr. Jakab Nóra 2011 *A cselekvőképesség elméleti háttere és munkajogi kérdései*. PhD értekezés, Miskolci Egyetem.
- Mental Disability Advocacy Center (MDAC)
Gondnokság és emberi jogok Magyarországon. 2007.
- Verdes Tamás – Tóth Marcell 2010 *A per tárgya*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Zámbó Géza 2004 *A gyermekvédelmi gyámság*. PhD értekezés. Szeged.

Absztrakt

In my study I intend to provide a historical overview on how Hungarian legislation restricted disabled people in their rights to vote, and to introduce how the change of attitude of the majority of society towards persons with disabilities reflects in Hungarian law with special regards to suffrage in the last 150 years. Guardianship and trusteeship was formed in Roman age and had a powerful effect on European legal systems. When real popular representation first appeared in Hungary in the middle of the 19th century persons under guardianship, along with many others, and from beginning of the 20th century *feeble-minded, mentally ill persons* and those *deaf-and-dumbs who were not able to make themselves understood with signs*, even if they were not placed under guardianship, had no right to vote. This kind of excluding attitude did not change under the upcoming regimes and remained until end of the era of state-socialism. The wind of changes had blown the notion of legal capacity, plenary and partial guardianship based on legally-binding judgments, means arbitrary and automatic deprivation of voting rights.

Hungarian Parliament in 1998 makes the law on *the rights of persons with disabilities and ensurance of equal opportunities*, including a definition of disability. Law in 2003 on promotion of equal treatment and equal opportunities points out recognition equal dignity, legal protection is pointed out.

In 2006 Convention on Rights of People with Disabilities indicates radical change in the paradigm within disability policy; emphasizing rather a definition of person with disability than the definition of disability itself. No discrimination on the basis of disability is allowed. Despite of introducing this convention into the Hungarian legal system – thus it became a part of it – the institution of plenary guardianship hinders the full and effective participation in political life.

OKTATÁS, KÉPZÉS – AVAGY FOGYATÉKOSOK/FOGYATÉKKAL ÉLŐ EMBEREK A FELNŐTTOKTATÁSBAN?

A fogyatékkal élő emberek társadalmi helyzete az ezredfordulót követően: Magyarországi tendenciák

A fogyatékkal élő emberek helyzete – úgymint az oktatási, a munkaerő-piaci, a társadalmi elfogadással összefüggő szerepek, a politikai aktivitás – az ezredfordulót követően jelentősen megváltozott. Ez egyfelől köszönhető az európai tendenciák hazai szintű megjelenésének és adaptálásának, másfelől az érintettek társadalmi integrálódásának erőteljesebbé válásának, valamint a különböző hazai és nemzetközi jogi szabályozásoknak, a különböző szintű szakmapolitikai kezdeményezéseknek. Ez utóbbi magába foglalja az oktatási, a munkaerő-piaci és a társadalmi kezdeményezések körét is, és nem hanyagolható el azoknak az egyéneknek, csoportoknak, állami, civil és magánkezdeményezéseknek köre sem, amelyek kitaróan küzdenek a fogyatékos jogok, és célok megvalósításáért.

Jelenleg – becslések szerint – több mint 1 milliárd ember él valamilyen fajta fogyatékosággal a világon, ez körülbelül 15%-a a bolygó lakosságának (a Föld lakosságának 2010-es becslése szerint). Ezek a számok úgy tűnik, magasabbak, mint a WHO korábbi becslései (az 1970-es, 1980-as években) melyek akkor 10%-os rátát feltételeztek.¹ A szám adatok természetesen nem mutatnak meg mindent a fogyatékkal élő emberek helyzetéről, azt azonban minden esetben láthatjuk, hogy az érintett csoportba tartozók száma folyamatosan emelkedik, legfőképpen az idősebb generáció, s így mielőbbi beavatkozást igényel életterükkkel, életkörülményeikkel összefüggő helyzetük javítása, az oktatási és a munkaerő-piaci integrációjuk elősegítése.

Magyarországon a 20. század utolsó évtizedéig sajátos történelmi okok miatt a fogyatékkal élő emberek ügye nem vált közügygé, hanem családjuk problémája maradt.² Mindebben a 21. század mindenféleképpen pozitív változást hozott, mely azt is jelenti, hogy az érintett csoport helyzete és a társadalmi élettere átalakult, a háttérből előtérbe került az integráció elve, az inklúzió folyamata pedig erőteljesebbé, legfőképpen gyakoribbá vált.

Az új évezred progresszív fogyatékosügyi politikája a fogyatékos emberek helyzetét már elsősorban

nem egészségügyi, rehabilitációs vagy szociálpolitikai kérdésnek tekinti, hanem az emberi jogok közé emeli be a fogyatékos emberek jogait. Nem elég az állampolgári jogok deklarálása, és a negatív diszkrimináció megnyilvánulásai, illetve társadalmi mechanizmusai elleni küzdelem, hanem a pozitív cselekvés, pozitív diszkriminációs eszközök is szükségesek a társadalmi kirekesztés és a fogyatékos emberek társadalmi hátrányainak mérsékléséhez.³

A fogyatékoság fogalmi áttekintése

A fogyatékoság definíciója igencsak eltérő a különböző szakmai területeken, szakmai fórumokon. Az Európai Unió tagállamainak definícióit a német Egészségügyi és Szociális Biztonsági Minisztérium (Bundesministerium für Gesundheit und soziale Sicherung) gyűjti össze és bocsátja közre. S már ebből az összeállításból is kitűnik, hogy a nemzeti definíciók mind alkalmazási területüket illetően, mind pedig a fogyatékoság definíciójának alapul szolgáló modell tekintetében mennyire eltérőek. Dániában nincs definíció. A szakmapolitika röviden az alábbiak szerint foglalja össze a fogyatékos tartalmat. „Mindazok azonban, akiknek szakmai képességeik fejlesztése vagy visszanyerése céljából támogatásra, továbbá ápolásra vagy specifikus kezelésre van szükségük, segítséget kapnak. Ez magában foglalja a testi, szellemi, lelki és szociális fogyatékoságokat”.

A finn értelmezésben (Törvény a Fogyatékosokról, 1987) *fogyatékosoknak tekintjük azokat a személyeket, akik fogyatékoságuk vagy betegségük miatt huzamosan nem tudják gyakorolni a normális napi funkciókat. A társadalombiztosítás intézményei számára az a személy fogyatékos, akinek a munka- és keresőképessége döntő mértékben csökkent.*

A spanyolok szerint *fogyatékosok mindazok, akik testi, szellemi vagy érzékszervi képességeik veleszületett vagy szerzett tartós korlátozottsága miatt csak korlátozottan tudnak részt venni a képzésben, a szakmai életben és a társadalom életében általában.*⁴

A gyógypedagógia központi fogalma a fogyatékoság. Ez esetben az elnevezés az orvosi termino-

1 WHO jelentés, 2011.

2 Horváthné Nóth Edit 2009.

3 Fogyatékos emberek a mai Magyarországon. KSH 2003.

4 Europäische Kommission 2004.

lógiból származik, s eszerint a maradandó és tartós biológiai károsodásokat, testi alapváltozásokat és a hozzájuk társuló személyiségváltozásokat jelöli. A fogyatékos az átlagtól, a „normálistól” való negatív irányú eltérés, Olyan organikus zavart (a központi idegrendszer zavara, valamelyik érzékszerv, a beszéd- vagy mozgásrendszer-zavara), amely egész életen át fennmarad és visszafordíthatatlan.⁵ Gordosné Szabó Anna gyógypedagógiai vonatkozású megfogalmazásában a fogyatékos a károsodásokat, a tevékenység akadályozottságát és a részvétel korlátozottságát felölelő gyűjtőfogalom. Egy kóros egészségi állapottal rendelkező egyén és kontextuális (környezeti és személyes) helyzete.

A **pszichológia** mindezt a mentális oldalról közelíti meg, azokat a személyeket tartja fogyatékosnak, akik szellemi, motoros vagy érzékszervi hiányosságban szenvednek. A normális iskolai osztályok látogatására képtelenek, speciális iskolákat, intézményeket vesznek igénybe.⁶

A **pedagógia** a neveléstudomány és a gyakorlati pedagógia területén keresi a fogalom jelentését. Eszerint a fogyatékos meghatározás eredete orvosi fogalom; olyan állapot megjelölésére szolgál, amely genetikai okokból vagy valamilyen károsodás következtében keletkezett. Pedagógiai szempontból viszont az értelem, a látás, a hallás, a mozgás vagy a beszédszervek hibás működésének, illetve az érzelmi élet súlyos zavarának az állapota, mivel ennek következtében a fogyatékos személyek fejlődésmentese és személyiségük szerkezete megváltozhat.⁷

A **szociológia** tudománya szerint (Giddens megfogalmazása alapján) a fogyatékosnak van egyéni és társadalmi modellje. Az egyéni modell értelmezésében a fogyatékos emberek életében jelentkező problémák fő oka az egyéni hiányosságaikban keresendő: a testi „rendellenesség” bizonyos mértékű „fogyatékoságot” vagy funkcionális korlátozottságot okoz. Ezzel szemben a fogyatékos társadalmi modellje szerint a fogyatékos okát nem az egyénben, hanem a társadalomban keresi. Eszerint a fogyatékoságot nem egyéni hiányosságok okozzák, amelyeket a társadalom állít a fogyatékos élők teljes körű társadalmi részvétele elé.⁸

A szakmai diskurzusban a szektorok jellemzően azokat a kifejezéseket használják, amelyek a leginkább megismertetik a célcsoporttal kapcsolatos te-

vékenységeiket. Az egészségügyben a beteg, az oktatásban a sajátos nevelési igényű megfogalmazás, a foglalkoztatásban pedig jogszabályi értelemben a megváltozott munkaképességű munkavállaló kifejezés az irányadó.⁹

A 2001-ben került bevezetésre a funkcióképesség, a fogyatékos és az egészség nemzetközi osztályozása (FNO). Az FNO az emberek egészségi jellemzőinek osztályozása, egyéni élethelyzetük és a környezeti hatások összefüggésében. Központi szemlélete nem orvosi jellegű, hanem a hiányzó képességekkel összefüggő, illetve a képességek pótlását megcélzó.

A fogyatékos és a funkcióképesség megértéséhez és magyarázatához sokféle fogalmi modell került a köztudatba. Ezek kifejezhetőek dialektikus módon, például az „orvosi modell” és a „szociális modell” szembeállításával. Az orvosi modell a fogyatékoságot a személy problémájaként vizsgálja, amelyet közvetlenül betegség, baleset vagy egyéb kóros egészségi állapot okozott, és amely egészségügyi ellátást igényel, szakember által nyújtott, egyéni kezelés formájában.

A fogyatékos ellátása e megközelítésben a gyógyításra, az egyén „rendbehozatalára”, magatartása módosítására törekszik. A modell fő kérdése az egészségügyi ellátás, és politikai szinten az elsőrendű feladat az egészségügyi szabályozás módosítása vagy reformja. A fogyatékos szociális modellje a kérdést főként társadalmi problémának tartja: ez alapvetően az egyének tökéletes társadalmi beilleszkedésének problémája. A fogyatékos nem személyes tulajdonság, sokkal inkább állapotok bonyolult összessége, amelyek közül számosat a társadalmi környezet hoz létre. A probléma kezelése tehát társadalmi összefogást igényel, és a társadalom kollektív felelőssége, hogy végrehajtsa a szükséges környezeti módosításokat, amelyek segítségével a fogyatékos személyek tökéletesen bekapcsolódhatnak a társadalom életének minden területébe.¹⁰

A fogyatékos emberek Európában, az Egyesült Államokhoz hasonlóan, az egyik legnagyobb kisebbséget és – az idős emberek után – az állami szolgáltatások egyik legnagyobb fogyasztói csoportját alkotják. Az OECD adatai szerint a fogyatékosokkal kapcsolatos kiadások az EU-tagállamok nemzeti szociális költségvetéseinek harmadik legnagyobb tételét képezik – az öregségi és egészségügyi kiadások után, a munkanélküliséggel kapcsolatos kiadásokat megelőzve (OECD 2003).¹¹ Mindemellett nem el-

5 Spaller Á. – Spaller K. 2006.

6 Pszichológiai Lexikon 2007.

7 Bárhory – Falus 1997.

8 Giddens 2008.

9 Horváthné Nóth Edit 2009.

10 FNO. A funkcióképesség, fogyatékos és egészség nemzetközi osztályozása.

11 Maschke 2011.

hanyagolandó az Európai Bizottság szociális beilleszkedéséről szóló összefoglalása sem, amelyben arra a „megítélésre” jut, hogy a fogyatékos embereket a legtöbb tagállamban potenciális társadalmi kirekesztés fenyegeti, s ezt a fenyegetettséget nem utolsósorban a beteg és fogyatékos személyek változatlanul magas elszegényedési kockázata támasztja alá (Europäische Kommission). A fogyatékosügy tehát közösségi, tagállami és társadalmi ügygé vált az elmúlt években, melyben már maguk az érintettek is aktív szereplők, résztvevők, s nem elhanyagolható az a szempont sem, amely azt mutatja meg, hogy az EU polgárainak 97%-a vélekedik úgy, hogy többet kell tenni a fogyatékos emberek integrációjának megvalósulásáért.

Oktatási sajátosságok, a felnőttképzés intézményi lehetőségei

Körülbelül 45 millió munkaképes korú uniós állampolgár fogyatékos, és 15 millió sajátos nevelési igényű gyermek él az EU-ban. Az Európai Bizottság által 2012. július 10-én kiadott sajtóközlemény szerint, „ezeknek a csoportoknak” semmi esélyük nincs az oktatás és a foglalkoztatás terén. A sajátos nevelési igényű gyermekek gyakran képzés nélkül vagy alacsony képzéssel hagyják el az iskolát, majd olyan speciális képzésben részesülnek, mely néhány esetben inkább csökkenti, semmint növelné a későbbi elhelyezkedési lehetőségeket. Az is egyértelműen látható, hogy fogyatékosok vagy a sajátos nevelési igényű személyek körében sokkal nagyobb a munkanélküliek, illetve gazdaságilag inaktívak aránya, viszont akik viszonylag sikeresek a munkaerőpiacon, azok gyakran kevesebb fizetést kapnak, mint a nem fogyatékos társaik.

A jelentés azt is kiemelte, hogy nagy különbségeket láthatunk a tagállamok között aszerint is, hogyan határozzák meg a sajátos nevelési igényű gyermekeket, valamint többségi vagy speciális iskolákba helyezik-e őket. Belgium flamand részében például a sajátos nevelési igényű tanulók 5,2%-a szegregált speciális iskolában tanul, míg ez az arány Olaszországban mindössze 0,01%. A jelentés azt javasolja: többet kell tenni a meghatározások összehangolása és az adatgyűjtési rendszer fejlesztése érdekében, hogy a tagállamok megközelítéseiket könnyebben össze tudják hasonlítani, és tanulhassanak egymás tapasztalataiból.¹²

12 Forrás: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20120710_fogyatekos_oktatas_hu.htm

A magyarországi helyzet sem kedvezőbb e tekintetben. A jelen tanulmány részben vagy egészében együtt kezeli a fogyatékkal élő emberek és a sajátos nevelési igényű tanulók, diákok oktatási-képzési lehetőségeit, felnőttképzési kínálatait, lehetőségeit és az ezekkel összefüggő problémákat, kérdéseket.

A társadalmi hátrányok csökkentésére – nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – az óvodák és iskolák egy részében az 1990-es években bevezették az integrált oktatást. 1996-ban több mint 2500 intézmény volt, amely már integráltan oktatott, megközelítőleg 38 000 gyerek oktatását végezte. A 2005/2006-os tanévben 131 intézmény foglalkozott fogyatékossgal élő gyermekek oktatásával. Ebből 4%-ot tett ki az óvodák, 16%-ot az alapfokú oktatási intézmények, továbbá 8%-ot tett ki a középfokú intézmények köre, 72%-ban iskola, óvoda és kollégium volt egyben.

Magyarországon a 2010/2011-es tanévben országosan 35 felnőtt általános iskolája, 212 felnőttoktatási tanterv szerinti érettségi adó intézmény és 2898 sajátos nevelési igényű gyermeket, tanulókat oktató intézmény működött. A sajátos nevelési igényű (SNI) intézmények 22 típusa a fogyatékossgal és speciális igényű tanulók függvényének megfelelően alakulnak. Ilyennek tekinthető a gyengénlátókat oktató, mozgássérülteket oktató integrált intézmények köre a további 20 intézménnyel együttesen. Az intézmények alap- és középszinten oktatnak kötelező érvénnyel, a felnőttoktatás különböző szegmenseiben pedig csak szükség esetén jelennek meg. Természetesen azok az intézmények, amelyek alapvetően az érintett csoport bevonását, illetve az érintett csoportoknak szóló képzéseket folytatják, azok a fenntartói/működtetői szinten kötelező jelleggel végzik mindezt. A felnőttképzés területén, az oktatás folyamatában a fogyatékkal élő személyek csak igen kismértékben lehetnek jelen, figyelembe véve a fogyatékossgal típusának megfelelő szempontokat.

A hátrányos helyzet, a területi hátrányok, továbbá az esélyegyenlőség megteremtésének egyik alternatívája az oktatás, az oktatásban való részvétel. *A modern társadalmakban az oktatás az egyén életének menetét döntően befolyásoló tényezőjévé vált. Egyre több fiatal marad bent az oktatás világában. Miközben az oktatásban való részvétel és eredményesség egyre fontosabb téma, mind több figyelem irányul azokra a fiatalokra, akik anélkül lépnek ki az oktatás rendszeréből, hogy rendelkeznének a modern élethez*

szükséges alapvető képzettséggel.¹³ Az oktatás által az elfogadás, az önértékelés és annak növelése, valamint a társadalmi szerepvállalás jellemző tendenciává válhat. A közoktatás szigorú és olykor merev rendszere ennek megfelelő keretet ad, amennyiben az egyes intézménytípusok megjelenését, aktív közreműködését tekintjük alapnak. Azonban az európai példák (Svédország, Németország) azt mutatják,

hogy a sajátos nevelési igényű/fogyatékkal élő fiatalok, fiatal felnőttek is igen hatékonyan és sikeresen szerepelnek az oktatási rendszerben, majd pedig később a munka világában. Az oktatás permanens folyamatot mutat, az alap intézményi struktúrától egészen a felnőttoktatás világáig, s ebben a hátrányos helyzetű csoportok ugyanolyan jelentőséggel bírnak, mint a fogyatékosok vagy más kisebbségi csoportok.

13 Furlong – Stalder – Azzopardi 2003.

1. számú táblázat
Fogyatékos emberek iskolai végzettsége 2001-ben (fő)

Fogyatékoság típusa	Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	Legalább általános iskola nyolc évfolyam	Legalább középiskolai érettségivel rendelkezik	Egyetemi, főiskolai végzettséggel
rendelkezik				
Mozgássérült	3 891	149 206	42 608	11 008
Alsó, felső végtag hiánya	255	11 028	2 880	780
Egyéb testi fogyatékos	914	20 690	5 767	1 400
EGYÜTT	5 060	180 924	51 255	13 188
Gyengénlátó	1192	37 084	12 906	3 526
Egyik szemére vak	201	12 565	3 875	1 184
Vak	521	5 513	1 767	503
EGYÜTT	2 014	55 162	18 548	5 213
Értelmi fogyatékos	20 588	18 473	1 472	292
Nagyothalló	1 155	26 942	7 640	2 313
Siket, siketnéma, néma	1 156	5 554	782	195
Beszédhibás	846	4 266	1 011	252
Egyéb	4 242	98 429	29 144	6 977
ÖSSZESEN	35 061	389 750	109 852	28 430

Forrás: www.nepszamlas2001.hu/hun/kotetek/12/tables/prnt2_1_6.html

2. számú táblázat
A 7 éves és idősebb népesség fogyatékoság és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint 2001 (%)

Iskolai végzettség	1990		2001	
	fogyatékos	nem fogyatékos	fogyatékos	nem fogyatékos
Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	50,1	30,6	31,6	19,3
Általános iskola 8. évfolyam	30,6	31,8	38,8	30,2
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	5,7	13,2	10,3	17,1
Középiskola érettségivel	9,7	17,0	14,3	23,3
Egyetem, főiskola stb.	4,0	7,4	5,0	10,2
ÖSSZESEN	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: www.nepszamlas2001.hu/hun/kotetek/12/tables/prnt2_1_6.html

Az esélyegyenlőség megteremtésének egyik legfontosabb színtere az oktatás intézményrendszere. Az iskola alapintézménye a szocializációnak, itt jelenik meg az egyén jövőképe, a szakma, illetve képzettség iránti érdeklődés, valamint a munkaerő-piaci elképzelések köre. A végleges döntés bár hosszú időn keresztül is történhet, mindenesetre alapvető állomása a társadalomba történő integrálódásnak, akárcsak a munkaerő-piacra való kilépésnek. A fogyatékkal élő emberek esetében az oktatási intézmények valóban az alapot, de sok esetben a hosszútávú életteret határozzák meg. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fogyatékkal élő emberek munkavállalási lehetőségeit egyértelműen behatárolja a népesség egészénél alacsonyabb iskolai végzettség, annak ellenére, hogy a népesség többségéhez hasonlóan a fogyatékkal élő emberek körében is emelkedett az iskolai végzettség szintje az elmúlt tizenöt-húsz évben. Ha korcsoportonként vizsgáljuk az adatokat, akkor a fiatalabb korosztályokba tartozó fogyatékos emberekre is igaz, hogy iskolai végzettségük magasabb szintű (kivéve az értelmi fogyatékos embereket),¹⁴ mint az idősebb generációba tartozók körében.

Az 1. sz. táblázatból látható a fogyatékkal élők iskolai végzettsége. Annyi bizonyos, hogy az ezredforduló küszöbére a fogyatékkal élő embereknek – köszönhetően a törvényi háttérnek, új jogszabályoknak – nagymértékben változott az oktatási helyzetképe. Ezt segítette és segíti a környezeti akadálymentesség, az infokommunikációs lehetőségek, illetve a közoktatás és felsőoktatás nyitottabbá, elfogadóbbá válása. Azonban továbbra sem mondható el az a tény, hogy minden esetben a fogyatékkal élő emberek is egyaránt részesülnek a társadalmi szinterek által nyújtott lehetőségekből.

Az intézmények ma már ugyan a szegregáció elkerülése és az integrációs oktatás elve mellett döntenek, a kor elvárásainak, a társadalom igényeinek kielégítése okán, viszont úgy tűnik, a felnőttoktatás területe továbbra sem sikeres mindebben. A fogyatékkal élő személyek esetében a felnőttoktatási intézmények egyik legfontosabb területét a rehabilitációs képzés lehetősége adhatja. Ide tartozik a fogyatékosokkal élő személyek, megváltozott munkaképességűek megmaradt, ép képességeire alapozó, illetve azt fejlesztő át- és továbbképzések, a speciális szakképzések, valamint a kommunikációs képzések.

Hogy mindez mennyire releváns, arra két angol nyelvű idézet legyen a példa, amely felhívja a figyel-

met az oktatás szerepére és jelentőségére:

Pauline: "I did not have formal education. There just wasn't facilities. It didn't make me feel good. But I can't do much about that now. I just stayed at home. I was more or less self taught. I can read and articulate myself quite well. But the opportunities I would have wanted never occurred, so I was only able to reach a certain level, I could not get any further. Ideally I would have gone to university, studied history."

Richard: "I want to go to school because I want to learn, and I want to be educated, and I want to define my life, to be independent, to be strong, and also to live my life and be happy."¹⁵

Képzés, oktatás és lehetőség a felnőttoktatásban

Egyértelműen kijelenthető, hogy a felnőttképzések tekintetében leginkább alkalmazható módszer az ún. *kompetencia* alapú képzés. A képzés több megfogalmazást rejt magába, így a kompetencia azon elvárható ismeretek, képességek, magatartási- és viselkedésszempontok összessége, amely által a személyiség képes lesz egy adott feladat eredményes teljesítésére. A hangsúly tehát a hagyományos tartalomközpontú oktatásról a kompetenciákra, azaz a képességek, készségek és az alkalmazás-képes tudás fejlesztésére tevődik át, hiszen elsősorban ezek révén válhat bárki képessé az egész életen át. Különösen fontos a kisiskolás korban elsajátított alapkészségek kialakítása, fejlesztése, mert ezek a későbbi sikeres tanulás és munkába állás elemi feltételei.¹⁶

A kompetencia alapú fejlesztés az oktatás nemzetközileg is kiemelt tényezőjévé vált. Magyarországon a Nemzeti Alaptanterv, majd a NAT alapján kidolgozott, a sajátos nevelési igényű gyermekek oktatását szabályozó irányelvek a régi tartalomközpontú modellel szemben – amelynél tananyagot tartalmazó központi tantervek szabályozták az oktatást – ma minden iskola maga határozza meg saját célrendszerét, erre épül az iskola pedagógiai programja, ami a helyi tantervet is magába foglalja.

Értelmi akadályozottságnál (középsúlyos-súlyos fokú értelmi fogyatékoság esetén) az oktatás tartalma nem egyszerűen mennyiségi eltérést jelent a többi SNI-csoporthoz képest. A kulcskompeten-

15 World Report on Disability 2011. http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf

16 Néhány gondolat a kompetencia alapú oktatásról. <http://isi.martfu.hu/Tamop/kompetencia.html>

14 Fogyatékos emberek a mai Magyarországon. KSH 2003.

ciák nem minden esetben értelmezhetőek a többi csoporttal azonos formában, a szociális készségek, az érzelmi intelligencia, a kommunikáció fejlesztésének viszont kiemelt szerepe van. Az életkori átlagtól jelentősen elmaradó képességekből történő kiindulás módszertanilag és diagnosztikailag is más kihívást jelent ebben az esetben a gyógypedagógus számára. A nevelés eltérő hangsúlyainak következtében időserűvé vált egy olyan típusú kerettanterv (és tananyagrendszer) kidolgozása, amely a töredezett képességprofilal rendelkező, egyes területeken súlyos elmaradásokat mutató gyermekek esetében is lehetővé teszi az azonos kurrikulum használatát.¹⁷

A felnőttoktatás területén tehát a kompetencia alapon történő modulrendszerű oktatás alkalmazható leginkább. Ennek a lényege: az egyén által kiválasztott szakmai tudás megszerzéséhez való eljutás leghatékonyabb útjának megtalálása a kompetenciák és ismeretek révén. Mindebben nem helyezhető figyelmen kívül az érintett személyek fogyatékoságának típusa. Ez részben vagy egészében befolyásolja a személyre szabott képzés „milyenségét” is, ezért a felnőttoktatásban kettőségeknek kell megvalósulnia, a gyakorlatorientáltságnak és a még elfogadható nagyságrendű, illetve tartalmú, szükséges, de leginkább a gyakorlathoz igazodó elméleti képzésnek.

A képzés tartalmi elemeit figyelembe véve különös hangsúly kell helyeződjön az intézményi oktatáson kívüli tanulásra, amelyet a könnyen átlátható, illetve elsajátítható tananyag, jól használható tartalmak egészíthetnek ki, amelyet a képzésben résztvevők az intézményen kívül megfelelően képesek abszolválni. A képzés és a tananyag mellett fontos szempontot jelent a megfelelő szakember, jelen esetben az andragógus személye, aki mellesleg nemcsak elkötelezett a fogyatékkal élő személyek oktatása iránt, de erre irányuló készséggel és képességgel is rendelkezik.

A felnőttképzésben kiemelten fontos szereppel kell tehát illetni a felnőttoktató személyét, a képzés formáját, jellegét, a fogyatékkal élő csoportokhoz való igazodását, valamint a képzést segítő szakmai anyagokat, tananyagokat.

Összegzés

Tanulmányom négy nagy egysége egyfelől a hazai fogyatékkal élő személyek általános statisztikai és társadalmi bemutatásán túl a fogyatékosfogalom, illetve -tartalom különböző aspektusait

kívánta előtérbe állítani, azzal a céllal, hogy az oktatás, képzés során ugyanúgy nem elhanyagolható szempont, mint a szakpolitikák vagy gazdasági, munkaerőpiaci elemzések esetében. A fogalmi áttekintés célja kettős volt, egyrészt a különböző szakterületek fogalmainak összegyűjtésével minden esetben egy időrendi tartalmi változást kívántam bemutatni, melyet a korszak érzékenységevel együtt szükséges kezelni, akár úgy is fogalmazhatunk, a meghatározások követik a társadalmi változásokat. Másrészt a változások mellett láthatóvá válik a társadalom fogyatékkal élőkhez való hozzáállása, a fogyatékkal élő személyek szerepének, társadalomban betöltött pozíciójának aktuális képe. Az összefoglaló további egységét a fogyatékkal élő személyek oktatásban, képzésben való jelenlétének, valamint egy manapság igen hangsúlyos képzési formának, a felnőttoktatásnak bemutatására helyeztem. Bár a tanulmány a hatékony felnőttképzési forma ismeretét tartalmazza, mégis szükséges megemlíteni, hogy a hazai felnőttoktatási szervezetek, cégek nem képesek teljes körűen megvalósítani az érintett csoportba tartozó, különböző fogyatékosággal rendelkező személyeket oktatását, képzését. Ez adódik a képzőintézmény és a képzés, továbbá résztvevő oktató speciális, erre irányuló tudásának hiányosságából, az infrastruktúra helyzetéből, valamint a felnőttoktatás jogi és gazdasági hátterének nem körvonalazott szerepéből.

S végül a tanulmány zárásaként idézve Bengt Nirje (1924–2006), a normalizációs elv atyjának gondolatát, mely így szól: „*az értelmileg akadályozott emberek sokkal többet szenvednek mások butaságától, mint sajátjukétól.*” Nirje tevékenységének alaptörekvése volt küzdeni a másoknak, a környezetnek ezzel a „butaságával” s az ebből fakadó érzéketlenséggel, elhárítással, lebecsüléssel és előítéletekkel.

Felhasznált irodalom

- Andy, Furlong – Stalder, Barbara – Azzopardi, Anthony 2003 *Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában*. Belvedere, Szeged.
- Bárhory Zoltán – Falus Iván 1997 *Pedagógiai lexikon I–III*. Budapest, Keraban Kiadó.
- Europäische Kommission 2004 *Gleichstellung, Vielfalt und Erweiterung*. Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften.

17 Radványi Katalin 2011.

- FNO. A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása. WHO, 2003.
Letöltés helye: <http://www.rehab.dote.hu/tananyag/fno.pdf>
- Horváthné Nőth Edit 2009 *A fogyatékosokkal élő emberek szak- és felnőttképzése*. Letöltés helye: <http://mek.oszk.hu/10000/10006/10006.pdf>
- Kálmán Zsófia – Könczei György 2002 *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris
- Maschke, Michael 2011 *Fogyatékoság az Európai Unióban*. ELTE BGGYK, Budapest. Valamint a szerző korábbi tanulmányából egy részlet.
- Pszichológiai Lexikon* 2007 Budapest, Helikon Kiadó.
- Radányi Katalin 2011 *A kompetencia alapú fejlesztés értelmezése a kognitív képességek jelentős elmaradása esetén*. Letöltés helye: http://prae.hu/prae/gyosze.php?menu_id=102&jid=35&jaid=511
- Spaller Árpád – Spaller Katalin 2006 *Gyógynevelési ismeretek tára*. Budapest, TIMP Kiadó.
- Európai Bizottság Sajtóközlemény*. A sajátos nevelési igényű gyermekek és a fogyatékos felnőttek még mindig nem részesülnek megfelelő oktatásban. Fogyatékos oktatás. Letöltés helye: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20120710_fogyatekos_oktatas_hu.htm
- World report on disability*. WHO jelentés, 2011.
Letöltés helye: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf
- Népszámlálás. 12. kötet*. A fogyatékos emberek helyzete. Letöltés helye: www.nepszamlas2001.hu/hun/kotetek/12/tables/prnt2_1_6.html
- Fogyatékos emberek a mai Magyarországon. Az adatok értékelése* (2003). Budapest, KSH. Letöltés helye: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/12/12_2_ert.pdf
- Statisztikai tükrök*, 2007/17. Fogyatékkal élők. 2007. május 30.

Abstract

In my presentation of the people with disabled participation in adult education opportunities to show. The people with disabled participation in training home of the most advanced training, personalized way, which is not always acceptable and applicable. The people with disabled are different disabilities require different training, and often do not require special training, but it would be sufficient for their active participation in adult education. In my presentation is an attempt to illustrate some of the domestic and international practices, which are well illustrated by the disabled adult's access to education and the system after leaving their position.

SAJÁTOS TANULÁSI-TANÍTÁSI IGÉNYŰ FELNŐTTEK

Sajátos tanulási-tanítási igény felnőttkorban

Az élethosszig tartó tanulás és benne a felnőttképzés jövőbeni jelentősége már a közbeszédben is evidenciának számít. A rendszerváltást követően megjelenő munkanélküliségnek, valamint a foglalkoztatottság nagymértékű csökkenésének egyik következménye volt, hogy a fogyatékos személyek¹ jelentős része kiszorult a munka világából, de mégis csak kisebb mértékben növelték a munkanélküliek számát, mivel gyakoribb volt az inaktív keresői státuszba kerülés, valamint a rokkantnyugdíjazás. Az Orbán-kormány stratégiai célja az inaktívak és a mintegy 800.000 főnyi rokkantnyugdíjas munkaképes részének visszavezetése a munka világába. Ezen tömegek tartós, vagy legalább időszakos foglalkoztatása akkor és csak akkor lehetséges, ha a felnőttképzési szektor képes felkészíteni őket mind a megváltozott szakmai környezetre, mind a munkaerő-piacon elvárt kompetenciákra vonatkozóan.

A következő húsz évben azonban a felnőttképzés és általa az ország sikeressége azon múlik, hogy képes-e a felnőttképzés az újszerű és gyorsan változó kihívásoknak megfelelni a nyíló társadalmi olló mindkét pólusán elhelyezkedő társadalmi csoportok körében. Képes lesz-e a 25-64 éves, „nem tanuló”, az érintett célcsoport mintegy 90 %-át jelentő felnőtt lakosság körét bevonni az élethosszig tartó tanulás folyamatába, és az új tanulási paradigma mentén olyan „egyenre szabott” szolgáltatásokat kínálni, amelyek révén a teljes népesség – a gyermekek, a munkaképes korú és az idős felnőttek – jóval hatékonyabban lesznek képesek „önirányító és önszervező” módon tanulni és folyamatosan alkalmazkodni a változásokhoz?

A felnőttképzés sikere és hatékonysága nagymértékben attól függ, hogy a képzők – a rendelkezésre álló társadalmi feltételek, állami és civil támogatási rendszerek keretében –, képesek-e elérni és tanulásra motiválni a lakosságot. A rendszerváltás első húsz évében a felnőttképzés fókuszában két célcsoport állt: egyrészt azok a hátrányos helyzetű, rendszerint aluliskolázott és kirekesztéssel fenyegetett társadalmi csoportok, amelyek felzárkóztatása

a munkanélküliség enyhítése és gazdasági növekedés szempontjából kulcskérdés volt, másrészt a növekvő létszámú diplomás populáció, akik a gazdaság húzóerejét, a versenyképesség szempontjából kulcsfontosságú tudásmunkás réteg alapját képezik, s akik rendszerint önfinanszírozó módon (felsőoktatás levelező tagozatai), vagy a munkaadók támogatásával folyamatosan tanulnak.

A mai magyar társadalom előtt álló aktuális nagy horderejű feladatok – a gazdasági versenyképesség megőrzése és a több százezer munkanélküli legalább időszakos visszajuttatása a munka világába – ráirányítja a figyelmet azokra az andragógiai szempontból speciális célcsoportokra, amelyek képzése az európai és hazai dokumentumban (a magyar kormány lifelong learning stratégiája, felnőttképzési tv.) kiemelt feladatként jelenik meg, ugyanakkor ezen csoportok képzési módszertana kidolgozatlan vagy hiányos, sem a képzők – legyenek azok pedagógiai vagy andragógiai szakemberek – nem felkészültek e feladatok ellátására.

E célcsoportokat a közvélemény különböző jelzővel illeti, a szakmai elvek alapján kialakított, illetve a statisztika által többféle kategóriákat használnak csoportosításukra. Ezek a teljesség igénye nélkül a következők:

1. tartósan munkanélküliek, közöttük a romák,
2. a tanulásukban akadályozottak: sajátos tanulási igényű felnőttek (diszlexiás, diszgráfias, diszkalkuliás, autista felnőttek),
3. a fogyatékosok és/vagy megváltozott munkaképességűek (a hallás- és látássérültek, a mozgásukban és értelmükben akadályozottak, pszichotikus problémákkal küzdők), az egészségükben károsodás miatt hátrányos helyzetűek,
4. a bevándorlók,
5. az idősek növekvő tömegei: a harmadik és negyedik életkorban lévők,
6. a zárt intézményrendszerben élők (a büntetés-végrehajtási intézményekben fogvatartottak, a tartósan kórházban kezelték).

Valamennyi csoport a felnőttképzés kiemelt célcsoportjának tekinthető, hiszen ők alkotják a

¹ Lásd a fogalom-meghatározásoknál.

munkanélküli tömeg egy jelentős szegmensét. E csoportok nagyságrendjére jellemző, hogy az európai lakosság 10-15 %-a minősül fogyatékosnak, vagy nevezi magát fogyatékosnak.² Így Európában, az Egyesült Államokhoz hasonlóan az egyik legnagyobb kisebbséget és az idős emberek után az állami szolgáltatások egyik legnagyobb fogyasztói csoportját alkotják.³ Ugyanakkor a fogyatékoság fogalma is igen változatos képet mutat mindebben. A közbeszédben a normális, mindennapi életvitelt korlátozó problémaként jelenik meg (pl. értelmi és/vagy testi fogyatékos), amelyet veleszületett vagy egészségügyi probléma okoz, s korlátozója a cselekvőképességnek. Az ok lehet: élettani funkciók (mozgás, látás, agyi aktivitás, fizikai vagy szellemi képességek) korlátozottsága vagy hiánya, de lehet bármely olyan tényező, amely a mindennapi életet, a megélhetést, a társadalomban való létezést hátrányosan érinti. Sokan az átlagostól való eltérést, a másságot emelik ki, de sokan hivatkoznak a WHO átfogó definíciójára, miszerint „minden egészségkárosodott csoport, akiknek életminőségében változás következett be (pszichomotoros problémák is)”.

A felnőttképzés szempontjából nem értünk egyet a szűk patológiai megfogalmazással, amely a látás-, hallás-, értelmi-, beszéd- és mozgássérültekre korlátozza a meghatározást. Mi úgy gondoljuk, hogy ez a meghatározás jelentősen bővítendő, hiszen a fentebb nevesített öt területen kívül számos más, nem fizikai, hanem pszichológiai vagy pszicho-szomatikus, társadalmi-szociális tényező létezik, amely korlátozhatja az emberek normális, mindennapi életvitelét, tevékenységét, életlehetőségeit. Az ugyancsak gyakran használt „megváltozott munkaképességűek” kifejezés már közelebb áll az andragógiai gondolkodáshoz, hiszen, valaki nemcsak fizikai problémák miatt válhat „megváltozott munkaképességűvé”. A globalizációban és infokommunikációs társadalomban tömegek kerülnek ki a munka világából, mert hiányoztak azok a mentális képesség-együttesek, melyeket munkaerőpiaci kompetenciaként szoktunk összefoglalni. Az élethosszig tartó tanulás korában az életvitel szükséges velejárója a folyamatos alkalmazkodás és tanulás, ami alól nem mentesülnek sem az idős, sem a fogyatékos, sem a megváltozott munkaképességű személyek. *Összefoglalóan ezen – a felnőttképzés és a foglalkoztatás szempontjából egyaránt kiemelten fon-*

tos – célcsoportokat célszerű tanulásban akadályozott csoportoknak tekinteni, és az andragógiai szakirodalomban tovább tágítva a fogalmat, a munkában és tanulásban akadályozott csoportok megnevezés használatát. A munkaadók a fogyatékoságot ugyanis elsősorban a munkavégzés szempontjából megnyilvánuló akadályozottságként értelmezik. S végül azt sem szabad elfelejteni, hogy a fentiekben említett csoport számos (fogyatékos) alcsoportból áll, amelyek mindegyikét más és más jellemzi, valamint az oktatásban, illetve a munkaerő-piacon is másképp jelennek meg. Éppen ezért a megnevezés igen fontos abból a szempontból, hogy a társadalom széles spektrumán elhelyezhetőek legyenek.

Hasonlóképpen indokoltnak tartjuk és javasoljuk bevezetni a pedagógia SNI (sajátos nevelési igényű) gyermekek fogalmához hasonlóan a *sajátos tanulási-tanítási igényű (STI) felnőttek fogalmának használatát.*

Az orvosilag ténylegesen fogyatékosoknak diagnosztizáltakon kívül a tanulásban akadályozott személyek fő jellemzője, hogy *orvosi értelemben nem fogyatékosok, de életvitelük, alul-iskolázottságuk, személyes és szociális kompetenciáik hiánya miatt akadályozottak abban, hogy bejussanak a munka világába, igénybe vegyék a munkába állást segítő szolgáltatásokat és a felnőttképzés intézményrendszereit.* Esetükben a megváltozott munkaképességűekhez hasonlóan, továbbtanulásáról vagy továbbképzésről csak az ismeretek és kompetenciák megfelelő alapjainak megléte esetében beszélhetünk, aminek pótlása szintén a felnőttképzés feladata.⁴ A tapasztalatok azt mutatják, hogy *a hátrányos helyzetűek, beleértve a megváltozott munkaképességűeket, a sajátos tanulási igényű felnőtteket is, jellemzően alacsony iskolázottságuk, alapvető kompetenciahiányaik és motiválatlanságuk miatt rövidtávon nem állíthatóak munkába, ezért – fejlesztésükre, át- és továbbképzésükre mindenképpen szükség van.* A szakmai ismeretek elsajátítása mellett a munkavállalói képességek és attitűdök kialakítása érdekében kiemelten fontos a *munkahelyi szocializáció* integrált keretek között történő biztosítása, mert a megváltozott munkaképességűeknek sokszor e területen van a legnagyobb hiányuk. A szocializáció biztosítása nemcsak a munkavállalók lehetőségeit bővítik, hanem kedvező a társadalmi elfogadás elősegítése szempontjából is.⁵

Az elmúlt két évtizedben sem a hátrányos helyzetűek felzárkóztatására indított állami, társadalmi,

2 European Disability Forum 2002.

3 Laki 2010:25-28.

4 Zrinszky 2008:125-127.

5 Dr. Tauszigné Czakó Zsuzsa 2002.

civil kezdeményezés, sem a felnőttképzés elmélet-módszertana nem foglalkozott igazán azzal a nem elhanyagolható ténnyel, hogy a kisgyermekekhez hasonlóan a felnőttek körében is vannak sajátos tanulási igényű felnőttek. Pedig mind a felnőttképzés gyakorlatából, mind a fogyatékosokkal foglalkozó szakirodalomból kiderül, hogy ezen felnőttek képzése sajátos módszertant, személyre szabott specifikus személyi és tárgyi feltételeket kíván.⁶

Felnőttképzési szempontú vizsgálat a STI felnőttek körében

Az STI felnőttek tanulási igényeinek, jobb megismerése érdekében a 2010–2011. tanévben vizsgálatot végeztünk az ELTE PPK Andragógia Tanszékén, andragógia szakos hallgatók bevonásával. A kutatást a sajátos tanulási-tanítási igényű felnőtt csoportok közül a felnőttkori diszlexia problémakörével kezdtük, mert a probléma jellege a tanulástanítás szempontjából eléggé általánosnak mondható, a kisgyermekkor diszlexia pedagógiai kutatása megalapozott és kiterjedt, a célcsoport létszáma magas. Feltételezzük, hogy a diszlexia területén elérhető felnőttképzés-módszertani kutatások eredményei felhasználhatók, adaptálhatók lesznek más STI csoportok módszertanának kidolgozásakor.

A vizsgálat célja egyrészt a sajátos tanulási-tanítási igényű felnőttek problémakörének rögzítése volt, másrészt a sajátos tanulási-tanítási igényű felnőttek közül a diszlexia problémakörének körjárása. Ennek érdekében cél volt a diszlexiában jártas szakemberek véleményének és diszlexiás személyek élményeinek megismerése és a két célcsoporttól kapott információk összevetése révén tapasztalatok szerzése a felnőttkori diszlexia jelenségvilágáról. Cél volt továbbá az általunk megfogalmazott hipotézisek összevetése a vizsgálat eredményeivel; s a felnőttképzési tapasztalatok és a szakirodalmi források információi révén adalékokat szolgáltatni a diszlexiás felnőttek tanítási-tanulási folyamatának módszertanához; illetve felhívni a felnőttképzők figyelmét a sajátos tanulási igényű felnőttek, közöttük a diszlexiások problémáira, segítségük, kezelésük módozataira. Ezáltal kezdeményezzük a hátrányos helyzetűek körében alkalmazható sajátos tanulási igények kutatását, egy olyan modulárisan felépített képzési program és módszertan kifejlesztését, amely számos célcsoport esetében a diagnosztika, a képzés, és a segítség kerete lehet.

6 Hangya 2010:43-55.

A vizsgálat módszere: a *pilot jellegű kutatás* egyrészt hazai szakirodalom néhány kiválasztott forrásának feldolgozását, másrészt a 2010–2011. tanévben készített, diktafonon rögzített interjúk adatainak tartalomelemző módszerrel történő feldolgozását jelentette.⁷

A vizsgálat célcsoportja két diszlexiával foglalkozó vezető szakértő és három diszlexiás személy volt, akiktől strukturált interjúkérdőív lekérdezése révén gyűjtöttünk információkat a diszlexiával kapcsolatos szakmai tapasztalataikról, illetve élményeikről, különös tekintettel az oktatás-képzés és a munkaerőpiac vonatkozásában. Az elkészült, diktafonon rögzített, tartalomelemző módszerrel feldolgozott interjúk alanyai voltak:

Szakértők: (2010 november): Gyarmathy Éva, az MTA főmunkatársa és Kresalek Judit, aki korábban a Gyermek Házában diszlexiás gyermekekkel foglalkozott. Az interjú idején mindketten a Nap-Kör Alapítvány Felnőtt Diszlexia Központjában dolgoznak.

Diszlexiás felnőttek (2011. február):

- R. Eszter 33 éves, Óbudán lakik a kislányával, egy onkológiával kapcsolatos termékeket, információkat, segítséget nyújtó üzletet vezet.
- S. Nikolett, 31 éves, Budapesten lakik, egy internetes szállásközvetítőnél dolgozik.
- Sz. K. Eszter 34 éves, Dunakeszin él a párjával és két gyermekével, nemrég indított egy online asszisztenciával foglalkozó vállalkozást.

Mindhárman a Nap-Kör Alapítvány Felnőtt Diszlexia Központjához fordultak segítségért, és az ottani beszélgetések során jöttek rá a problémáik okára, és arra, hogy ezzel nincsenek egyedül a világban. Ezen felismerések sokat segítettek abban, hogy elfogadják a diszlexiát, és megpróbálják a lehető legjobban kezelni a tüneteit.

A kutatás eredményei

A pilot kutatásban a szakirodalomból és az interjúkból nyert információk és adatok alapján a STI felnőttek fogalmának és főbb jellemzőinek körvonalazására vállalkoztunk, kiemelten a diszlexiás felnőttekre vonatkozó interjúk anyagai alapján. (A többi célcsoportra vonatkozó eredmé-

7 A interjú öt fő témaköre volt: az interjúalanyra vonatkozó általános kérdések, a diszlexia gyermekkorban, a diszlexia az oktatás területén, a diszlexia megjelenése a foglalkoztatás során, a diszlexia a mindennapi életben.

nyeinkről további dolgozatokban fogunk beszámolni.)

A felnőttképzés egyik sajátos tanulási-tanítási igényű csoportja: a diszlexiás felnőttek

A diszlexia olyan tanulási zavar, amelynek számos megjelenési formája ismert, egyénenként eltérő mértékben, különböző tünetek jelentkezhetnek. A diszlexia az emberi népesség minimum 10 %-át, tehát Magyarországon kb. 1 millió embert érint, ezért az egyik leggyakoribb tanulási zavarnak lehet tekinteni.⁸

A szakirodalom állításainak megfelelően *kutatási alapelvünk* abban összegezhető, hogy a diszlexia *nem tartozik sem a beszéd-, sem az értelmi és a nyelvi működések, az értelmi fogyatékosok körébe, azoktól jól megkülönböztethető,⁹ hanem a megismerési funkciók olyan zavara, amelyek jellegzetes, kognitív tünetegyüttesben megnyilvánuló, specifikus tanulási zavarhoz vezet. A tanulási zavarok hátterében kölcsönösen egymásra ható részképességek (olvasás, írás, számolás) diszfunkciója áll. A kezelési módszerek e részképességek fejlesztésére irányulnak.*

A diszlexia gyermekkorban jelentkező tünetei sokszor felnőttkorban is előfordulhatnak, és nehezítik az érintett személy tanulmányainak folytatását, majd a munkaerő-piacon való elhelyezkedését.

A gyermekkorban felismert diszlexia megfelelő módszerekkel sikerrel kezelhető, ez esetben felnőttkorra alig marad olyan tünet, ami problémát okozhat a mindennapi életben.

A diszlexia gyermekkori fejlesztésének elmaradása felnőtt személyekben – felismert vagy nem felismert módon – meghatározó problémává válik.

Hipotézisünk szerint

A gyermekkorban nem felismert diszlexia tünetei felnőttkorban felismerhetők, tanácsokkal, megfelelő terápiával enyhíthetők, kezelhetők. A terápia azonban képzett szakemberek támogató-irányító közreműködését, és a diszlexiás személy kitartó és kemény munkáját igényli.

8 Kecskés – Gál – Dr. Csobay 2010:6.

9 (Fontos megjegyezni, hogy a törvények és rendeletek Magyarországon úgy szabályozzák a felsőoktatásban résztvevő diszlexiás hallgatók jogait, hogy őket a fogyatékkal élők csoportjába sorolják).

A diszlexiások felnőttkori tanulásának segítésére már vannak kidolgozott sajátos tanulási módszerek, ezekkel eredményük ténylegesen javítható, életvitelük, munkaerő-piaci elhelyezkedésük hatékonyabbé tehető. Diszlexiás felnőttek számára a hagyományos oktatási módszerek nem kedvezőek, de megfelelő módszerek alkalmazásával ugyanolyan jól tudnak tanulni, mint a nem diszlexiások. Napjainkban az IKT alkalmazása, sajátos, kutatást igénylő képzési módszertanuk részeként, sokat segít a tanulási problémáik enyhítésében.

A diszlexiás felnőttek megfelelő diagnózis és fejlesztés révén, továbbá sajátos, a többségtől eltérő gondolkodásmódjuknak köszönhetően sikeres életvitelre és hatékony munkavégzésre képesek.

A pedagógiához hasonlóan az andragógia tudományának és a felnőttképzés gyakorlatának is fel kell készülni a diszlexiás felnőttek kezelésére, segítésére, az ismeretek széleskörű terjesztésével pedig segíteni kell a jelenség értő elfogadását a társadalomban. A felnőttkori diszlexia-pedagógia módszertani kutatásának eredményei alkalmazhatók, adaptálhatók valamennyi tanulásban akadályozott csoport tanítása során, tanulásának szervezésében, támogatásában.

Fogalom-meghatározások

A specifikus tanulási zavarok tünetegyüttes meghatározása, eredete, tünetei és definíciója még ma is vitatott. A pedagógiai szakirodalomban többféle elnevezést használnak, de gyakran még ugyanazon elnevezés is többféle jelentést hordoz magában.¹⁰ Abban viszont mindenki egyetért, hogy specifikus tanulási zavart mutató gyerekek a tanulás egy vagy több területén jelentős elmaradást mutatnak, annak ellenére, hogy intelligensek, sőt sokszor nagyobb IQ-val rendelkeznek társaiknál. *Sokan összefüggésbe hozzák a tanulási zavarokat az értelmi fogyatékosokkal, pedig a két problémát egyértelműen meg lehet különböztetni. A specifikus tanulási zavarral küzdő gyermekek – az intelligenciaszint szempontjából – egyes területeken az elvárható tanulási teljesítménynél alacsonyabb szinten és egyenetlenül teljesítenek, míg az értelmi fogyatékosok általános és egyenletes elmaradást mutatnak.*¹¹ A tanulási zavarok többféle területen jelentkezhetnek, és ennek megfelelően több szakkifejezést is használnak. Az olvasási zavarokat diszlexiának, az írási zavarokat diszgráfiá-

10 Gyarmathy 2007:14.

11 Gyarmathy 2007:19.

nak, a helyesírási nehézségeket diszortográfiának és a számolási nehézségeket diszkalkuliának nevezik.¹²

A diszlexia kifejezést 1887 óta használják, mára általános fogalomvá vált, a szó jelentése: hibás, zavart, rosszul működő olvasás, de többnyire olvasási, írási, helyesírási zavart értünk alatta. „A pedagógia nemzetközileg szokásos definíciója szerint a *diszlexia nem más, mint az olvasás/helyesírás és az intellektuális képességek szignifikáns eltérése*. A pszichológiai megközelítés szerint a diszlexia gyűjtőfogalom, az egyes megismerési funkciók olyan zavarai, amelyek változatos összetételben vezethetnek ugyanahhoz a problémához, azaz súlyos olvasási zavarokhoz”.¹³ Kialakulását tekintve két fajtája lehet a diszlexiának: fejlődési és szerzett diszlexia. A fejlődési diszlexia azt jelenti, hogy a gyermek kisebb, meghatározhatatlan idegrendszeri abnormalitással születik. A szerzett diszlexiát pedig ismert agyi sérülés okozza.

Fontos megkülönböztetni a valódi diszlexiát az áldiszlexiától, és azoktól a gyerekektől, akiket gyenge olvasóknak lehet tekinteni, mert tüneteik hasonlóak, de gyakoriságuk és mértékük eltérő lehet. A valódi diszlexiások tízszer-harmincszor többet hibáznak az olvasás során, és kétszer-ötször több idő kell nekik, mint a gyenge olvasóknak. Teljesítményük csak hosszabb idő alatt, szakszerű segítséggel javítható. Az áldiszlexiások nehézségeik hátterében a kedvezőtlen szociokulturális háttér, a környezet alacsony nyelvi kultúrája vagy a nem megfelelő taníttatás áll. A gyenge olvasókra az jellemző, hogy a tanulási képességeik általában gyengék, míg a valódi diszlexiások bizonyos tantárgyakban, főként a természettudományok területén kiemelkedő eredményeket érhetnek el.¹⁴

A valódi diszlexiások között a diszlexia mértéke és fajtája egyénenként eltérő lehet, de a tünetek hasonlósága alapján három csoportot lehet megkülönböztetni. A *felsőszintű diszlexia* legfőbb jellemzője, hogy az olvasás nem automatizálódik, az írott betűnknek viszonylag kis változékonyságát tolerálja, ezért komoly problémát jelent a kézírásos szöveg olvasása. A *fonológiai diszlexia* jellemzően az ismeretlen és értelmetlen szavak olvasásakor nyilvánul meg. A fonológiai olvasási út a szavak elemekre bontását jelenti. A felszíni diszlexiánál a feldolgozórendszer túl kicsi elemekből dolgozik, míg a fonológiai diszlexiánál az olvasás túl nagy elemek feldolgozására épül. A harmadik csoport a *mély diszlexia*, amely az olvasás során fellépő szemantikai hibák sokaságát jelen-

ti, a leírt és a kimondott szavak sem fonológiai, sem szemantikai kapcsolatban nem állnak egymással.¹⁵

A diszlexia tünetei már korán jelentkeznek, de sajnos gyakori, hogy nem ismerik fel, nem diagnosztizálják. „A diszlexiát előre jelző tünetek már ott vannak a beszédindulás pillanatában, a csecsemő és kisgyerek fejlődési eltéréseiben, az óvodáskorban, az olvasástanulás mikéntjében, végigkísérik és okozzák az alsó és felső tagozat tanulási problémáit”.¹⁶

A diszlexia tünetei gyermekeknél főként a gyenge írás és olvasás képességeként jelentkeznek. Gyakran tévesztik össze a betűket, melynek oka lehet formai vagy kiejtésbeli hasonlóság. Jellemzőek a betűkihagyások vagy betoldások, illetve a rossz kombináció is, amikor az első néhány karakter és a globális szóképp alapján megpróbálják kitalálni a leírt szót. Lényegesen lassabban olvasnak társaiknál, általában más tevékenységet is lassabban végeznek. Mindemellett fennáll az a veszély is, hogy nem értik jól a szöveget, elolvasás után nem tudják felidézni az olvasottakat, vagy nem tudnak válaszolni a szövegre vonatkozó kérdésekre. Társult jelenség lehet a csúnya és hibás írás.

Az olvasáshoz és íráshoz kapcsolódóan gyakran a beszéd területén is jelentkezhetnek különböző problémák. Gyakoriak a beszédhibák, *nem ejtik tisztán a hangokat, szókincsük gyenge, mivel az új szavakat is nehezen tanulják meg. Mondatalkotásuk pedig egyszerű, nem használnak bonyolult, többszörösen összetett mondatokat. Ezen problémák következtében a megfelelő családi, iskolai, szellemi háttér ellenére a diák nem ér el megfelelő eredményeket, ezért gyakran lustának, problémásnak tartják. A diszlexiások 90%-ánál előfordul valamilyen magatartási zavar, aminek oka az, hogy sokkal nagyobb erőfeszítésbe kerül számukra az olvasás, írás, szövegalkotás, mint társaiknak, ezért hamarabb elfáradnak, és koncentrációs nehézségekkel is küzdenek. A már említett folyamatosan átélt kudarcélmények még jobban elmélyítik a fennálló problémákat, így gyakran válnak agresszívvá, vagy visszahúzódóvá, és általában valamilyen kompenzáló magatartást mutatnak. Mindezen tünetek mellé járulhatnak egyéb, a mindennapi életben gondot okozó problémák is. Előfordulhat, hogy rossz a téri és az idői tájékozódás, megkésett a testséma kialakulása, a ritmusérzés fejletlensége, és a finom mozgások is ügyetlenek lehetnek.*¹⁷

12 Selikovitz 1997.

13 Csépe 2005:226.

14 Tóth 2003:43.

15 Csépe 2005:227-229.

16 Székely 2007a:20.

17 Thiery 2006.

A diszlexiás gyerekek diagnosztizálásánál a gyerek egész életét figyelembe kell venni, a kezelést a személy egyéni sajátosságaihoz kell igazítani. Módszertani és tanuláspszichológiai szempontból differenciálni kell és sok gyakorlással elmélyíteni.¹⁸ Ha a diszlexiások gyermekként megkapják a megfelelő segítséget az iskolában, megértik és elfogadják nehézségeiket, a későbbiekben sikeres felnőttekké válhatnak.

A diszlexiás gyermekek közül felnőttkorukra sokan, kedvezőtlen tüneteik ellenére kiemelkedő teljesítményt nyújtanak bizonyos területeken. Jellemző rájuk, hogy el akarják kerülni a kudarcot, vágnak a sikerre, és ennek érdekében mindent megtesznek. Azonban, ha a gyermekkori tünetek kezeletlenül maradnak, komoly problémákat okozhatnak felnőttkorban. A minél korábbi felismerés és kezelés hozzájárulhat ahhoz, hogy a diszlexiás gyerekek eredményesen befejezhessék tanulmányaikat, és a képességeikhez mérten elhelyezkedhessenek a munkaerő-piacon. A diszlexia kezelése tehát kiemelten fontos. *Ha gyermekkorban megfelelő kezelést kap az egyén, akkor felnőttkorára alig marad olyan tünet, ami problémát okozhat a mindennapi életben, ha viszont nem ismerik fel időben a diszlexiát, akkor a későbbiek során sokkal keményebb és hosszabb ideig tartó munkával lehet csak eredményeket elérni.* A diszlexia kezelésére már számos módszert kidolgoztak. (L. melléklet).

Felnőttkori diszlexia tünetei

A diszlexia gyermekkorban jelentkező tünetei sokszor felnőttkorban is előfordulnak, és tovább nehezítik a korábbi – diszlexia miatt sikertelen és kudarcokkal teli – iskolai tanulmányok folytatását, majd a munkaerő-piacon való elhelyezkedést. A diszlexiát nem lehet kinőni, akik gyermekkorban nem kapnak kezelést, felnőttkorukban is fordulhatnak szakemberhez, de sokkal keményebb és kitaróbb munka árán érhetnek el látványos javulást.

A felnőttkorban megjelenő maradványtünetek alapján a szakember különböző tesztek és kérdőívek segítségével diagnosztizálhatja a diszlexiát. Erre szolgál például az ún. Kognitív Profil Teszt, amelynek felnőtt és gyermekkori változata is van, s amely lehetővé teszi a részképességek azonosítását, megállapíthatóak a gyengeségek és erősségek, megállapítása után kiválasztható a megfelelő terápia és tanulási módszer. Hasonlóan működik a diszlexia

azonosítására szolgáló Include nevű projekt is.¹⁹ A hivatalos diszlexia diagnózist a Beszédvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság, a Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság vagy az igazságügyi logopédiai szakértő állapíthatja meg.²⁰

Gyakran előfordul, hogy a felnőtt diszlexiások a szakértővel folytatott feltáró beszélgetések alkalmával döbbenek rá, hogy mi állt gyermekkori problémáik hátterében. A felnőttkori tünetek több területen jelentkezhetnek. A tanulási problémákkal kapcsolatos tünetek erre az életkorra már többnyire javuló tendenciát mutatnak, de ennek ellenére is előfordulhatnak kisebb-nagyobb hibák az olvasásban és írásban. A jó olvasási technika ellenére is jellemzőek a betűtévésztesek, a betűk olvasásának sorrendjében bekövetkező hibák. Gyakori a szövegolvasáskor tapasztalható monotonia, tagolatlanság, lassúság vagy éppenséggel a kompenzációs hadarás. Az írásban megjelenő problémák közül jellemző a helyesírási hibák ejtése, a kézírás rendezetlensége. A nyelvtani szabályokat nehezen jegyzi meg,²¹ nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak kitölteni nyomtatványokat. Nagyon rövid ideig tudják fenntartani figyelmüket, és nem mindig értik meg rögtön, amit hallanak. Jellemző lehet, hogy nem tudnak előadásokra, magyarázatokra figyelni. Általában az egyszerűen megfogalmazott, rövid, határozott válaszokra és mondatokra tudnak jól koncentrálni.²²

A tanulási képességekhez kapcsolódó tünetek mellett problémák adódhatnak az érzékelés és mozgás területén is. Jellemző a darabos és nehézkes mozgás, a kézügyesség hiánya, ami a háztartási munkák elvégzésében okozhat problémákat. Nehezen tudják megkülönböztetni a jobb és a bal oldalt, nehezen ismerik ki magukat az idegen térben, rosszul tájékozódnak.

A diszlexia által elszenvedett problémák komoly gondokat okozhatnak az érzelmi élet területén is. A diszlexiával küzdő gyerekek bizonyos területeken igen jól szerepelnek, bizonyos területek pedig számukra teljességgel érthetetlenek. Ezt a jelenséget a szülők és pedagógusok gyakran lustasággal, gyengeelméjűséggel, jellemhibával magyarázzák, *a társadalmi környezet pedig gyakran fogyatékosként, butaként stigmatizálja őket.* Ez a helyzet felnőttkorra sok, ismeretlen eredetű feszültséget, bizonytalanságot, zavarodottságot okoz, és az élet minden területére

19 Gyarmathy 2007:216.

20 Sarkadi 2008:18.

21 Székely 2007a:20-21.

22 Székely 2007a:22.

18 Vassné Kovács Emőke 1991:228.

kiterjedően az *alkalmatlanság érzetéhez vezet*. Sok diszlexiás évtizedeken keresztül úgy él, hogy nincs tisztában a problémáinak okával. A sok kudarc és frusztráció következménye, hogy nem hisz önmagában és másokban, állandó szorongás, félelem kíséri életét. A pszichés problémákkal küzdő diszlexiások passzívva, vagy éppen agresszív megküzdővé válnak. Utóbbi azt jelenti, hogy mások lenézésével igyekeznek fölébe kerekedni a tehetetlenség érzésének. Míg mások szorongásaik kompenzálásaként sértődékenyek, gyanakvók lesznek. Azonban vannak, akik el tudják fogadni önmagukat, meg tudják oldani a sajátos helyzeteket, ismerik az erősségeit és a gyengeségeit, képesek asszertív viselkedésre. A mindennapokban mindegyik viselkedésfajta feltűnik, de vannak domináns viselkedési jellemzők.²³

A diszlexiás felnőttek tanulási problémái

„Sokan úgy gondolják, hogy a tanulás azt jelenti, hogy a tanulnivalót sokszor át kell olvasni, és megjegyezni. Így is lehet tanulni, de ez a tanulás legkevésbé hatékony módja. A diszlexiások számára pedig egyenesen járhatatlan út”.²⁴

Felnőttkorban a tanulás újrakezdése mindenkinek járhat nehézséggel, hiszen a tanulási rutin elvesztése, a családi, munkahelyi szerepek, feladatok végzéséből adódó időhiány, a tanulási környezet átalakulása megannyi frusztráló tényezőt jelenthet a pragmatikus és számos élettapasztalattal rendelkező felnőtt számára. A diszlexiás felnőttek számára a korábban számos kudarcral kísért tanulás újrakezdése ijesztő kihívást jelent, még akkor is, ha ők rendszerint nagyon elszántak és kitaratók.

A felnőttképzés fő jellemzője, hogy az elsajátítandó tananyag terjedelme nagyobb, a tanulásra rendelkezésre álló idő pedig rövidebb, mint iskoláskorban, így a tervezés és időbeosztás kulcskérdés, ami nem könnyű feladat a diszlexiás számára. *A felnőttkori tanulás másik fő jellemzője, hogy főként önálló, önszervező, önjelölt tanulás-ként megy végbe, amelynek alapvető követelménye a fejlett tervező- és szervezőképesség, a koordináció. A diszlexiások számára a koordináció jelentheti a legnagyobb gondot, mert számukra komoly nehézséget okoz egy időben több feladat elvégzése. Szervezett tanulás esetén nehezen tudják végrehajtani a szóban kapott utasításokat, gondot okoz a jegyzetelés és a tábláról való másolás, a szótárak és enciklopédiák*

23 Gyarmathy 2007:221-222.

24 Gyarmathy 2007:203.

használata, a hasonló jelentésű szavak, szimbólumok, számok értelmezése.

A diszlexiások általában jobban tudnak koncentrálni, ha feszültségük csökkentése érdekében tanulás közben ehetnek valamit, illetve változatos (ülő, fekvő, sétáló) testhelyzeteket vehetnek fel. Mivel nehezen tudnak sokáig egy dologra koncentrálni, a rövidebb, intenzív tanulási szakaszok hatékonyabbak. A legtöbb diszlexiás este jobban tud tanulni, mint reggel, és segít nekik, ha párban vagy csoportban tanulhatnak, és ha több érzékelési csatornán keresztül érkezik az információ. A diszlexiásokra általában a vizualitás a jellemző. Szeretik a tanulnivaló vizuális megjelenítését, az ábrákat, grafikonokat, képeket, kiemeléseket. Fontos, hogy fekvő papírlapon nagy nyomtatott betűket, színeket, képeket és rajzokat alkalmazzunk. Így hatékony módszer a pl. pókábra, amely révén az egy témakörhöz kapcsolódó ismereteket térben elosztva kell összegyűjteni.

A diszlexiások számára tehát a hagyományos előadó-központú, prelegáló oktatási módszerek nem kedvezőek. A diszlexiás személyeket képző andragógusok számára az alábbi három szabály betartását javasoljuk:

- A „kevesebb több”, vagyis lassan és türelemmel kell haladni a tananyag elsajátításában.
- Világossá kell tenni a tananyag átlátható szerkezetét, biztosítani, hogy a tananyag-részek beépüljenek az egészbe.
- A kép és szöveg együttes alkalmazása nagy segítség lehet a tananyag feldolgozásában és megértésében.
- Mindig biztosítani kell hand-outot a téma (beszéd, előadás) követhetősége érdekében.

E módszertani szabályok felismerése és betartása megkönnyítheti a diszlexiás felnőtt tanulását, és ezáltal eredményei megegyezhetnek, akár felül is múlhatják átlagos társai eredményeit, figyelembe véve, hogy a diszlexiások aránya – köszönhetően sajátos gondolkodási folyamataiknak – kétszer nagyobb a magas intelligenciával rendelkezők között, mint az átlagos népességben.

A diszlexiás felnőttek a hagyományos módszereken alapuló felsőoktatás és felnőttoktatás vizsgái kapcsán szembesülnek a legnagyobb nehézségekkel. A vizsgaidőszakban viszonylag rövid idő alatt nagy mennyiségű tananyagot kell megtanulni, a vizsgarend kialakítása pedig komoly tervező- és szervezőképességet-készséget igényel. A diszlexiás hallgató

csak akkor lehet sikeres, ha képes tanulását megtervezni, majd az idővel jól gazdálkodni, és megfelelő tanulási módszereket választani. Mivel ezen kompetenciák rendszerint hiányoznak, vagy csak lassan, nehezen működtethetők, hasznos, ha szakember segíti és irányítja a tanulását. Manapság az IKT eszközök és a (helyesírási, szövegszerkesztő, fordító) programok nagy segítséget jelentenek a tananyag rögzítésében, feldolgozásában.²⁵

Külön figyelmet érdemel a diszlexiások nyelv-tanulása, hiszen a nyelvvizsga megléte elengedhetetlen feltétele a továbbtanulásnak és a munkaerő-piacon való elhelyezkedésnek. A diszlexiások anyanyelvükön is nehezen boldogulnak a bonyolult szavakkal és nyelvtani szabályokkal, mindez idegen nyelven fokozottan problémás. Ezért számos európai ország – így hazánk is – kedvezményekhez, felmentésekhez juttatja őket. A legtöbb kedvezmény az államilag elismert nyelvvizsga írásbeli vagy szóbeli egy-egy részének felmentésére vonatkozik, illetve arra, hogy több időt kapjanak a felkészülésre. Mindezen kedvezmények azonban kizárólag akkor járnak, ha az érintett megszerezte a fentebb említett intézményekben a hivatalos diszlexia igazolást.²⁶ A nevelési tanácsadókban diagnosztizált diszlexia nem biztosítja a kedvezményeket.²⁷

A diszlexiás felnőttek helyzete a munkaerő-piacon

Az írásbeliségen alapuló kultúrákban a *diszlexiások nagy hátránnyal indulnak a munkaerő-piacon*. Munkavállalóként képességeiket nem, vagy csak kevéssé tudják kibontakoztatni és kihasználni. Nehezen tudnak eleget tenni a teljesállású, egész napos elfoglaltságot jelentő munkakörökben, mert az ismeretfeldolgozás lassúsága miatt hamar kimerülnek, a folyamatos munkavégzés megterhelő koncentrációt jelent számukra. Azonban a diszlexiás felnőttek rendszerint gyorsan felismerik a számukra kedvezőtlen helyzeteket, és tudatosan úgy alakítják mindennapjaikat, hogy elkerüljék ezeket a szituációkat, a gyengébb képességeiket megpróbálják elrejteni főnökeik, munkatársaik, barátaik elől. „A felnőtt diszlexiás kettős életet él. Szakmai diszkriminációtól és a hozzátartozók értetlenségétől tartva mindenféle stratégiához kénytelen folyamodni,

hogy titokban tartsa az írott szöveggel kapcsolatos gondjait.”²⁸ Gyakran az iskolai kudarcok és a negatív társadalmi visszacsatolások miatt negatív, esetleg deviáns gondolkodásúvá válnak, de sok, a munkavégzés szempontjából kedvező tulajdonsággal is rendelkezhetnek. Jellemző rájuk a kreatív gondolkodás és az újszerű látásmód, sokuknak jó a problémamegoldó-képessége, alaposan elemeznek, gyorsan döntenek, és nagyon jó a vizuális képességük. Sokan sikereket érnek el például a reklám, marketing és kommunikáció területén.

A munkaadók Magyarországon rendszerint tájékozatlanok a diszlexia kérdésében. A munkaerő-kiválasztás során a diszlexiás munkavállaló el sem jut odáig, hogy bizonyítani tudja rátermettségét a feladatokra, mert az írásbeli tesztsorokon nem tud jól teljesíteni. Ha az állásinterjú során fény derül a diszlexiára, akkor a munkaadók többsége a diszlexiát betegségnek, fogyatékosságnak tekinti. *Pedig ma már a kiválasztás során – a létező speciális interjúk révén – mód van a diszlexia létének és mértékének megállapítására, és a diszlexiás személy tréning keretében felkészíthet a munkakör ellátására*. Így számukra megfelelő és kedvező munkakörökbe kerülhetnek.²⁹ Más a helyzet Amerikában és Nyugat-Európában, ahol a diszlexiásokat – kreativitásuk alapján – pozitív diszkriminációban részesítik.³⁰

Vélemények, tapasztalatok a diszlexiás felnőttek helyzetéről, tanulási, munkavállalási problémáiról az interjúk alapján

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a diszlexiások saját tapasztalatai a legtöbb esetben alátámasztották a szakemberek véleményét és megerősítették vizsgálatunk alapelveként megfogalmazott állításait, alátámasztották felnőttképzés szempontú hipotéziseinket. A főbb megállapítások az alábbiakban összegezhetők.

A diszlexia felnőttkorban egyaránt gondot okoz a mindennapi életben, a munkaerő-piacon és az oktatás-képzés világában. A szakértők megerősítették, hogy a gyermekkorban nem felismert diszlexia tünetei felnőttkorban felismerhetők, tanácsokkal, megfelelő terápiával enyhíthetők, kezelhetők.

25 Gyarmathy 2007:193-210.

26 Az igazolás megszerzése jelenleg harmincezer forintba kerül.

27 Sarkadi 2008:18.

28 Sauvageot – Métellus 2006:8.

29 Gál 2010.

30 Szóbeli közlés: szakértői interjúból nyert információ. L. Kardos Bernadett szakdolgozata. 2011. ELTE PPK 26. p.

A diszlexia korai diagnózisával és fejlesztéssel jelentős eredményeket lehet elérni, mégis sokaknál elmarad és felnőttkorban meghatározó problémává válik. Minél korábban felismerik a diszlexia tüneteit, annál hatékonyabban lehet kezelni. Ha óvodáskorban megfelelő kezelést kap a gyermek, akkor elérhető, hogy az iskolában ne legyenek komolyabb problémái az olvasás-, írástanulással. Ha egyáltalán nem kap kezelést a diszlexiával küzdő gyermek, vagy nem a megfelelő kezelést kapja, az igen súlyos következményekkel járhat, felnőttkorára szinte analfabétává is válhat.

A szakértők kiemelték annak fontosságát, hogy a diszlexiás személy legyen tudatában problémájának, helyzetének nehézségeivel, ugyanakkor fontos, hogy felvilágosítással elhárítsák azt a veszélyt, hogy az érintettben kialakuljon egyfajta betegségtudat, és passzivitásba meneküljön. A nem felismert diszlexiás gyermekek gyakran a szakiskolákban – majd túlkorosként a felnőttképzésben – tűnnek ki rossz tanulási teljesítményükkel. Helyzetüket gyakran súlyosbítja, hogy szociálisan hátrányos helyzetűek, így a hátrányok halmozódnak.

A mindennapi élet és a munkavégzés problémái

A diszlexiás személyek válasza alapján egyértelműen alátámasztották azt a tapasztalatot, hogy *Magyarországon a felnőtt diszlexiások munkaerő-piaci problémákkal küzdenek*, a felvételi eljárásoknál hátrányt szenvednek. A munkaadók kevésbé ismerik és ritkán veszik igénybe a megfelelő munkakör kiválasztását lehetővé tévő pályaválasztási tanácsadást, *a diszlexiát fogyatékosként, betegségként kezelik*.

Mindhárom interjúalany elmondásából kiderült, hogy gyerekkorukban sok olyan problémával kellett megküzdeniük, amelyeket a társadalom diszlexiához való kedvezőtlen hozzáállása eredményezett. Már kora gyermekkorban érezték, hogy valami nincs rendben velük, de soha nem tudták meg az okát, és ez nagy probléma volt számukra, annak ellenére, hogy tanáraik tudták, hogy ők diszlexiások, és pozitívan álltak hozzájuk. Mégis mindhárman nehezen tanultak meg olvasni, főként a felolvasás és az tananyagrészek önálló feldolgozása jelentett problémát. Mindhárman középiskolát végeztek, egyikük egyetemre is járt, ketten felnőttképzésben is részt vettek, de tanulmányaik során végig sok tanulási problémával kellett szembenézniük. Ennek ellenére tervezik, hogy továbbtanulnak a felnőtt-

oktatás területén, remélik, hogy az általános iskolai kudarcok a felnőttkori tanulás során nem ismétlődtek meg, a szakszerű segítség és a megfelelő tanulási technikáknak köszönhetően.

A megkérdezett diszlexiás felnőttek szerint *állapotuk hátrányt jelent a munkaerő-piacon* való elhelyezkedéskor. Mindhárman úgy vélik, hogy az állásinterjú során nem érdemes megemlíteni a diszlexia tényét, mert a munkaadók nem tudják mit is jelent valójában, negatívan állnak hozzá, betegségként kezelik. Ehhez járulnak hozzá a kiválasztási folyamat nehézségei, a tesztek kitöltése, a munkahelyi interjúk vizsgahelyzete. A szakértők kiemelték, hogy erősíteni kell az önismeret, az erősségekre történő építést és a gyengeségek fejlesztéssel történő enyhítését.

Az érintettek a mindennapi életben felmerülő problémáik kapcsán megemlítették, hogy *a diszlexia nehezíti a hétköznapi életvitel rutinos feladatainak ellátását* (rendszeresség hiánya, feledékenység, koncentrációzavar, ügyetlenség). Kiemelték a gépjárművezetés problémáját, amely stresszt okoz számukra, mert a vezetés során több dologra kell egyszerre figyelniük (a közlekedési táblák értelmezése, a gépjármű kezelése, a jobb és a bal irányok megkülönböztetése). Mindennapi problémaként a diszlexiából fakadó ügyetlenséget nevesítették, ami a háztartás vezetése során okoz problémákat.

A diszlexiások társadalmi megítélésükkel kapcsolatban azt gondolják, hogy *a társadalom negatívan ítéli meg a diszlexiásokat*, butának tartja őket. A jelenség lényegéről, a kezelés lehetőségéről a közvélemény nem tud semmit, a felnőttképzés pedig nem foglalkozik vele, annak ellenére, hogy a diszlexiás gyermekek számára már léteznek terápiás eszközök és módszerek.

Fontos kiemelni azon megállapítást, hogy a diszlexiával járó *problémák nem csak az érintett életét nehezítik meg, hanem a környezetében élő családtagokét, barátokét is*.

A szakértők megerősítették álláspontunkat, hogy a diszlexiás felnőttek megfelelő diagnózis és fejlesztés révén, továbbá sajátos, a többségtől eltérő gondolkodásmódjuknak köszönhetően sikeres életvitelre és hatékony munkavégzésre képesek.

Az oktatás-tanulás felnőttkori világa

Az interjúalanyok oktatási rendszerről alkotott véleménye hasonló: a főként lexikális tudást elváró *magyar közoktatási, felsőoktatási és felnőttképzési*

rendszer módszertani szempontból kedvezőtlen a diszlexiások számára. A közoktatás fejlesztő pedagógiai kísérletein kívül a felnőttoktatásban tapasztalható pozitív változás: az oktatók segítőkészek és egyre több az újszerű, diszlexiásokat segítő tanulási technológia. Napjainkban az infokommunikációs technológiák alkalmazása sokat segít a tanulási problémáik enyhítésében, amennyiben pl. elektronikus felületek kialakításakor figyelembe veszik a diszlexiások szempontjait (betűtípus, balra sorkizárt szöveg stb.).

A felnőttkori diszlexia diagnosztizálására és kezelésére nincs kialakított intézményrendszer Magyarországon, a meginterjúvolt szakértők a Nap-Kör Alapítvány által működtetett Felnőtt Diszlexia Központot nevesítették. A diszlexia azonosítása, a hivatalos igazolás kiállítása az országban csak egy helyen lehetséges, megszerzése költséges (Beszédvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság, a Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság).

A diszlexiás személyek felnőttkori tanulása eltér nem diszlexiás társaiktól, a tanulási folyamat során még súlyosabb problémákkal kell megküzdeniük, mint gyermekkorban. Diszlexiás felnőttek számára a hagyományos oktatási módszerek nem kedvezőek, de megfelelő módszerek alkalmazásával jól tudnak tanulni. A szakértők szerint a diszlexiások felnőttkori tanulásának segítésére kidolgozott sajátos tanulási módszerekkel a tanulási nehézségek teljesen nem szüntethetők meg, de lényegesen enyhíthetők. A fejlesztés által életvitelük, munkaerő-piaci elhelyezkedésük hatékonyabbá tehető. A terápia azonban képzett szakemberek támogató-irányító közreműködését, és a diszlexiás személy kitaró és kemény munkáját igényli.

A felnőttképzésnek kiemelten kell foglalkozni a diszlexiás felnőttek idegennyelv tanítása-tanulása kérdésével, és kommunikáción alapuló, sajátos módszertani eljárások kidolgozása és bevezetése lenne indokolt. Ilyen kutatás folyt korábban „Esélyegyenlőség a nyelvtanulásban” címmel az ELTE BTK kutatócsoportjában (Kontráné Hegybíró Edit).

Andragógiai megfontolások

Az oktatás és képzés világának a gyermekkori diszlexiához hasonlóan *kiemelt figyelmet kellene fordítani a felnőtt diszlexiásokra, széleskörű ismeretterjesztő kampányokkal felvilágosítani és érzékenyíteni a társadalmat.*

A pedagógiához hasonlóan az andragógia tudományának a STI felnőttek csoportján belül *kutatni kell a felnőttkori diszlexia jelenségvilágát, kezelésének módszertanát és ezt tananyagként be kell emelni a pedagógus és andragógus képzésbe.*

A formális és nem formális felnőttképzésnek fel kell készülni a diszlexiás felnőttek szűrésére, diagnosztizálására, kezelésére, segítésére. Ennek biztosítani kell a személyi, tárgyi és intézményi feltételeit.

A diszlexiások életében *döntő fontosságú (lenne) tanácsadói hálózat kiépítése és működtetése.* Ennek részeként szűrőhálózatot működtetni a probléma diagnosztizálására és a pályaválasztási tanácsadással biztosítani, hogy a diszlexiás fiatalok és felnőttek erősségüknek megfelelően válasszanak pályát. Így másokkal azonos eséllyel pályázhatnak egy adott munkakörre, azonban ha képességeiknek nem megfelelő pályát választanak, akkor sikertelen életút és munkanélküliség fokozott veszélyével terhelő életút várható együtt. A tanácsadói hálózat feladata lehetne a diszlexiások családtagjainak informálása, képzése, segítése, valamint a munkaerő-piacon humán erőforrás-gazdálkodást folytató szakemberek megismertetése a diagnosztika és a segítség módszereivel.

A felnőttkori diszlexia pedagógia módszertani kutatásának eredményei alkalmazhatók, adaptálhatók valamennyi tanulásban akadályozott csoport tanítása során, tanulásának szervezésében, támogatásában.

Felhasznált irodalom

- A fogyatékossgal élő felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon.* Szerk. Laki Ildikó 2010 Az NKTH INNOTARS_08-fogyat77 kutatás zárókötetete.
- Albert Fruzsina – Laki Ildikó 2010 Állami, non profit és gazdasági szervezetek elemzése. *Kultúra és Közösség*, 3:29-42.
- Balázs János 2010 Értéktrend, egyenlőtlen esélyek és a befogadás esélyei. *Kultúra és Közösség*, 3:5-11.
- Borbély Tibor 2003 *Írás- és olvasászavar – karrier kizárva?* URL: http://www.fn.hu/archivum/20030624/ras_olvasaszavar_karrier/, 2011.03.27.
- Csépe Valéria 2005 *Kognitív fejlődés – neuropszichológia.* Gondolat Kiadó, Budapest, 207-233.
- Ferencz Rozália 1993 Segíthetünk, segítenünk kell. *Közoktatás*, (4) 3-4:9.

- Fodor Annamária 2008 Diszlexiás, vagy rosszul tanítottuk meg olvasni? *Közoktatás*, (19) 5:7-8.
- Fogyatékoság és a mai magyar társadalom. Szerk. Laki Ildikó 2009 Belvedere Meridionale K. – MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest.
- Gál Judit 2010 *Kiválasztás: előny is lehet a diszlexia*. HR portál, Toborzási rovat, URL: <http://www.hrportal.hu/hr/kivalasztas-elony-is-lehet-a-diszlexia-20100707.html>, 2011.03.27.
- Gyarmathy Éva 2007 *Diszlexia, a specifikus tanítási zavar*. Lélekben Otthon Könyvkiadó, Budapest.
- Hangya Dóra 2010 Az esélyegyenlőség, mint társadalmunk mércéje. A fogyatékosággal élők felnőttképzésének jelene. *Kultúra és Közösség*, 3:43-55.
- Dr. Kecskés Ádám 2010 A tanulási zavarok, elsősorban a diszlexia néhány szociológiai vonatkozása. *Tanító*, (48) 10:6-7.
- Dr. Kecskés Ádám – Gál Judit – Dr. Csobay Ildikó 2010 A diszlexiások megsegítésének komplex módszere. *Tanító*, (48) 9:6-8.
- Kolcsár Irén 1995 Lépések... *Közoktatás*, (6) 1:11.
- Dr. Köpf Lászlóné 1999 *A diszlexiáról – középiskolás fokon. Fejlesztő Pedagógia*, különszám, 168-172.
- Laki Ildikó 2010 A fogyatékosággal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 3:25-28.
- Lohmann, Beate 1997 *Diszlexiások az iskolában*. Akkord Kiadó, Budapest.
- Meixner Ildikó – Dr. Weiss Mária 1996 *Tanulási zavarok*. Dyslexia, Pharma Press Nyomda és Kiadó, Budapest.
- Dr. Pusztai Éva 2002–2009 *A diszlexiás felnőttek tanulási problémái*. URL: http://www.tanulasmodszertan.hu/diszlexia/diszlexia_cikk3.htm, 2011.03.27.
- Dr. Pusztai Éva 2002–2009 *A felnőttkori diszlexia tünetei*. URL: http://www.tanulasmodszertan.hu/diszlexia/diszlexia_cikk10.htm, 2011.03.27.
- Dr. Pusztai Éva 2002–2009 *Mi okozza a diszlexiát?* URL: http://www.tanulasmodszertan.hu/diszlexia/diszlexia_cikk14.htm, 2011.03.27.
- Dr. Pusztai Éva 2002–2009 *Segítség felnőtteknek*. URL: http://www.tanulasmodszertan.hu/diszlexia/diszlexia_cikk9.htm, 2011.03.27.
- Sarkadi Ágnes 2008 *A felsőoktatásban tanuló diszlexiás hallgatók jogai az idegennyelv-tanulás terén. Új Pedagógiai Szemle*, (58) 4:12-20.
- Sauvageot, Béatrice – Métellus, Jean 2006 *Hurrá, diszlexia!* K.u.K. Kiadó, Budapest.
- Selikowitz, Mark 1997 *Diszlexia és egyéb tanulási nehézségek*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest.
- Székely Balázné 2007a A diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia maradványtünetei középiskolás és felnőttkorban. *Szakoktatás*, 5:19-23.
- Székely Balázné 2007b Késői olvasástanulás. *Felnőttképzés*, (5) 4:44-48.
- Dr. Tauszigné Czákó Zsuzsa 2002 szerk. *Rehabilitációs modellek 2*. Magyar Távoktatási Alapítvány, Budapest. http://old.nonprofit.hu/files/4/0/2/402_rehabbook.pdf Letöltés ideje: 2011.03.14.
- Thiery Henriette 2006 *A diszlexia*. URL: <http://www.thieryhenriette.hu/diszlexia.pdf>, 2011.03.27.
- Tóth Beatrix 2003 *Diszlexiások, diszgráfiasok az iskolában*. In Ronkoviczné Faragó Eszter szerk. *Hátrányok és stratégiák*. Trezor Kiadó, Budapest, 39-73.
- Vassné Kovács Emőke szerk. 1991 *Szemelvények a dyslexia köréből*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Vinczéné Bíró Etelka 1992 *Egy rész-képesség kiesés terápiajáról. A diszlexia magyarországi kezelésének történeti áttekintése*. Meixner Ildikó diszlexia-redukációs módszere. *Fejlesztő Pedagógia: Diszlexia – diszgráfia*, 1-2 szám, 30-36.
- Zrinszky László 2008 *A felnőttképzés tudománya. Bevezetés az andragógiába*. Okker Kiadó, Budapest.

Mellékletek

Diszlexia kezelési módszerek

1. *Doman-Delacato-féle Alapozó Terápia*: Carl Delacato és Temple Fay által kidolgozott mozgásterápiára épül. Elvük, hogy ha a gyermek nem megy végig a szokásos humánspecifikus mozgásfejlődési soron, ez oka lehet a fejlődésbeli késéseknek.
2. *INPP*: Peter Blythe, brit pszichopedagógus által kidolgozott terápia, mely egyedi fejlesztő gyakorlatokból áll. A gyakorlat során végzett mozgások normálisan a gyermek 1. évére jellemzőek, a földön végzik, és a lényege, hogy a kezdeti egyensúlyi tapasztalatokig mennek vissza.

3. *Ayres terápia*: Célja, hogy a változatos érzékszervi és egyensúlyi ingerek által az egyensúlyi rendszer fejlődjön, a szemmozgások megfelelővé váljanak. A terápia során használt eszközök között a gyerek szabadon választhat: hinta, függőháló, óriáslabda, gerenda, henger, gyűrű, gólyaláb, zsámoly.
4. *HRG (Hidroterápiás rehabilitációs gimnasztika) és TSMT (Tervezett szenzomotoros tréningek)*: eszközigényes mozgásfejlesztési lehetőségek, melyek az edzéselmélet alapszabályainak megfelelően épülnek fel.
5. *Porkolábné-féle fejlesztő program óvodás és kisiskolás korban*: alapos vizsgálat előzi meg a program elkezdését, majd a programot egyénre szabottan dolgozzák ki. A program üteme a fejlődéshez és az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodik. A tanulási képességeket meghatározó pszichikus funkciók fejlesztésére irányul.
6. *Gósy-féle beszédmegértést fejlesztő program*: a beszédmegértés teljes folyamatát és azokat a részfolyamatokat vizsgálja, amelyek az anyanyelv hangzó és írott formájának elsajátításához szükségesek. Játékos programok heti időtervre lebontva.
7. *Torda-féle figyelemfejlesztés: hátránykompenzáló, felzárkóztató, képességfejlesztő program*, mely a figyelmi problémákkal küzdő alsó tagozatos gyerekekre irányul. Húsz önálló feladatot dolgoztak ki három-négy változatban.
8. *A diszlexiaprevenció és a rá épülő olvasástanítási módszer*: Meixner Ildikó dolgozta ki a rész-képességbeli elmaradást mutató gyermekek számára ezt a speciális olvasástanítási eljárást. Alkalmazkodik az egyéni haladási tempóhoz, és a többi módszertől eltérően betűsorrendet tanít.³¹

Abstract

The employment of people in these groups is only possible, if the adult education system is able to train them for the new professional context and to build the competencies required on the labour market. This task brings into focus some special target groups whose catching-up via training has been less successful so far despite important financing from European and national sources.

Underprivileged adults with special learning needs principally include for example elderly people,

persons with altered work abilities, disabled people, dyslexic or dysgraphic persons, immigrants or people living in seclusion. They cannot return to the labour market in the short term typically because of their low level of schooling, lack of basic competencies and missing motivation. Considering their life situation, socio-cultural background and level of schooling the group of underprivileged adults is far from being homogenous. Yet common points can be found in the means of reaching out for or motivating those people, and also in the methodology of their training. As a principal characteristic, persons who are handicapped in training are not disabled from a medical point of view. However, their daily routine, low level of education as well as lack of personal and social competencies make them handicapped when they try to enter the labour market or to make use of employment generating facilities and adult education institutions.

To give a hint of the social importance of the issue, it should be noted that 10 to 15 per cent of the European population can be considered or consider themselves disabled. Another data shows that at least 10 per cent of the world's population are dyslexic; so in Hungary, around one million people are concerned. Dyslexia can thus be considered the most frequent learning disorder. Based on our preliminary studies we suggest considering these groups of people as handicapped in work and in training, given that employers principally understand disability as a handicap from a working perspective. We also suggest introducing in andragogy the notion of 'adult with special learning needs', similar to that of 'children with special educational needs' used in pedagogy.

This lecture presents findings of a research conducted at the Chair of Andragogy of ELTE PPK in the academic year of 2010-2011 on dyslexic adults. A number of reasons justified choosing dyslexic adults among those with special learning needs. The first was that the field of children dyslexia is a well researched one. Another was the fact that the share of dyslexic people is high among the population. Finally, adult dyslexia is less researched from the point of view of andragogy.

Adult dyslexia studies can supply certain conclusions and best practices from a learning and teaching point of view. Our hypothesis is that these conclusions and best practices may be adapted in drawing up a methodology for other sub-groups of adults with special learning needs.

31 Gyarmathy 2007:31-34.

GONDOLATOK A SIKET KULTÚRÁRÓL

A magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény 2011. január 1.-ével hatályba lépett módosítása a magyar jelnyelvet használó hallássérült közösséget nyelvi-kulturális kisebbségnek tekinti. Ennek következtében a jelnyelvhasználó hallássérülteket a Magyarországon területén élő másik tizenhárom kisebbséggel azonos jogok illetik meg az anyanyelvük használatában, fejlesztésében és megőrzésében, kultúrájuk ápolásában, gyarapításában és átörökítésében.

Ezek alapján először olyan evidensnek tűnt a kérdés, amit nemrégiben kaptam: *egyértékes-e azzal, hogy a magyar hallássérült közösség teremtett egy saját kultúrát?* Igen, van olyan, hogy 'siket kultúra'. Később elgondolkodtam azon, hogy a kérdés valójában nem ilyen egyszerű, mert egy többes állítást rejt magában: van egy közösség, aminek van egy kultúrája, és ezt a közösség teremtette. Így nézve, az egyértékesemet nem tudom igen/nem módon kifejezni. A válasz azoknak a fogalmaknak a definíciójától függ, amelyek a kérdésben szerepelnek: hallássérült, közösség, kultúra; továbbá attól is függ, hogy mindezt hogyan befolyásolja a nemzeti hovatartozás. Egyetlen, mindenki számára elfogadható definíció nem létezik. Létezhet-e? A posztmodern gondolkodásmód – mely alapvetően heterogén és diverz – szerint semmilyen kérdésre sincs egy igaz válasz, mert az igazság szubjektív, azaz a válaszolótól függ, az ő identitásától. Az identitását pedig meghatározza mindaz, ami a kérdésben szerepel: a hallás, a közösségbe tartozás és a kulturális örökség. A válasz attól is függ, hogy van-e olyan pozíció, amiből objektív ítéletet lehet alkotni. A következőkben tehát eszerint próbálok választ adni a kérdésre.

Mit jelent az, hogy hallássérülés?

A 'hallássérülés' egy gyűjtőfogalom, melybe a 'siketség' és 'nagyothallás' mint hiponimák, azaz alárendelt fogalmak tartoznak. 2011-ben, pedagógusjelöltek körében, 54 fős mintán végzett metaforakutatásom (Lakos 2011) eredménye (148 válasz) rávilágított arra, hogy a hallók nem kategóriákban, hanem egy skálában gondolkodnak, mely skálán egyes válaszadók szerint a hallássérülés a nagyothallásnál súlyosabb, de a siketségénél enyhébb

hallásállapot, mások szerint pedig „*kevésbé rossz és hátrányos, mint a siketség vagy a nagyothallás*” (tanárképzős hallgató). A hallássérülést a hallók a „hallani” állapothoz viszonyítják. Azt, hogy milyen hallássérültnek lenni, az alapján ítélik meg, hogy nekik milyen hallani.

Ahogy hallóként a hallássérülésről gondolkodnak, abban az jelenik meg, ahogy lényegében arról gondolkodnak: hogy változna meg a világuk (pl. a kulturális tevékenységeik is), ha ezt az adottságukat, azaz a hallást valamilyen mértékben elveszítenék. A jelnyelvet ismerő hallássérültek és hallók nem veszteségként, betegségként, fogyatékoságként gondolkodnak a hallássérülésről, hanem nyelvi-kulturális szerveződésként definiálják.¹ Vasák Iván, a SINOSZ korábbi főtitkára szerint „*a siket ember a jelnyelvtől megfosztva válik fogyatékosná*”.² Rodda és Grove (1987) szerint sem írható le kizárólag fiziológiai problémaként a hallássérülés, mert pszichológiai és szociális következményei is vannak, és az egyénre való hatása nagymértékben függ annak a kultúrának az értékeitől, melyben az egyén él. A kérdés azt feltételezi, hogy a hallássérültek és a hallók más-más kultúrában élnek, a szakirodalom és a saját kutatásom is megerősíti ezt az elképzelést.

De mi ez a másik kultúra? Először is nézzük az elnevezést. A hallássérült közösség által használt és az elterjedt kifejezés a siket kultúra. A siket kultúra nem jelenti a kultúra siketségét, tehát nem jelenti azt, hogy ez kizárólag a siket személyek hangtalan kultúrája lenne. A siket kultúra nyitott, értelmezhető azok számára is, akik hallanak, de ismerik a közösség nyelvét – a jelnyelvet – és van közvetett tapasztalatuk a hallássérülésről. Ennek a kultúrának a siket „kultúraságot” jelentő elemei nem a nemzeti hovatartozásból, nem a magyarságból erednek, hanem a siketiségből mint identitásból. Vagy máshonnan nézve: a siket kultúra szempontjából nem a nemzeti származás a releváns, hanem a közösségi (le)származás. A halló, a nagyothalló vagy a siket családból származás más-más identitást, közösséghez és kultúrához való viszonyt eredményezhet.

1 Lancz – Berbeco 2004; Szrena – Ungár szerk. 2010.

2 Letöltés helye és ideje: http://esely.elte.hu/PDF/publ/Kontrane_JEL2007.pdf, 2012.07.21.

A kultúra a közösségszervező erő, vagy a közösség teremti és élheti a kultúrát?

A közösség és kultúra elválaszthatatlan fogalmak. A közösség tagjai lényegi (pl. kulturális) kapcsolatban állnak egymással, közösen birtokolnak javakat (pl. a jelnyelvet), közös problémáik vannak (pl. előítéletesség, egyenlőtlen esélyű hozzáférés, kommunikáció) a közösségen kívülállókkal szemben, és összehangoltan, egységként (pl. a jelnyelvi törvény által tett nyelvi-kulturális kisebbségként való elismerés) vesznek részt az adott közösségen kívüli egyénnel és közösséggel kapcsolatos kölcsönhatásokban. Farkas (2007) és Tönnies (2004) ezeket szociológiai szempontból írja, és a példákat magam hoztam rá a hallássérült közösségre vonatkoztatva; de a kulturális antropológiai nézőpont szerint – melyhez a közvetlenül érintett csoport vélekedése is közelít – a közösségbe tartozásnak más kritériumai is vannak, például a hasonló világnézet és a hasonló tapasztalatok.

A hallássérültek közösségbe tartozásának kritériumaiként a világ vizuális érzékelése, a hasonló szokások és kiváltképp a – megismerő és kapcsolattartó funkciókat betöltő, közösségi és önazonossági szimbólumként felfogható – jelnyelvhasználat tekinthető. A hallássérült közösség szempontjából a jelnyelv kiemelkedő jelentőségű. A nyelv valamennyi más, hangzó nyelvet használó közösség (pl. erdélyi magyar, cigány) esetében is számottevő tényező, de ott összefüggésbe hozható az etnikai vagy nemzeti identitással. A jelnyelv nem etnikai vagy nemzeti identitáshoz kötött, mégis közösségalkotó tényező. Ez arra enged következtetni, hogy egy nyelv nem az etnikai vagy nemzeti identitást kifejező volta miatt, hanem a közösséghez tartozást kifejező léte miatt bír fontossággal (vö. pl. a középkori latin ismertségével és használatával). A nyelv közösségalkotó ereje abban is rejlik, hogy a nyelv segít formába önteni a kultúrát, verbalizálja azt. Ez a jelnyelv esetében is igaz, a jelnyelv ugyanúgy alkalmas arra, hogy azt használva a közösség beszélhessen a kultúrájáról. A jelnyelv a kommunikáció fatikus (kapcsolattartó) és szimbolikus (a közösséget kifejező) funkcióját is beteljesítve a siket kultúra leglátványosabb eleme, mely egyben megkülönböztető jegy is, tehát a kulturális másság kifejezője.

E hosszas gondolatmenet után még mindig nem kerültem közelebb a válaszhoz, csak annyit sikerült megállapítanom, hogy ahol közösség van, ott kell legyen kultúra is, de továbbra is fennáll a „tyúk vagy a tojás volt-e előbb?” helyzet. A kultúra

taylori fogalma részben választ ad a kérdésre azzal, hogy a kultúrát a közösségi létmód megnyilvánulásának tartja. Ekkor azonban újabb kérdés merül fel, nevezetesen az, hogy akkor mi a kultúra?

A klasszikus taylor-i definíció szerint a kultúra a társadalom nem anyagi javainak összessége (vö. Tönnies közösség-fogalmával), amely az egyén számára mozgási közegül szolgál: „[...] komplex egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a jogot, a szokást és mindazon egyéb képességeket, amelyeket az ember a társadalom tagjaként elsajátít.”³ A kultúra mibenléte a társadalom tudása és tapasztata, a dolgokkal való bánni tudás, a környező világhoz való hozzáértés, tehát a kultúra része a tudás folytonosságát biztosító kommunikáció, az emberek közötti érintkezés kialakult gyakorlata is. Carol Padden (1980), siket nyelvész hasonlóképp definiálja a siket kultúrát: a siket közösségre jellemző nyelv, élmények, értékek és érintkezési formák összességéeként. Williams szerint (utalja Rodda – Grove 1987) a kultúra alapvető alrendszerait (társadalmi kapcsolatok, nyelv, technológia és ideológia) tekintve a siket kultúra technikailag definiált szubkultúra. Tylor, Padden és Williams nyomán a siket kultúra a siketekre jellemző gondolkodásmód, viselkedésbeli megnyilvánulások, szokások és tárgyi környezet összessége. Ezek a definíciók a siket kultúráról nem úgy szólnak, mint valami furcsa jelenségről, hanem mint egy bármelyik – a vizsgálandó személyétől eltérő – kultúráról. Ez lényeges – tehát az, hogy a hallók és a hallássérültek eltérően érzlelik egymás kultúráját.

Fentebb feltettem a magam számára azt a kérdést, hogy mi ez a kultúra, pontosabban: hogyan nevezhető. Másodsorra akkor nézzük meg közelebbről a siket kultúrát, éppen az észlelés szempontjából. A siket kultúra a hallók számára nem szokványos elemei (pl. a megszólítások kifejezési formái: lábbal dobogás, villany le-fel kapcsolása, asztal ütögetése, feltétlen face-to-face kontaktus stb.) leginkább a közösségen belül nyilvánulnak meg, a közösség tagjai számára bírnak értelemmel.

A siket kultúra átadása erőteljesen valósul meg azokban a családokban, ahol a szülők vagy akár több generáció is siket. A közösség a tagjai mindennapi, stratégiákon és szokásokon alapuló cselekvései révén élheti a kultúrát. A posztmodern szemlélet szerint a kultúra vissza is hat: a kultúra egy társadalmat szervező technika, fogyasztási stratégia, melynek sokféle formája, stílusa van (Bókay 2001:250). Az imént hivatkozott szemlélet szerint a kultúra képes a közösségszervezésre, vagyis arra, hogy elha-

3 idézi Józsa 2000:13.

tároljon és megkülönböztessen egymástól bizonyos kultúrákban élő közösségeket az alapján, hogy melyek a közösség értékei, és hogyan (milyen módon, formában, nyelven stb.) képes az értékei kinyilvánításaként létrejött kulturális javak fogyasztására.

Egyetérték-e tehát az állítással? (A magyar hallássérült közösség teremtett egy saját kultúrát)

Egyetérték azzal, hogy van hallássérült közösség és van kultúrája – a siket kultúra. Hogy ez a siket kultúra hogyan jött létre, mennyiben generálta a halló közösség etnocentrikus (a hangzó nyelvre épülő kultúra elsődlegességének kinyilvánítása) és patológiás (a hallássérülést meggyógyítandó betegségnek vagy fogyatékoságnak tekintő) gondolkodásmódja, vagy éppen a hallássérült közösség érdekérvényesítő ereje... – ez nagy kérdés számomra. Talán a következő érvrendszer alapján körvonalázódik valami válasz.

Megpróbáltam néhány pro és kontra érvet gyűjteni amellett, hogy a hallássérült közösségnek saját kultúrája van, illetve, hogy a hallássérült közösség maga teremtette ezt a kultúrát. Az állítás mellett felsorakoztatott érvek a megkülönböztetésen alapulnak, a siket kultúrához kapcsolt közösség más (pl. halló) közösségtől való különbözőségén. Az állítás ellenében szóló érvek inkább a hasonlóságot domborítják ki. A pro érvek inkább azt erősítik, hogy a siket kultúra a közösség által teremtett. A kontra érvek inkább azt erősítik, hogy a hallók generálták a siket kultúra létrejöttét. A taylori kultúrafogalom – amiben én gondolkodom – a siket kultúrának tág értelmezést ad, és nem csak a hallássérült közösségre speciálisan jellemző tevékenységeket és használati tárgyakat (pl. villogó ébresztőóra) foglalja magában, hanem azokat a tevékenység-adaptációkat is, melyek a hallássérült közösségre jellemző módon érvényesülnek (pl. siket újságírás, siketlimpia, vers-ünnep jelnyelven).

Pro

A siket kultúrában vannak olyan elemek, amelyek a hallók számára nem érthetőek, olykor idegenek vagy a saját kultúrájuk szabályai alapján elutasítandók (pl. érintés).

A közösség tudásának fontos részét képezi a siketek történelme, melynek számos kulturális eleme

is van. A halló társadalom történetírása nem jegyzi a siketek történelmi eseményeit.

A siket közösség létrehozott olyan klubokat, melyek tagjai a közösségbe tartozó személyek. A klubokban a siket közösség szabályai érvényesek.

Contra

A siketek új kulturális tevékenységeket végeznek, továbbá átvettek kulturális tevékenységeket, melyeket a speciális szükségletükhöz igazítottak (pl. vers jelnyelven). A siketek a hallók kultúrájának bizonyos tevékenységeit változtatás nélkül képesek végezni (pl. festészet).

A siketek ünnepei (pl. a siketek történelme jeles eseményeinek megünneplése) közösségi ünnepek. Más közösségek (pl. nemzetiségi kisebbségek, vallási közösségek stb.) is megünneplik a jeles eseményeket, a kultúrájuk részét képezik ezek az ünnepek (pl. Kolliva édesség készítés Szent Tíró napján), melyek nem azonosak a magyar nemzeti ünnepekkel.

Több oldalról vizsgálható mindez:

A siket kultúrát a siketek azért hozták létre, hogy a közösségük fennmaradását biztosítsák (ld. fentebb azt az elméletet, hogy a közösségnek szüksége van a kultúrára, mert abban nyilvánul meg).

A siket kultúrát az generálja, hogy a siketeknek a hallókétól eltérő életmód-lehetőségeik vannak, de a hallók erre kevésbé reagálnak, mint maguk az érintettek. Egy olyan társadalomban, ahol a többség halló – és a többség hajlamos a hallás-állapotot normálisnak tekinteni –, a kultúrák közvetítés intézményrendszeréhez (pl. színház, múzeum média, oktatás stb.) és a kulturális javakhoz való hozzáférés nem egyenlő esélyű.

Véleményem szerint a hallók kultúrájához való hozzáférés akadályozottsága éppen erősíti a hallássérült közösség saját kultúrájának fenntartását – kiváltképp, ha a halló társadalom megpróbál ennek ellene hatni (lásd pl. a siketek oktatás-történetének hangzó nyelvi oktatása „fejezetét”).

A siket kultúra erre (az előző gondolatjelhez írt jelenségre) válaszreakcióként jött létre, nem pedig

a hallók kultúrájának⁴ ellenében. A hallássérült közösségnek vannak a halló közösséghez képest speciális igényei (minden közösségnek speciálisak az igényei más közösségekéhez képest), melyeket csak a saját közösség saját kultúrája elégíthet ki.

Ez a saját kultúra pedig nemcsak egy más nyelven használt kultúra, hanem fontos eleme a 'siketesség' is, ennek a következményei (pl. az eltérő élettapasztalat, gondolkodási mód, a hallássérülésből fakadó kommunikációs lehetőségek).

Amikor a cselekvéshez nem elsődleges fontosságú a hallás, akkor nem feltűnő a hiánya, amikor viszont a hallás elengedhetetlen (például egy koncerten), akkor szembetűnő a dolog. A kulturális másság ténye és ennek megélésének élménye abból adódik, hogy a társadalmi intézmények és szolgáltatások a többségi, halló társadalom igényeinek megfelelően vannak kialakítva. Bánfalvy a saját közösség felé fordulást, a „*soporton belüli életet*”⁵ a társadalmi kirekesztésre adott válaszreakcióként fogja fel (ld. az első gondolatjelet).

Lehet az állítás mellett és ellen is érvelni mindkét közösség szempontjából, és valamennyi érv újabb és újabb kérdéseket vet fel, újabb állításokat indikál. Én tényként kezelem, hogy a siket kultúra létezik. A hallássérült közösség szóhasználatában létezik az, hogy 'siket kultúra'. A siket kultúra mint kulturális rendszer tudományosan leírható és a hallássérült közösség által is kifejezhető a siket kultúra, vagyis az, hogy miben nyilvánul meg. A szemlélődő, a járókelő (szociológusok, kulturális antropológusok különböző metaforákat használnak arra a személyre vonatkozóan, aki egy másik kultúrával ismerkedik) – számára azonban mindig van egy kétség a kultúra megnyilvánulásával, mibenlétével kapcsolatban, mely az én esetemben is igaz: vajon

4 Véleményem szerint a hallók kultúrája éppúgy magyarázatra szoruló fogalom, és éppúgy megvizsgálható abból a szempontból, hogyan és minek a hatására jött létre. Mitől 'halló' kultúra? Attól, hogy a kultúrafogyasztók hallók? De aligha van olyan kultúra, aminek csak hallók lennének a fogyasztói. Például a magyar kultúra, a keresztény kultúra, az ifjúsági kultúra stb. fogyasztói a hallássérültek is, hiszen a hallássérültek is például magyarok, keresztények, fiatalok. Amit a hallók kultúrájának tekintünk, az valójában szintén közösségek kultúrája, és inkább egy rendkívül heterogén kulturális rendszer. Amit halló kultúrájának tekintünk, azon a megkülönböztetésen alapul, hogy a társadalomban vannak hallók és hallássérültek. Amit siket kultúrájának tekintünk, az ugyanezen a különbségtételre alapul.

5 Bánfalvy 2000:73.

nem csak az ismerhető-e a siket kultúrából, amit a közösség megmutat, és igazából a közösségi lét mindennapjaiban érthető meg, hogy mi a siket kultúra? Ha így van, akkor az azt jelenti, hogy a siket kultúra alapvetően egy hétköznapi kultúra, a közösség mindennapi létezésének módja. Ez egybevág azzal, amit a fentebbi részekben fejtegettem, hogy a kultúra a közösség megnyilvánulásának módja. A kétség akkor támad, amikor arról gondolkodunk, hogyan észleljük a nem saját közösségünk kultúráját.

Az észlelés kulturálisan determinált, és alapvetően másnak (kulturális másságnak) tekintünk valamit, ami a mienkétől (ti. attól, amire szocializálódtunk) eltérő, ami a mi értelmezési kereteink között nem bír jelentéssel vagy más jelentéssel bír (pl. kopogtatás az asztalon étkezéskor). „*Sosem érthetsz meg egy másik embert mindaddig, amíg nem nézed a dolgokat az ő szemszögéből... amíg nem bíjrsz a bőrébe, és nem sétálgatsz benne*”⁶ Ilyenkor keletkezik a kultúrsokk, és ha megértjük, akkor a hűha-élmény. A kétség után ez a dolog biztató része. A kétség pedig kétségtelenül az izgalmas része, ami előre visz minket a közösség és kultúra megismerésében.

Felhasznált irodalom

- Bánfalvy Csaba 2000 A fogyatékosok társadalmi integrációja és gyógypedagógiai-szociológiai értelmezése. In Bauer Béla szerk. *Süsü a társadalomban*. Új Mandátum Kiadó, ELTE TÓFK, Budapest, 69-74.
- Bókay Antal 2001 *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Denmark, J. C. 1999 *Siketesség és mentálhigiéniá*. SINOSZ – Új Mandátum, Budapest.
- Farkas Zoltán 2007 Az emberi élet szférái és az intézményes csoportok. *Társadalomelmélet*, 6. Miskolci Egyetem, Miskolc.
- Józsa Péter 2000 A társadalmi élet közege és a kultúra. In Bauer Béla szerk. *Süsü a társadalomban*. Új Mandátum Kiadó, ELTE TÓFK, Budapest, 13-23.
- Lakos Renáta 2011 Siketség: Kommunikációs akadály vagy lehetőség az oktatásban? ELTE Pedagógia és Pszichológia Kar, Budapest. In dr. Kun Györgyi szerk. *Tudomány – Felsőfokon*. Új Tudós Kiadó, Szárliget.
- Lancz, E. – Berbeco, S. 2004 *A Magyar Jelnyelv Szótára*. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, Budapest.

6 Denmark 1999:13.

- Padden, Carol – Humphries, T. 1980 *Hangok egy kultúrából. Siketek Amerikában*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.
- Rodda, M. – Grove, C. 1987 *Language, cognition and deafness*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale, New Jersey.
- Szepessyné Judik Dorottya szerk. 2009 *A Taigetosz árnyékában. Siketek és nagyothallók képes története*. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, Budapest.
- Szrena Renáta – Ungár Nóra szerk. 2010 *Nem süketelünk! Bevezetés a magyarországi siket közösség kultúrájába*. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest.
- Tönnies, Ferdinand 2004 *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Vasák Iván 2005 *A világ siket szemmel*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány Magyar Jelnyelvi Programiroda. Budapest.

Abstract

The community and culture are inseparable and inter-conditional concepts. The Deaf community exists, we can it scientifically present. Does the Deaf culture exist too? What is it? Who and how did it to create? What role will get the sign language in this culture. The article is a train of thought with sociological, cultural anthropological and linguistic references. There is a statement: The Hungarian Deaf (people with hard of hearing) Community did to create an own culture. I have argument pro and contra.

JÓ GYAKORLATOK A MEGVÁLTOZOTT MUNKAKÉPESSÉGŰEK FOGLALKOZTATÁSÁRA

A megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása az elmúlt években a figyelem középpontjába került, mert az állam sokkal erőteljesebb pénzügyi szankcióval illette azokat a szervezeteket, amelyek a kötelező 5 százalékos kvóta foglalkoztatásával kapcsolatos kötelezettségeiket nem teljesítik. Több kutatás is megerősítette, hogy 2010 után a törvényi környezet változásával összefüggésben megnövekedett a munkáltatói érdeklődés a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása iránt.¹ A KSH (2012) munkaerő-felvételének adatai szerint 2011-ben a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatási rátája 18,1% volt, mely érték szignifikánsan magasabb a 2001-ben mért 11%-os szintnél, de még mindig jelentősen alatta marad az európai átlagnak. Az mtd Tanácsadói Közösség benchmark kutatásainak adatai szerint is nőtt azon szervezetek aránya 2008 és 2010 között, amelyek foglalkoztatnak megváltozott munkaképességűeket: 17%-ról 32%-ra.² A legfrissebb, 2012-es mtd Tanácsadói Közösség benchmark kutatás adatai szerint 2010 és 2012 között további növekedés figyelhető meg a legalább egy fő megváltozott munkaképességű személyt foglalkoztató szervezetek körében, és 2012-re ez az arány elérte a 40%-ot. A javuló foglalkoztatási adatok ellenére a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának kérdése közel sem tekinthető megoldottnak, mert a kérdés az, hogy mennyiben lesz tartós a javulás, mennyiben fogja az emelt szintű rehabilitációs hozzájárulás összege tartósan ösztönözni a munkáltatókat a nagyobb létszámú megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatására, vagy elindul-e egy visszarendeződés a munkaerő-piacon a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatban. Erre a kérdésre jelenleg még nem lehet válaszolni, de azt lehet tudni, hogy közel 70 ezer fő után fizetnek országosan a munkáltatók hozzájárulást a Rehabilitációs Alapba.³ Ez egyben azt is jelenti, hogy a törvény által előírt 5%-os foglalkoztatási kvóta teljesítéséhez

még jelentősen kellene fejleszteni a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatos vállalati gyakorlatokat. Hipotézisem szerint a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatása csak akkor lehet sikeres és hatékony a szervezet és az egyén számára, ha az egy jól átgondolt, rendszerszemléletű, az esélyegyenlőségi és HR menedzsment elemeket összekapcsoló folyamatba illeszkedik bele. Egyúttal azt is feltételezem, hogy a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának fenntartható bővüléséhez elengedhetetlen ennek a rendszerszemléletű folyamatmenedzsmentnek a megvalósítása, térnyerése.

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a magyarországi munkáltatók miképpen alakítják szervezeti politikájukat a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatását illetően, mennyiben követnek egy rendszerszerű megközelítést a megváltozott munkaképességűek hatékony foglalkoztatására. Elemzésemhez az mtd Tanácsadói Közösség által kifejlesztett „Integrált folyamatciklus a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására” modellt alkalmazom,⁴ és a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásáról készített 2010-es felmérés adataira támaszkodom.⁵ A vállalati minta 321 munkáltató válasza alapján jött létre, amelyet elektronikus úton töltöttek ki a válaszadó szervezetek. A felmérés adatai lehetőséget adnak arra, hogy külön almintaként kezeljük a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezeteket. Ebben az almintában 126 szervezet található. Az elemzés során arra is hangsúlyt fektetünk, hogy milyen jó gyakorlatokat vezettek be a vállalatok, amelyekből más munkáltatók is tanulhatnak, ötleteket meríthetnek, illetve milyen jó gyakorlatok ismeretesek, amelyek közül választhatnak a munkáltató szervezetek.

Az integrált folyamatciklus a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására

A megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásának sikerességéhez hozzájárul, ha a foglalkoztató szervezetek tervezik, előkészítik,

1 Csányi – Mihala 2013; Dósa – Hoffmann 2013; Foglalkozási Rehabilitációs Tudás Tár (FRTT) (2013).

2 Tardos 2011.

3 Foglalkozási Rehabilitációs Tudás Tár (FRTT) (2013).

4 mtd Tanácsadói Közösség 2011.

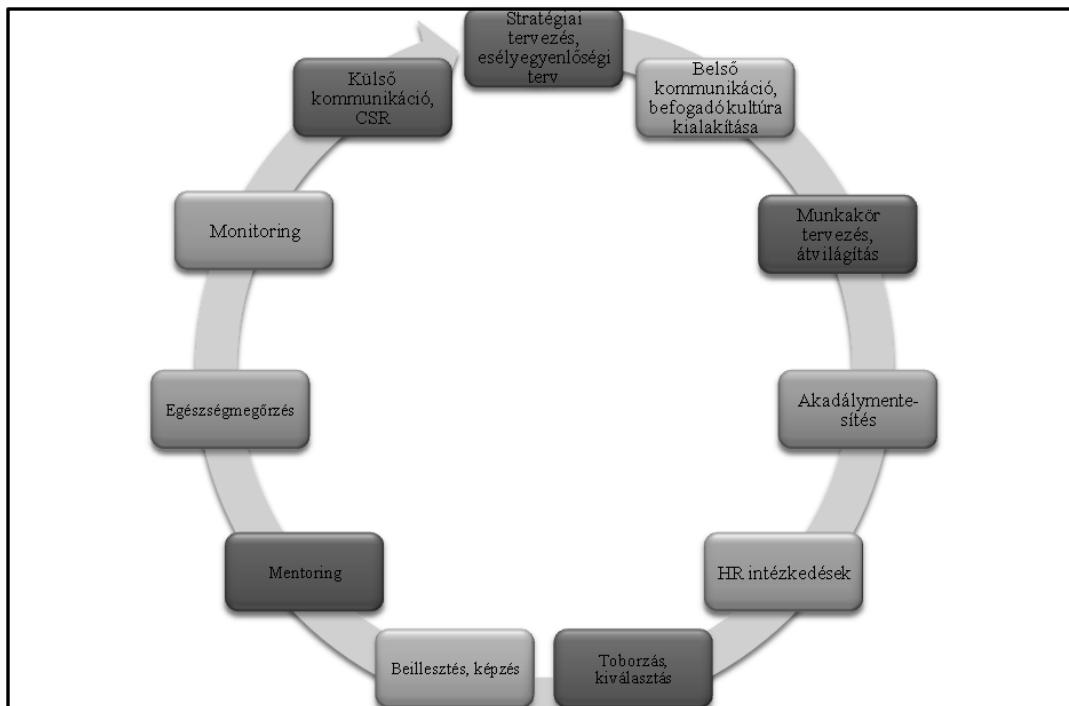
5 Tardos 2011.

utókövetik és célzottan támogatják a célcsoport foglalkoztatását. Amennyiben a szervezetek csak arra figyelnek, hogy a kötelezően előírt létszámuk bármi áron meglegyen, erősen valószínűsíthető, hogy az eredeti célkitűzések kudarcba fulladnak. Az integrált folyamatciklus kiindulópontja a stratégiai tervezés és a sokszínű munkavállalók foglalkoztatásának harmonizálására irányuló sokszínűségi és esélyegyenlőségi terv kidolgozása. (Lásd 1. ábrát!) A befogadó szervezeti kultúra kialakítása, illetve a sokszínű munkavállalói csoport foglalkoztatásával kapcsolatos szervezeti információk megosztása, belső kommunikációja a következő fontos állomása a megváltozott munkaképességű személyek sikeres foglalkoztatásának. Általában élnek a köztudatban olyan munkakörök (például call centeres telefonos ügyintéző mozgássérültek esetén, kézbesítő, egyszerű összeszerelés, stb.) amelyekről úgy tartják számon, hogy azokban lehet fogyatékossgal élő vagy megváltozott munkaképességű személyeket alkalmazni. Ugyanakkor a gyakorlatban e munkakörök spektruma sokkal szélesebb és igazából csak a konkrét munkaképesség és kompetenciák függvényében lehet meghatározni, hogy

mely munkakörök volnának egy adott szervezetben belül a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatására alkalmasak. Ebből következik, hogy minden szervezetben érdemes a munkaköröket átvilágítani egy rehabilitációs szakemberrel, illetve a munkakörök újra tervezhetőek is és kisebb átalakításokkal alkalmasakká is válhatnak megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatására. A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának előfeltétele lehet, hogy a munkahely akadálymentessé váljék. Ugyanakkor a fizikai akadálymentesítés mellett a kommunikációs akadálymentesítésre is gondolni kell. Végig kell gondolni azt is, hogy a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása érdekében milyen HR-intézkedésekre van szükség. Ha szervezet szeretne megváltozott munkaképességű munkavállalókat a külső munkaerő-piacról alkalmazni, akkor fel kell térképezni, hogy milyen hivatalos és civil szervezetekkel érdemes szorosabb kapcsolatot kiépítenie. A megváltozott munkaképességű munkavállalók beillesztése komplexebb feladat lehet más frissen felvett munkavállalókhöz képest. Ezért érdemes egy hosszabb és jobban átgondolt folya-

1. számú ábra

Integrált folyamatciklus a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására

Forrás: mtd Tanácsadói Közösség, 2011.

matot kidolgozni. A beillesztés részeként vagy a befogadó kultúra kialakításának eszközeként megjelenhetnek a képzések is, amelyek mind a megváltozott munkaképességű személyeknek, mind a szervezetben dolgozóknak szólhatnak. A hosszabb beilleszkedési folyamat követésére és segítésére javasolt egy mentoring rendszer kidolgozása is. A hosszabb távú foglalkoztatás elősegítésére érdemes átgondolni, hogy az egészségmegőrzés rendszerét hogyan lehetne kiegészíteni oly módon, hogy a szervezet által foglalkoztatott megváltozott munkaképességű dolgozók igényeit is ki tudják elégíteni. A sokszínűségi és esélyegyenlőségi terv vagy a foglalkoztatási projekt részeként érdemes kijelölni azokat az időpontokat, időintervallumokat, amelyek elteltével a folyamatért felelős áttekinti, ellenőrzi, monitorozza a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásának viszonyait, kihívásait, illetve eredményeit. Végezetül, a szervezetnek érdemes a külső kommunikáció lehetőségeit is végiggondolnia, akár a szervezet esélyegyenlőségi tevékenysége szempontjából, akár szélesebb értelemben a társadalmi felelősségvállalás részeként.

A következőkben a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatására felállított integrált folyamatciklus egyes lépéseit vizsgáljuk meg, részletesebben felhasználva a kutatási adatokat, amelyeket kiegészítünk a jó gyakorlatok példáival. A vállalati jó gyakorlat esettanulmányok a tanulmány végén, a mellékletben olvashatók.

Esélyegyenlőségi terv és stratégia

Az esélyegyenlőség és sokszínűségi tevékenység intézményesülésében nagyon fontos lépés, ha a szervezet elhatározza, hogy esélyegyenlőségi és sokszínűségi tervet dolgoz ki. A szervezetek több mint egyötöde (22%) rendelkezett 2010-ben esélyegyenlőségi tervvel.⁶ Másfelől megfigyelhető, hogy a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek nagyobb arányban rendelkeztek esélyegyenlőségi tervvel (42%). A megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása szempontjából előremutató lehet, ha a szervezeti esélyegyenlőségi tervükben külön célcsoportként jelölik meg a megváltozott munkaképességű emberek csoportját, és a tervben dokumentálhatóan megjelenik, hogy milyen konkrét célkitűzéseket kíván a szer-

vezet megvalósítani a csoporttal kapcsolatban. Az esélyegyenlőségi és sokszínűségi terv szintén követheti a fentebb vázolt integrált folyamatciklust. A kutatás adatai szerint: amennyiben alkalmaznak megváltozott munkaképességű embereket és van esélyegyenlőségi terve a szervezetnek, az esetek döntő részében (84%) megjelennek kiemelt célcsoportként a megváltozott munkaképességűek is. A befogadó szervezeti kultúra kialakításának is egyik fontos eszköze lehet az esélyegyenlőségi terv készítése. Ez lehetőséget ad arra, hogy a hátrányos helyzetű csoportokkal kapcsolatos intézkedéseket hosszabb távon gondolja végig a szervezet. Az esélyegyenlőségi terv időszakos megújítása elősegíti, hogy a kérdés napirenden maradjon, és hogy az eddig elért eredményeket áttekintsék. Nem utolsósorban egy olyan dokumentum jön ezáltal létre, amely az egész szervezet számára tudatosítja a bevezetett gyakorlatokat és a kitűzött célokat.⁷ Az esélyegyenlőségi és sokszínűségi tervhez kapcsolódóan érdemes egy esélyegyenlőségi referens vagy rehabilitációs felelős kinevezése is. A megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek egynegyedében található esélyegyenlőségi referens.

Belső kommunikáció, befogadó kultúra kialakítása

Sokszor lehet hallani vállalati körökből, hogy alkalmaztak munkavállalókat valamilyen hátrányos helyzetű csoportból, ám a munkavállaló a saját döntése alapján rövid időn belül kilépett a szervezettől. A példa arról szól, hogy a szervezet megpróbált segíteni, de a hátrányos helyzetű nem élt a lehetőséggel. Ha közelebbről megvizsgálunk ezeket az eseteket, valószínűleg kiderülne, hogy az esetek többségében arról volt szó, hogy egyik fél sem volt felkészítve eléggé az együttműködésre. A sikeres integráció sarokköve, hogy a szervezetben belül a kultúra befogadó legyen. A mintában szereplő szervezetek többsége (61,7%) saját véleménye szerint még nem alakított ki befogadó szervezeti kultúrát. Ennél valamelyest jobb a helyzet a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezeteknél (48,3%), de figyelemre méltó, hogy a megváltozott munkaképességű foglalkoztatottak közel fele olyan szervezetnél dolgozik, amely nem rendelkezik befogadó kultúrával. A befogadó és

6 Tardos 2011.

7 Csányi – Mihala 2013, i.m.; Dósa – Hoffmann 2013; Foglalkozási Rehabilitációs Tudás Tár (FRIT) (2013).

sokszínű szervezet kialakításához elengedhetetlenül fontos a felsővezetői elköteleződés a szervezeten belül. A mintában szereplő szervezetek csaknem fele nyilatkozott úgy, hogy van náluk felsővezetői elköteleződés a megváltozott munkaképességűek alkalmazását illetően. A megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek körében magasabb arányban találunk felső vezetői elköteleződést (64,7%). A befogadó kultúra kialakításához szintén nagyon fontos, hogy a politika és az intézkedések kidolgozói megfelelő képzésben részesüljenek, illetve, hogy a kollegák és alkalmazottak szélesebb köreit is felkészítsék a megváltozott munkaképességű személyek (vagy más hátrányos helyzetű csoportok) befogadására. A minta egészére az volt jellemző, hogy csak a szervezetek egyharmada fektet hangsúlyt a kollegák és munkatársak felkészítésére. A kutatásban rendelkezésre álló adatok alapján a megváltozott munkaképességű dolgozókat foglalkoztató szervezetek több mint felénél (52,6%) nem történt meg a HR munkatársak, vezetők célzott képzése, hasonlóképpen a munkatársak, kollegák felkészítése sem (58,6%).

Segíthetik a befogadó vállalati kultúra kialakítását a különböző rendezvények szervezése, például „Fogyatékossgal élők vállalati napja”, Rehabilitációs Klub, de a különböző munkavállalói csoportok vagy ügyfelek számára szervezett képzések is hozzájárulhatnak a befogadó kultúra kialakításához. (Lásd az 1. Jó gyakorlatot!)

Munkakör-tervezés, átvilágítás

A rehabilitációs hozzájárulás megemelésének következtében, 2010-ben a szervezetek egynegyede házon belül átvilágította a munkaköröket, hol alkalmazhatóak megváltozott munkaképességű személyek. De nemcsak a munkaköröket világtották át a szervezetek, hanem a saját állományú munkavállalókat is megkérdezték arról az esetek közel 20 százalékában, hogy milyen az egészségi állapotuk, illetve vannak-e a munkaerő-állományban esetleg megváltozott munkaképességű emberek. Ehhez néhány szervezetnél ösztönzőket is kitaláltak, például többlet szabadság, hogy az alkalmazottak érdekelték legyenek saját egészségi problémáikat nyilvánosságra hozni. Ugyanakkor a rehabilitációs munkakör felajánlása viszonylag ritka gyakorlatnak bizonyult, mert a szervezetek kevesebb mint 10 százaléka számolt be ilyen jellegű gyakorlatról. A munkakör-tervezés és átvilá-

gítás, illetve rehabilitációs munkakör biztosítása tekintetében nem volt jelentős különbség az egész minta és a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató körben, bár ebben az esetben is némileg magasabb arányok figyelhetők meg a második esetben (25,8%, 22,7%, illetve 12,9%). (Lásd 2. Jó gyakorlatot!)

Akadálymentesítés

A munkahelyek akadálymentesítése kapcsán egyrészt gondolunk a fizikai akadálymentesítésre, másfelől pedig a dokumentumok akadálymentesítésére (Braille írás alkalmazása, nagybetű, könnyített szöveg használata). Az adatok azt mutatják, hogy a két akadálymentesítés közül gyakoribb a fizikai akadálymentesítés, amely a szervezetek egyharmadára jellemző. A dokumentumok akadálymentesítése például a vakok és gyengén látók vagy az értelmi fogyatékos személyek részére sokkal kevésbé elterjedt gyakorlat. A vállalati szférában a szervezetek egytizedére jellemző ez a gyakorlat. Ugyanakkor, ha csak azokat a szervezeteket vizsgáljuk, amelyek foglalkoztatnak megváltozott munkaképességű személyeket, akkor láthatjuk, hogy az akadálymentesítés mindkét típusa gyakrabban fordul elő: fizikai értelemben ezen munkahelyek közel fele (48%-a) akadálymentes, míg közel egyötödénél (18,9%) megvalósult a dokumentumok akadálymentesítése. Ezen a téren mindenképpen szükség van további tudatosság felkeltésére és érzékenyítésre. További jó gyakorlatoknak minősülhetnek a szélesen vett akadálymentesítés területén az ergonómiai problémák feltérképezése, a munkakörnyezet megváltoztatása, speciális feltételek megteremtése, jeltolmács alkalmazása, vagy akár az otthoni akadálymentesítés támogatása, vagy a megváltozott munkaképességű dolgozók szállítása a munkahely és a lakóhely között. (Lásd 3. jó gyakorlatot!)

HR intézkedések

Az egyik legfontosabb HR intézkedés a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása érdekében az atipikus foglalkoztatási formák (részmunkaidő, rugalmas munkaidő, távmunka, osztott munkakör) bevezetése, illetve alkalmazásának fejlesztése, szélesítése. A megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató szervezetek az

atipikus foglalkoztatási formák közül elsősorban a rész- és rugalmas munkaidő biztosítása tekintetében nyújtanak szignifikánsan jobb teljesítményt az egész vállalati mintához képest. A részmunkaidőt a teljes mintában a szervezetek kétötöde (39,9%) gyakorolja, a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató almintában viszont eléri az 59,8%-ot azon szervezetek aránya, ahol a részmunkaidőre lehetőség van. Rugalmas munkaidőt a teljes minta 28,3%-a teszi lehetővé, míg a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek 40,2%-a. Ezzel szemben a távmunka és az osztott munkakör használata tekintetében nincs jelentős különbség a két vállalati sokaság között, mindkét esetben rendkívül alacsony az elterjedtsége ezeknek az atipikus munkaformáknak: távmunka: 15,2% és 15,6%; osztott munkakör: 8,3% és 4,4%.

További pozitív HR intézkedést jelenthet, ha a juttatási rendszert a megváltozott munkaképességű munkavállalók igényeihez is adaptálják (például: üdülési csekk, biztosítás, táppénz-kiegészítés, munkaidő-kedvezmény, szabadság).

Toborzás, kiválasztás

A megváltozott munkaképességűek toborzásához a szervezetek csupán negyede fordul a nem szokványos toborzási eszközökhöz, mint a speciális civilszervezetekhez vagy munkaügyi központokhoz. Azon szervezeteknek viszont, amelyek már alkalmaznak megváltozott munkaképességű embereket, több mint egyharmada használta a toborzáshoz ezt a módszert.

A vállalatok sokszor számoltak be arról a problémájukról, hogy ugyan megvolt a szándék a megváltozott munkaképességű emberek alkalmazására, és fel is vették a kapcsolatot a megfelelő civil szervezetekkel, de azok nem tudtak olyan munkaerőt közvetíteni, amelyek megfeleltek volna a munkáltató elvárásainak iskolai végzettség és munkatapasztalat szempontjából. Ez jelzi azt a problémát, hogy csak hosszabb távon, a fogyatékkal élők és megváltozott munkaképességű fiatalok magasabb iskolai végzettségének támogatásával, munkahelyi gyakorlatokkal és egy olyan ellátásrendszer kiépítésével lehet elérni, hogy jobban illeszkedjenek egymáshoz a munkáltatói és munkavállalói igények, amelyek egyfelől ösztönzik a továbbtanulást és munkavállalást, másfelől nem veszélyeztetik a megváltozott munkaképességű

személyek biztonságát és megélhetését. (Lásd 2, 4, és 5. Jó gyakorlatot!)

Beillesztés, képzés

Sok esetben a beillesztés és a képzés nem választható tisztán szét, ahogy a beillesztés és a mentoring sem. Többfajta képzésre is szüksége lehet a megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató szervezetnek: HR-esek felkészítése a megváltozott munkaképességűek „fogadására”, vezetők és beosztottak szemléletformálására kialakított képzés, új belépők képzése a fogyatékos munkavállalókkal való együttműködésről, speciális képzés kollegáknak (például jelnyelv tanfolyam), átképzések, speciális képzések fogyatékos munkavállalóknak, kulcskompetenciák fejlesztése. A fiatal megváltozott munkaképességű hatékony kiválasztásának és beillesztésének lehet eszköze a célcsoport számára kialakított gyakornoki programnak is. (Lásd 6. és 7. Jó gyakorlatot!)

Mentoring

A mentoring mind a beilleszkedés, mind a képzés szempontjából hatékony eszköz lehet. Ezzel szemben a felmérés adatai szerint a szervezeteknek csak az egytizede alkalmazta a gyakorlatban. Ez az arány a megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató almintában sem szignifikánsan magasabb (15,9%). Egy továbbfejlesztett változatában kialakítható egyénre szabott, komplex rehabilitációs program mentorokkal. (Lásd 8. Jó gyakorlatot!)

Egészségmegőrzés

A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása esetén kiemelkedően fontos az egészségmegőrzés ösztönzése, a speciális egészségügyi igények feltérképezése. A kutatás során az egészségügyi szűrővizsgálatokra kérdeztünk rá. Az egész mintára vonatkoztatva a szervezetek kicsit több mint fele (54,8%) nyújtott egészségügyi szűrővizsgálatokat alkalmazottaiknak, míg a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek közel háromnegyede (72%) fordított erőforrásokat az egészségügyi szűrővizsgálatokra. A szűrővizsgálatoknál nyilván szélesebb megkö-

zélítésre utal az egészségmegőrző program, amely bővíthet célzott egészségügyi ellátással, szabadidős és sport-tevékenységekkel, egészségügyi és pihenő helyiség biztosításával, és egyéb segítő szolgáltatásokkal.

Monitoring

A monitorozás még a legintézményesebb esélyegyenlőségi politikával rendelkező szervezeteknél is sokszor hiányzik. Elvileg az esélyegyenlőségi terv megújításához, módosításához hozzátartozik a monitorozás. Másfelől a kutatási adatok azt mutatják, hogy míg a mintában szereplő szervezetek egyötödének volt esélyegyenlőségi terve, addig csak az egytizedük végez átfogó értékelést, monitorozást. A megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetekre szűkítve a mintát, megállapítható, hogy ezen szervezetek kétötödének van esélyegyenlőségi terve, viszont azoknak is csak a fele, vagyis az egyötöde figyel oda az esélyegyenlőségi tevékenységének monitorozására.

Külső kommunikáció, CSR

A vállalati esélyegyenlőségi jó gyakorlatok külső kommunikációjának egyik legelterjedtebb formája a társadalmi pályázatokon, díjjal járó versenyeken való részvétel. Ez a gyakorlat körülbelül a szervezetek egytizedére jellemző, míg a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek nagyobb tudatosságot mutatnak ezen a területen, mert körükben több mint egyötödükre (22%) jellemző, hogy pályáznak díjakra, és igyekeznek jó gyakorlataikat külső kommunikáció révén megismertetni környezetükkel. A külső kommunikációt segítheti elő a különböző logók megszerzése, mint például a *Fogyatékos-barát munkahely* logó. A külső kommunikációt támogathatja a nyílt napok, gyárlátogatások szervezése vagy más foglalkoztatókkal tapasztalatsere szervezése. Az érintetti (stakeholder) dialógus, köztük az együttműködés ápolása az érintett csoportokat képviselő civil szervezetekkel, a munkaügyi központtal, a rehabilitációs foglalkoztatókkal szintén elősegíti a saját szervezeti gyakorlat külső kommunikációját. A megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek több mint fele (56%) ápol kapcsolatokat a célcsoporthoz köthető civil szervezetekkel. (Lásd 1. és 7. Jó gyakorlatot!)

Összegzés

A tanulmány során a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatására használható integrált folyamatciklus modell és az mtd Tanácsadó Közösség 2010-es felmérése alapján elemeztük a magyarországi munkáltatói szervezetek tevékenységét a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatban. Az elemzés során megállapítottuk, hogy a teljes vállalati mintához képest a megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató szervezetek az integrált folyamatciklus legtöbb elemét tekintve szignifikánsan jobb teljesítményt mutattak a teljes szervezeti minta átlagához képest. A bemutatott adatokból egyértelműen kiderült, hogy a megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztató szervezetek az esélyegyenlőségi és sokszínűség-menedzsment tekintetében a legtöbb területen szignifikánsan intézményesebb gyakorlatot valósítanak meg a teljes szervezeti minta átlagához képest. Körükben jellemzőbb, hogy rendelkeznek esélyegyenlőségi tervvel, megbízott esélyegyenlőségi referenssel, nagyobb arányban rendelkeznek befogadó szervezeti kultúrával, átlagosan nagyobb a valószínűsége, hogy elkötelezettek a vezetőik az integrált foglalkoztatás mellett, gyakrabban fordul elő, hogy képzést kapnak a HR munkatársak vagy a kollegák, nagyobb arányban akadálymentesek a szervezetek, valószínűbb, hogy alkalmaznak rész- és rugalmas munkaidőt, egészségmegőrző programot, monitorozást, valamint tudatosabbak az eredményeik külső kommunikációjában is. Néhány területen azonban az általános tendencia, miszerint a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek átlagosan jobb esélyegyenlőségi gyakorlatot testesítenek meg, mint a szervezetek átlaga, nem állja meg a helyét. Ezeket a területeket nem rosszabbak az átlagnál, de nem is szignifikánsan jobbak. Az összehasonlítás eredményeképp megállapítottuk, hogy a munkakörök tervezése, átvilágítása, rehabilitációs munkakör felajánlása nem mutatott kiemelkedően jobb eredményt az átlaghoz képest. Szintén nem volt magasabb a távmunkát, az osztott munkakört és a mentoringet alkalmazó szervezetek aránya a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek körében az átlaghoz képest annak ellenére, hogy ezeket a gyakorlatokat kiemelten alkalmasnak tartja a szakirodalom a megváltozott munkaképességű emberek hatékony foglalkoztatására. A relatív teljesítmények után azonban érdemes abszolút értelemben is meg-

vizsgálni, hogy melyek azok a szakaszai az integrált folyamatciklusnak, amelyek területén a legjobb, illetve a legrosszabb teljesítményt nyújtják azok a szervezetek, amelyek megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztatják. Az integrált folyamatciklusból a leggyakrabban előforduló gyakorlatoknak bizonyultak az egészségügyi szűrővizsgálatok végzése (72%), a befogadó kultúra részeként a vezetői elköteleződés (64,7%), az atipikus foglalkoztatási formák közül a részmunkaidő lehetősége (59,8%), valamint a célcsoporthoz tartozó civil szervezetekkel való együttműködés (56,2%). A megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató szervezetek körében közepesen elterjedt gyakorlatnak számít a fizikai akadálymentesítés (48%), a HR munkatársak és vezetők célzott képzése (47,4%), az esélyegyenlőségi terv készítése (42%), a munkatársak, kollegák felkészítése a megváltozott munkaképességű emberekkel való együttműködésre (41,4%), a rugalmas munkaidő lehetőségének biztosítása (40,2%), valamint a toborzás speciális szervezetek segítségével (33%). Viszonylag ritka gyakorlatnak számít a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezeteknél az esélyegyenlőségi referens kinevezése (25%), a munkakör-tervezés (25,8%) és átvilágítás (22,7%), az elért eredmények külső kommunikációja, a pályázatokon való részvétel (22%), a monitorozás (20%), valamint a kommunikációs akadálymentesítés (18,9%). Végezetül, kifejezetten ritka gyakorlatnak számít a mentoring (15,9%), a távmunka (15,2%), a rehabilitációs munkakör felajánlása (12,9%), valamint az osztott munkakör (8,3%).

Ha az eredményeket összevetjük az integrált folyamatciklus szakaszaival, akkor megállapíthatjuk, hogy gyakorlatilag a ciklus egyik eleméről sem állíthatjuk, hogy a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató szervezetek döntő többsége megvalósítja a javasolt intézkedéseket. Csak a legkiemelkedőbb jó gyakorlatot képviselő szervezetek azok, amelyek valóban rendszerszemlélettel integrálták vállalati gyakorlatukba a folyamatciklus összes elemét.

Felhasznált irodalom

- Csányi Zsuzsanna – Mihala Tímea 2013 Megváltozott munkaképességű munkavállalók integrációjának motivációja és gyakorlata nagyvállalatoknál. *Munkaügyi Szemle*, 1.
- Dósa Márton – Hoffmann Janka Enikő 2013 Fogyatékosok foglalkoztatása a nagyvállalatoknál. Motivációk és hozzáállás. *Munkaügyi Szemle*, 1.
- Foglalkozási Rehabilitációs Tudás Tár (FRTT) 2013 *A rehabilitációs hozzájárulás emelésének foglalkoztatási hatásai*. Elérhető: <http://frtt.hu/a-rehabilitacios-hozzajarulas-drasztkus-emelesenek-foglalkoztatasi-hatasai/> Letöltve 2013.03.20.
- KSH 2012 *Megváltozott munkaképességűek a munkaerő-piacon*. Budapest: KSH.
- mtd Tanácsadói Közösség 2011 *Munkahelyi esélyegyenlőség – vállalati felelősségvállalás. II. Esélykonferencia*. A megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásának lehetőségei. Konferencia-kiadvány. Budapest.
- Tardos Katalin 2011 *Esélyegyenlőség és sokszínűség a munkahelyeken*. A munkahelyi esélyegyenlőség és vállalati felelősségvállalás II. országos benchmark felmérésének összefoglaló tanulmányai. Budapest: mtd Tanácsadói Közösség.

Melléklet: Vállalati jó gyakorlatok

a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatására⁸

- 1. Jó gyakorlat:** „Próbáltad már csendben?” – Magyar Telekommal közös rendezvény
Cég neve: Euresst Étteremüzemeltető Kft
Folyamatciklus része: befogadó kultúra kialakítása, külső kommunikáció

A jó gyakorlatok leírása

A Magyar Telekom Infóparkban lévő étteremben valósítottuk meg a programot. Minden egyes

⁸ A jó gyakorlatok az mtd Tanácsadói Közösség II. Esélykonferenciája kapcsán 2011-ben meghirdetett pályázatra érkezett és díjazott pályaművek közül lettek válogatva. Az eredeti leírások megtalálhatóak az mtd Tanácsadói Közösség (2011). „Munkahelyi esélyegyenlőség – vállalati felelősségvállalás. II. Esélykonferencia. A megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásának lehetőségei” konferencia-kiadványban.

vendég kapott egy füldugót, és jelbeszéddel tudták elmutogatni, hogy mit is szeretnének aznap ebédelni. Segítségükre volt több jeltolmács is, aki elmutogatta a kiválasztott ételt a számukra.

Motiváció és célok

A program célja az volt, hogy a társadalom azon része, aki halló, betekintést nyerjen a siketek, hallássérültek világába, milyen nehézségekkel is kell megküzdeniük valójában nap mint nap. Egyfajta szemléletformálást próbáltunk elősegíteni ezzel a programmal, csökkenteni az előítéleteket és előidézni a hátrányos helyzetűek egy kicsit szebb és jobb megítélését.

Eredmények

A program keretében sokan már az elején nehézségekbe ütköztek és az interjúk során is világgossá vált egyes vendégek számára, hogy milyen nehéz is a siketek világa.

Üzleti partnerünk, a Magyar Telekom örömmel fogadta kezdeményezésünket, elismerését fejezte ki, hogy ilyen jelentős számban (50 fő) foglalkoztatunk MM kollégát.

Költségek

Minimális extraköltséggel járt.

Előnyök

Szemléletformálás.

Tanulságok

Több ilyen rendezvényre van igény. Erősíti az együttműködést és kapcsolatot az üzleti partnerrel. Fejleszti a vendégek érzékenységet és elfogadását.

2). **Jó gyakorlat megnevezése:** „A versenyképes és motiváló munkaerő: megváltozott munkaképességű dolgozók az adminisztrációban”

Cég neve: Provident Pénzügyi Zrt.

Folyamatciklus része: átvilágítás, toborzás

A jó gyakorlatok leírása

A projekt keretében célzott módon (eddig) 24 új, megváltozott munkaképességű dolgozó toborzása és alkalmazása történt meg az ügynevezett „képviselői adminisztrátor” irodai munkakörbe. A dolgozókat helyi munkaügyi központokkal partnerségben toboroztuk. A projekt 2010 óta folyik és a pozitív tapasztalatok eredményeképpen folyamatosan bővül. A projektben a Provident minden

fiókirodája részt vesz, ez 15 helyszínt jelent. A HR igazgatóság is megpróbál élen járni jó példával: a területi fiókirodáinkban dolgozó HR adminisztrátoraink mindegyike megváltozott munkaképességű (10 fő), és a Központi Irodában további 3 fő dolgozik a HR Igazgatóságon, szintén adminisztratív munkakörökben.

A megváltozott munkaképességű munkavállalónk zöme krónikus beteg (Crohn betegség, daganatos megbetegedés, vérzékenység, szívbetegség), ahol az esetek jelentős részében esély van a munkaerőpiacra történő tartós visszatérésre is. Utóbbi folyamatot segíti, hogy a munkaidőkeret alkalmazásával biztosítani tudjuk, hogy a gyógykezelésekre és rehabilitációra a dolgozók el tudjanak járni.

2008-tól évente 10 000 Ft értékű üdülési csekkel járulunk hozzá a megváltozott munkaképességű munkatársaink pihenéséhez.

Motiváció és célok

A projekt gyökerei azokra az időkre nyúlnak vissza (2006-tól), amikor a Providentnél egyes vezetők megváltozott munkaképességű dolgozókat szociális, „CSR” megfontolásból, illetve a többi munkavállaló motivációja érdekében kívántak időnkénti munkalehetőséggel segíteni. Ez többnyire civil szervezeteken és munkaközvetítőkön keresztül, eseti jelleggel, nagyobb mennyiségű, mechanikus, képzettséget nem igénylő feladatok ellátására (postázás, pecsételés, csomag összeállítás, stb.) irányult. Lendületet adott az ügynek, hogy időközben a kormányzat az adórendszeren keresztül is terelte a vállalatokat a megváltozott munkaképességű dolgozók alkalmazása felé, ami üzleti érveket is adott a belső kezdeményezők kezébe.

Eredmények

A pozitív hatások mind a megváltozott munkaképességű, mind az egészséges munkatársaknál megfigyelhetők. A megváltozott munkaképességű dolgozók motiváltak, lojálisabbak, nagyra értékelik azt, hogy a Vállalat, sokszor sokévnnyi kényszerű kihagyás után, lehetőséget adott számukra a munka világába való visszatérésre. Az egészséges dolgozóinknál azt tapasztaltuk, hogy toleránsak, elfogadóak, és jobban értékelik egészségüket és a munkakört, amelyet ellátnak.

A felvett megváltozott munkaképességű dolgozók munkaköre a pozitív eredmények folytán átalakult, bővült. A kezdeti pecsételés, sorba rendezés, csomag összekészítés után ma már adatokat

rögzítenek és szupervízió mellett további szakmai részfeladatokat látnak el, ami javítja a szervezeti hatékonyságot.

Talán a megváltozott munkaképességű dolgozók különösen jó motiváltságának és a munkaidőkeret célszerű alkalmazásának tudható be, de paradox módon a megváltozott munkaképességű dolgozók közül még a krónikus betegeknek is általában kevesebb a betegségi távolléte, mint az ép dolgozóké. Ez hosszabb távon azt a hatást fejt ki, hogy az egészséges dolgozók is ritkábban hiányoznak, mert erkölcsi szempontból aggályosnak érzik, hogy a megváltozott munkaképességű kollégáiknál többet legyenek betegszabadságon.

A megváltozott munkaképességű kollégák átlag életkora magasabb, mint az egészséges dolgozóké (50+), ezzel azonban sok élettapasztalat és bölcsesség is jár, ami jótékonyan hat a munkahelyi légkörre. Általában véve az, hogy megváltozott munkaképességű dolgozókat alkalmaz a vállalat, jótékonyan hat a vállalat imázsára a dolgozók körében.

Vállalati szinten a megváltozott munkaképességűek alkalmazása a munkakörök átgondolását, és olyan új munkakörök létrehozását is eredményezte, amelyek hatékonyan támogatják a már meglévő munkaköröket.

Költségek

A kezdeményezés külön anyagi befektetést nem igényelt, sőt, az adószabályok miatt előnyös a vállalatnak. Megjegyzendő azonban, hogy a vállalat több funkcionális területen tesztelte (és folyamatosan teszteli) megváltozott munkaképességű dolgozók alkalmazását, ezek a pilotok nem mindenhol bizonyulnak sikeresnek, azaz kevésbé produktívak a befektetett erőforrásokhoz képest, ami többletköltségként értelmezendő.

Előnyök

A megváltozott munkaképességű dolgozók munkaerő-piaci értékét növeli, hogy újfajta munkatapasztalatokra tesznek szert, ahogy egyre komplexebb feladatokat lehet rájuk bízni.

Tanulságok

A „megváltozott munkaképességű dolgozó” sokrétű fogalom (lehet sérült, fogyatékos, krónikus beteg, ezek kombinációja, különféle típusban és fokozatban). Nem egyszerű összepárosítani a vállalatnál rendelkezésre álló munkakörökkel a munkaerőpiacon elérhető jelentkezőket.

Érdemes számításba venni, hogy a dolgozók munkába állása után egyénekenként különböző lehet az az ütem, ahogyan a rehabilitációjuk és integrációjuk lezajlik, továbbá a részmunkaidőben történő alkalmazásuk miatt a hagyományos próbaidő kerekeit is újra kell értelmezni.

3. Jó gyakorlat megnevezése: Jelnyelvtanfolyam szervezése, siket munkatársak integrálásáért
Cég neve: Jabil Circuit Magyarország Kft.
Folyamatciklus része: Akadálymentesítés

A jó gyakorlat leírása

Jelnyelvtanfolyamot szerveztünk siket munkatársaink közvetlen munkatársainak, trénereknek, és HR munkatársaknak, akik segítik a mindennapi életet a cégen belül. A SINOSZ-szal megállapodtunk, ha legalább 8 dolgozó részt vesz a tanfolyamon, akkor kihelyezik azt a cégünkhöz. A meghirdetett lehetőségre 125-en jelentkeztek, közülük lett kiválasztva az első 15 fős csoport, akik a tanfolyam végén sikeres vizsgát tettek.

Motiváció és célok

A már nálunk dolgozó siket munkatársak beilleszkedésének megkönnyítése, hogy otthonosabban érezzék magukat, valamint vonzóvá tenni a céget, mint potenciális munkahely, továbbra is a siket emberek számára.

Eredmények

A siket munkatársak jobban tudnak kommunikálni a kollégáikkal, főnökeikkel, és a szükséges tréningeken a részvétel komfortosabb, hamarabb elsajátítják a szükséges tudnivalókat. A jelnyelvet megtanuló csapat nagyon lelkes, és nőtt a kollégák közötti együttérzés. A kezdő csoport folytatja haladó szinten a tanfolyamot, és valószínűleg elindul egy újabb kezdő csoport is.

Költségek

A tanfolyam díja, tanfolyami eszközök, tananyagok költsége. A 15 munkatárs munkaidő-kiesése (vagy túlóra-költsége), hetente 4 óra fejenként. A tanterem a cég egyik terme volt, ennek külön költsége nem volt.

Előnyök

Munkavállalók körében felhívtuk a figyelmet, hogy néhány munkatársunk speciális, más segítségre szorul, mint az átlag. Bizonyos érzékenyítést történt ezáltal a szervezetben.

Tanulságok

A munkatársak nagyszámú jelentkezése és lelkesedése bizonyította, hogy jóval befogadóbbak vagyunk, mint azt gondoltuk volna. Felhívtuk a figyelmet a siket és nagyothalló munkatársakra, ezáltal a jelentkezések száma is megnőtt ebből a csoportból.

4. Jó gyakorlat megnevezése: Közös összefogás a Salva Vita Alapítvánnyal

Cég neve: McDonald's Magyarországi Étterem Hálózat Kft.

Folyamatciklus része: Toborzás

A jó gyakorlatok leírása

A Salva Vita Alapítvány és a McDonald's között 2006-ban létrejött kapcsolatnak köszönhetően 2007-ben már 6 fő megváltozott munkaképességű munkavállalónk volt (értelmi sérültek), s számuk folyamatosan emelkedik. Az eredményeink elérésében kulcsfontosságú szerepe volt/van ezen Alapítványnak, hisz a 2007. óta tapasztalt sikerek, kudarcok segítettek bennünket abban, hogy minél felkészültebben vághassunk neki a nagyobb létszám toborzásának/elhelyezésének. Természetesen a 2010. január 1-jén életbe lépő „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 41/A. §” rehabilitációs hozzájárulás fizetéséről szóló passzusa is presszió volt számunkra, hogy minél nagyobb hatékonysággal érjünk el eredményt az 5 %-os megváltozott munkaképességű munkavállalói állomány biztosítása kapcsán. Az ezt megelőző 3 év eseményei tehát számunkra már jó alapot nyújtottak, innentől kezdve a hatékony toborzásra, megfelelő kiválasztásra fókuszáltunk.

Motiváció és célok

Az okok között szerepet játszott a vállalati kultúra diszkriminációellenes politikája, ill. a kíváncsiság, hogy mit adhat hozzá ez a program meglévő értéinkhez. Biztosak voltunk abban, hogy amíg a munkáltatói oldalról kedvezményeket kell és szükséges tenni, addig a másik oldalról (munkavállalói) meglesznek a pozitív hozamai ennek az együttműködésnek.

Eredmények

A cégen belüli empátia-növelő hatása a programnak egyértelműen megmutatkozott. Bizonyosságot nyert, hogy a megváltozott munkaképességű munkavállalók jelenléte éttermeinkben kedvezően

hat a munkahelyi légkörre, jobban odafigyelnek egymásra kollégáink és az „ép” munkavállalókat is jobb teljesítményre ösztönzi, amikor azt látják, hogy egy sérült kolléga milyen maximális odafigyeléssel, megfelelési vágygal végzi tevékenységét. Kimutatható, hogy a sérült munkatársakban nagyobb a bizonyítási vágy, jobban megbecsülik a munkát (hogy kaptak egy lehetőséget, s a munka során nem kell „másnak” érezni magukat), jobban tűrik a monotonitást, kevesebbet hiányoznak, lojálisabbak, jobban betartják a szabályokat (eszükbe sem jut a könnyebb utat választani, ahogy be lettek tanítva, Ők azt a feladatot úgy csinálják) stb.

Költségek

Extra költségeket nem generált a program bevezetése, hisz a betanítás során pl. élvezhettük az Alapítvány által biztosított mentoring segítséget is, így meglévő munkatársainkra sem rótt plusz terheket a lassabb betanulási folyamat. A mentor csak azt követően hagyta magára az ügyfelét, miután 100%-ig megbizonyosodott arról, hogy képes önállóan is ellátni a jövőben a rá bízott feladatokat. Akadálymentesítésre sem kellett költenünk, hisz értelmi sérültekről volt/van szó, így ez sem jelentett extra költséget.

Előnyök

Az előnyök között mindenképpen meg kell említeni a „jobb munkateljesítményt”, s ez az egész munkavállalói állományra nézve megállapítható, hisz a sérült munkatársak igyekezete pozitív példával járt elől számukra is; növelik a csapat empátiáját és toleranciáját, ilyen formában csapatépítő hatásuk van a csoport kultúrájára; kevesebbet hiányoznak, ezáltal is pozitív példát mutatnak ép munkatársaik előtt; lojálisabbak, ezáltal kisebb a fluktuáció. Szervezeti szinten elmondható, hogy jelenlétüknek köszönhetően a cég jobban megkülönbözteti magát versenytársaitól, valamint akár a tehetségek szélesebb köréből is meríthet/építközhet a vállalat, hisz ugyanúgy, mint az épek között, köztük is nagyon sok értékes munkaerő található!

Tanulságok

A program sikeressége meglepő tanulságot szolgálhat, de egyértelműen elmondható, hogy a dolgozók jól érzik magukat, a megváltozott munkaképességű alkalmazottak teljesítményével (olykor) kiemelkedően elégedettek a vezetők, a foglalkoztatásukkal járó nehézségek elhanyagolhatók. Az

elmúlt évek során bizonyított ez a kezdeményezés. Egyértelműen pozitív hatása van a sérült munkatársak jelenlétének a csapatmunkára, munkateljesítményre. A megváltozott munkaképességű dolgozók motiváltsága leginkább a bizonyítási vágyból és az alacsonyabb elvárásaikból gyökereznek. Kihívást jelenthet, hogy nagyobb odafigyelést igényelnek ezen munkavállalóink, bár ezt azért nem problémaként éljük meg. Működésünk megkívánja a rugalmas beoszthatóságot (a több műszakot és a különböző munkaállomásokon való variálható mobilitást értjük alatta), melynek Ők kevésbé képesek megfelelni.

5. Jó gyakorlat megnevezése: Speciális toborzási gyakorlat

Cég neve: Jabil Circuit Magyarország Kft

Folyamatciklus része: Toborzás

A jó gyakorlatok leírása

Megváltozott munkaképességűeket tömörítő szervezetekkel felvettük a kapcsolatot, és a segítségükkel, általában az általuk választott helyen toborzást tartottunk, és felvételi interjúkra is volt lehetőség. Közös kiválasztottunk megfelelő időpontokat, meghirdettük, és a civil szervezetek is, a tagságuk körében. 2010. év elején vezettük be, kezdetben havonta, majd kb. 3 havonta kerül sor ilyen eseményre. A jelöltek száma egy-egy alkalommal 15-50 között mozog, akit fel tudunk venni egy ilyen alkalommal, kb. 6-20 fő.

Motiváció és célok

A megváltozott munkaképességűeknél az volt a tapasztalatunk, hogy nem szívesen jönnek be interjúra, ismeretlen helyre. Úgy gondoltuk, ha a saját, általuk jól ismert környezetben találkozunk velük, akkor kötetlenebb a légkör, nem annyira feszültek, bátrabban felteszik a kérdéseiket, és többen vállalják a munkát.

A célunk az volt, hogy megmutassuk a cégünket, mint lehetőséget, és minél több megváltozott munkaképességű leendő munkatárshoz eljussunk.

Eredmények

Többen jelentkeztek, és önállóan is megkeresnek minket, érdeklődnek a lehetőségekről.

A munkatársaink is bátrabban ajánlják rokonikat, barátait.

Költségek

A helyszínre kitelepülés, általában 2-3 munkatárs munkaideje (5-6 óra/ alkalom). Ez folyamatos költség.

Előnyök

Több megváltozott munkaképességű behozatala, kevesebb rehabilitációs járulék fizetése. (A megtakarításból tervezzük megépíteni az akadálymentesített öltözőt).

Tanulságok

Ha a munkavállaló nem jut el hozzánk, akkor mi még el tudunk jutni hozzájuk.

Jó gyakorlatnak számít, mert a megváltozott munkaképességűek igényeit vettük figyelembe (nem utaznak szívesen, féltek attól, hogy átvágás az ajánlat, stb.), saját környezetükben „biztonságban” érezhették magukat és kötetlen formában válaszokat kaphattak a kérdéseikre.

6. Jó gyakorlat megnevezése: Üzemi szociális munkás alkalmazása a rehabilitációs részlegen

Cég neve: Grundfos Magyarország Kft.

Folyamatciklus része: Beillesztés

A jó gyakorlatok leírása

A Grundfos Magyarország Kft. 2001 óta foglalkoztat megváltozott munkaképességű kollégákat, a részükre kialakított rehabilitációs részlegen, ahol jelenleg 100 fő dolgozik. A vállalat gazdasági eredményeihez, valós értékteremtő tevékenységekkel járulnak hozzá a megváltozott munkaképességű dolgozóink is.

2009-ben csatlakozott a Grundfos Kft., mint foglalkoztató a TÁMOP 2.4.2. B-09/1 „Hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezetek fejlesztése – Befogadó munkahelyi gyakorlatok támogatása” című projekt megvalósításához. Állami, civil és piaci szervezet együttműködésén alapuló komplex, több szolgáltatásból álló szolgáltatási csomagot kellett kidolgozni és megvalósítani, mely új szemléletmódot közvetít és a befogadó munkahely kialakítását, a munkavállaló számára pedig a munkahelyre való bekerülést, a munkahelymegtartást és munkahelyi előmenetelt támogatja. Ezen projekt keretében üzemi szociális munkás munkakör kialakítására is nyertünk bértámogatást, 2010 júniusában kezdődött el a projekt szakmai megvalósítása.

Motiváció és célok

A dán multinacionális vállalati kultúra elengedhetetlen része a fogyatékos/megváltozott munkaképességű kollégák rehabilitációjának támogatása, az integrált foglalkoztatás megvalósítása által.

Felismertük:

- hogy az integrált foglalkoztatás nem csak abból áll, hogy munkát és jövedelmet adunk ezeknek az embereknek, hanem a sikeres rehabilitációjukban is aktívan közre kell működnünk, egyénre szabott szociális és mentálhigiénés segítségnyújtás formájában.
- hogy a rehabilitációs részleg termelési csoportvezetőinek a napi termeléshez kapcsolódó feladataik mellett nem jutott idő az egyénenként eltérő problémák kezelésére.
- hogy a munkahelyi beilleszkedés és a munka közben jelentkező, a beilleszkedést nehezítő „otthoni” problémák begyűrűzése kihatott a munkavégzésre, az elvárt minőségre és teljesítményre.
- hogy ennek a speciális igényű csoportnak az érdekei képviselőkre szorulnak.

A kezdeményezés célja egy olyan szakmai szolgáltatás bevezetése volt a megváltozott munkaképességű kollégák részére, mely által a fent felsorolt problémák megoldásra találhatnak.

Eredmények

Amióta üzemi szociális munkás segíti a rehabilitációs részleg mindennapjait, elégedettebb és kiegyensúlyozottabb dolgozói légkör figyelhető meg, mely nagyon jó hatással van a munkavégzésre. Az emberek érzik, hogy a vállalat nagy hangsúlyt fektet a fogyatékos/másság elfogadására, az ép dolgozók is büszkéek, hogy ennek a kultúrának a részesei lehetnek.

Költségek

Az üzemi szociális munkás bére.

Előnyök

A szociális munka egy olyan új irányát alkalmaztuk, mellyel szeretnénk részt vállalni a napjainkban egyre nagyobb figyelmet kapó Fogyatékos-ügy terén, illetve példát állítani más vállalatok számára. A munkavállalóknál és szervezeti szinten is sokat változott pozitív irányban a fogyatékoság megítélése, a vállalat munkatársai körében is erősödött a szolidaritás, nőtt a tolerancia, empátia-készség is erősödött. Az üzemi szociális munkás alkalmazása által fókuszba kerültek ezen hátrányos helyzetű társadalmi réteg problémái.

Tanulságok

A foglalkozási rehabilitáció terén, egy olyan példaértékű gyakorlatot sikerült megvalósítanunk,

mely pozitív módon hozzájárul a mindennapi társadalmi működéshez és a társadalomfejlődéshez. Magyarországon új kezdeményezésnek számít, hogy multinacionális vállalat szociális munkás segítségét veszi igénybe. Fontos dolognak tartjuk, hogy ennek a hátrányos helyzetű csoportnak az érdekei képviselve legyenek. Kihívásként éltük meg a szociális munka értékeinek és céljainak beillesztését a teljesítményorientált vállalati kultúrába. Nehéz volt összeegyeztetni a termelési elvárásokat, az egyénre szabott rehabilitációs tevékenységgel.

7. Jó gyakorlat megnevezése: Workshop üzletvezetők és konyhafőnökök részére

Cég neve: Eurest Étteremüzemeltető Kft)

Folyamatciklus része: képzés, külső kommunikáció

A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatására bevezetett jó gyakorlatok leírása

A Soteria Alapítvánnyal közös vezetői workshopon közel 60 kolléga vett részt: olyan üzletvezetők és konyhafőnökök, akik MM kollégákkal dolgoznak.

Motiváció és célok

Mivel MM kollégáink az éttermeinkben dolgoznak, így vezetőiket és munkatársaikat is fel kell készíteni az integrációjukra. Sok vezető tanácstalan, miként kommunikáljon a MM kollégákkal.

Eredmények

A vezetőknek és konyhafőnököknek nagyon tetszett ez a fórum, ahol a Sotéria Alapítvány mentorai megválaszolták kérdéseiket, közösen megbeszélték a gyakorlati példákat, a jól bevált gyakorlatokat. A workshop egy szemléletváltó játékkal zárult.

Költségek

Nem járt számottevő extraköltséggel (terembérlés és frissítők).

Előnyök

A vezetők már nem idegenkednek a MM alkalmazásától, jobban mernek kommunikálni. Segítette az elfogadást, megerősítette az üzletvezetőket, akik lehetőséget kaptak a jól bevált gyakorlatok megosztására.

Tanulságok

Több és alaposabb ilyen best practice fórumra van szükség, ahol a vezetők segítséget, javaslatokat kapnak és kibeszélhetik problémáikat.

Szükséges mind a MM kollégák beillesztését külön felügyelni és mentorálni, valamint a MM kollégákat foglalkoztató üzletek vezetőit a MM-kel való bánásmód terén fejleszteni és támogatni.

8. Jó gyakorlat megnevezése: Cégünk Felvételi Irodájában létrehozott Rehabilitációs ügyekért felelős csoportjának aktív tevékenysége a toborzás, interjúztatás, elhelyezés, monitoring kapcsán

Cég neve: McDonald's Magyarországi Étterem Hálózat Kft.

Folyamatciklus része: Mentoring

A jó gyakorlatok leírása

„A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 41/A. §” változásainak megismerését követően – 2009. végén – jött létre a Rehabilitációs ügyekért felelős csoport (2 fő), akik felelősek a hatékony toborzásért, kiválasztásért, a sérült munkatársak elhelyezéséért. Az elhelyezésen túlmenően az utókövetésről sem feledkezhetünk el, hisz folyamatos az informáltság a Rehabilitációs osztályon dolgozók irányába az elhelyezett munkatársak munkabírásával, teljesítményével, esetleges problémáikkal kapcsolatosan.

Motiváció és célok

A célok között elsődleges szerepe volt annak, hogy a rehabilitációs kvótának a vállalat mielőbb megfeleljen. (Kb. 70 – 75 fő sérült munkavállaló integrálása – szakaszosan – éttermeinkbe).

Eredmények

Jelenleg 60 fő megváltozott munkaképességű munkavállalóval dolgozunk együtt, tehát a kitűzött célt ugyan még nem értük el, mégis sikerként könyveljük el az eddig megtett utat.

Költségek

Nem járt terven felüli költségekkel, inkább munkaát szervezéssel.

Előnyök

Előnyként említenénk, hogy cégünk esetében országos hálózatról van szó, mégis egy helyre összpontosult a megváltozott munkaképességűekkel kapcsolatos ügyintézés, illetve a vidéki egységeinkben való sérült munkatársak felvételét is Budapestről koordináltuk, illetve igény és szükség szerint a helyszínre utazva az adott városban folytattuk le az interjút a sérült munkavállalóval. Ehhez első

lépésben megkerestük az adott régióban/városban jelen lévő olyan szervezetet/szervezeteket, akikkel kooperálva együttműködhettünk, s a munkafolyamatok (elvárások) tisztázását követően vártuk, hogy ügyfélkörükből megfelelő jelölteket kutassanak fel számunkra.

Tanulságok

Tanulságul szolgálhat, hogy mivel egy helyen értek össze a projekttel kapcsolatos szálak, így teljesen áttekinthető a program alakulása, ill. viszonylag kevés idő- és energiárfordítással fogantozhatóak a gyors intézkedések. Azért számít jó gyakorlatnak ez a kezdeményezés, mert mindenki előtt egyértelmű, hogy „sérült” emberek ügyében kik az illetékesek, akár a foglalkoztató (étteremvezető), akár a megváltozott munkaképességű munkatárs keresheti az osztályt bármilyen ügyben/kérdésben. Az osztály dolgozói egyfajta mentor szerepét látják el a felvételt nyert sérült munkatárs mellett, hisz mindenkit név (szinte már kórtörténet) szerint ismernek.

Abstract

The paper examines how Hungarian employers shape their policies related to the employment of people with disabilities, furthermore, it investigates the extent to which the diversity and HR policies follow a systematic approach, and finally, the paper presents good practice examples from which other employers can benefit and learn, too.

Bevezetés

Dolgozatom célja egy kulturális antropológiai témájú könyv recenziója és annak vizsgálata, hogy ez a könyv, vagy legalábbis egyes részei hogyan értelmezhetőek a politikai antropológia szemszögéből. A választásom Fiáth Titanilla nem régen megjelent *Börtönkönyv* című kötetére esett.

Több okból is érdemes foglalkozni ezzel a művel. Az egyik, hogy mind külföldön, mind itthon a börtönökkel foglalkozó irodalom nagy része *történelmi-filozófiai* (pl. Michel Foucault: Felügyelet és büntetés) vagy *szociológiai* (pl. Erwing Goffman: *Asylums*), illetve *pszichológiai-kriminológiai* (pl. Boros János: *Börtönpszichológia*) nézőpontú. Az első kettő a büntetés-végrehajtási intézmények történetével, illetve maga a bűn-büntetés és a társadalom viszonyával foglalkozik, az utolsó pedig a fogvatartott és az intézmény kapcsolatát, ezen belül is nagyrészt a személyiség alakulását és az egyén mentális állapotát vizsgálja. 2007-ben megjelent *Fogvatartott gondolatok* című könyv már a szociálpszichológiát és a nyelvészetet mint elemzési módszert használja, azonban az első, börtönvilágot kulturális antropológiai módszerrel elemző könyv Fiáth munkája. Nagy áttérés ez, mivel az eddig megjelent művek mind az étikus nézőpontot képviselik, ezzel ellentétben a *Börtönkönyv* a fogvatartottak saját belső szemszögén keresztül írja le a „totális”¹ intézmények kultúráját.

A másik érdemes szempont az, hogy ez a mű egy elsőkönyves szerző munkája és hasznos lehet minden fiatal antropológus számára, hogy értelmezve olvassa és tanuljon belőle. Igaz, a könyvben szereplő fejezetek nagy része már megjelent tanulmányok átdolgozása, de még így is figyelemreméltó a kötet.

A harmadik pedig egy személyes vélemény, nekem nagyon tetszett a könyv és ajánlom mindenkinek, hogy olvassa el.

---

1 Totális intézménynek nevezünk minden olyan rendszert, melyben a bentlakók egész életét teljes mértékben felügyelik és irányítják.

Szerző és módszere

A szerző magyar, pszichológia és kulturális antropológia szakon végzett. Jelenleg pedig az ELTE Társadalomtudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskolájának hallgatója. 2004 és 2006 között a Baracskai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, 2007 óta Budapesti Fegyház és Börtönben dolgozik börtönpszichológusként, valamint 2011 júniusától a Kalocsai Fegyház és Börtön női fogvatartottjainak is tart egyéni konzultációkat és csoportfoglalkozásokat. Ezen helyszíneken végzett „terepmunkája” adja kutatásai alapját.

Fiáth írásaiban a pszichológia mellett túlsúlyban vannak a kulturális antropológiai módszerek és nézőpontok. Munkája során nap mint nap találkozik fogvatartottakkal, a velük folytatott beszélgetések, az általuk írt anyagok, valamint saját megfigyelései szolgáltatják az elemzéshez szükséges információkat.

Az egész kötet során alapvetően émiikus nézőpontot követ, miszerint a fogvatartottak saját belső szemszögéből vizsgálja az eseményeket, azonban néha „hátralép” és étikus szempontok alapján elemzi a jelenségeket. Ezzel megfelelő egyensúlyt teremt a színes történetek és tudományos megállapítások között.

A szerző nem sorolja be magát egyik nagyobb antropológiai irányzatba se, sőt többféle elméletet felhasznál művében, Foucault hatalom-értelmezéséről, Bourdieu mezzo- és töke-elméletén át Turner liminális állapotáig, azonban a kötet elolvasása után arra következtethetünk, hogy a szimbolikus illetve interpretatív antropológia áll hozzá a legközelebb.

Fejezetek

A könyv 11 fejezetet tartalmaz, melyek egy kivétellel már korábban megjelent tanulmányok átdolgozásai. A következőkben megpróbálom ezeket röviden összefoglalni.

Az első részben a státusz és hatalom kérdéskörét járja végig szerző. Olyan kérdésekre keresi a választ, hogy mik és hogyan határozzák meg illetve befolyásolják egy fogvatartott helyét a börtönhierarchiában. Ebben a problémakörben, mint a könyv

további témáiban is sokkal árnyaltabb képet vázol fel, mint azt képzeltük volna. Az alapvető státuszok (vamzer, köcsög, csicska, menő, jógyerek stb.) alapvetően helyzetfüggő szerepek. A státusz és hatalom erősen szituációfüggő, azonban meg lehet határozni néhány fontos hatalmi dimenziót, melyek a státuszokat alakítják. Ezek a fizikai adottságok, a kapcsolati tőke, az anyagi lehetőségek, valamint a pszichopátia.

A következő fejezet a proxemikáról és a dekorációról szól, vagyis arról, hogy a fogvatartottak hogyan használják és alakítják át életterüket (a cellákat) és ezzel hogyan próbálják a kinti élet illúzióját megteremteni, valamint saját identitásukat erősíteni.

Ezután az idő élményéről ír a szerző, mely során négy időparadoxon segítségével elemzi az elítéltek időérzékelését: 1. Az idő tempója (mikor gyorsul, mikor lassul); 2. Beágyazottság (büntetés ideje és egész életút viszonya); 3. Szimultaneitás („kinti” és „benti” idő); 4. Emlékezet (memória torzítása a börtönökkel kapcsolatban).

A negyedik fejezet a fogvatartottak testével foglalkozik, ezen belül is a testedzéssel, a szteroidhasználattal és a különböző testképzavarokkal. Itt a szerző olyan kérdésekre keresi a választ, hogy miért olyan fontos a test a börtönben, miért alakul ki testedzésfüggőség, valamint hogyan és miért használnak az elítéltek szteroidokat.

Ruházattal foglalkozik a könyv ötödik része. Ebben a részben a rabruha átalakításáról van szó, aminek több oka is van, ezek közül a fontosabbak a presztízsszimbólumként való használat, a nemi identitás kifejezése, valamint az individualizáció erősítése, illetve természetesen a hatalommal való „szembeszegülés”.

A következő fejezet a szexualitás és nemi identitásról szól. A téma fontosságát jelzi, hogy ez az egyik leghosszabban kifejtett rész a könyvben. Olyan jelenségeket vizsgál itt a szerző, mint a férfi és női szerepek, transzszexualitás vagy a homoszexualitás. Ez az egyetlen olyan fejezet, amelyben hosszabban szó esik a női fogvatartottakról is.

Ezután egy rövid tanulmány következik a lovári nyelvről és a cigányságról, amiből kiderül, hogy mikor kivel és hol lehet ezt a nyelvet használni, valamint ennek milyen lehetséges következményei vannak. A könyvnek talán ez a leggyengébb pontja, inkább színesítő, mint tudományos szerepe van.

Az előző fejezetben felvetett cigányság témája a nyolcadik fejezetben kerül megvitatásra, ami az etnicitásról szól. Itt a magyar-cigány dichotómiát

olyan témákon keresztül vizsgálja Fiáth, mint javak felhasználása, higiénia, összetartás, vagy rafináltság. Ezek mellett a cigányságon belüli ellentétekről, valamint az etnikailag színezett hierarchiáról is szó esik.

Fontos része még a börtön világának a pletyka. A kilencedik fejezetben a szerző a pletyka funkcióit (énbemutatás és pozíciószerezés, erkölcsi megítélés és határkijelölés, racionalizálás, vigasz és önnugtatas, időtöltés) és témáit (pénz, hatalom, szex, rendkívüli események) vizsgálja, valamint arra is kitér, hogy miért van egy pletykának több verziója.

A tizedik fejezet egy esettanulmány, amely egy konkrét szappanopera börtönbeli recepciójával foglalkozik. A szerző a szappanopera fogvatartottak általi interpretációját felhasználva olyan kérdésekre keresi a választ, hogy mikor és kiket címkéznek árulónak, hogy a bosszú vagy a megbocsátás-e a „jobb” megoldás, vagy hogy mit gondolnak az elítéltek a szerelemről.

Az utolsó rész az étkezéssel kapcsolatos jelenségeket vizsgálja. Itt olyan kérdések merülnek fel, hogy mikor, miért és hogyan alakítják át a fogvatartottak a „hatalomtól” kapott ételt. Illetve kinek van elég hatalma befolyásolni, ki mit egyen, vagy ki mit csináljon a főzés során.

Politikai antropológiai nézőpont

Mielőtt ebből a szempontból vizsgálnánk a könyvet, először magát a politikai antropológiát kell definiálnunk. Ez nem könnyű feladat, mivel nincs egy mindenki által elfogadott definíció, ezért jómagam sem próbálom feltalálni a spanyolviaszt. A politikai antropológia tárgyát már egy fokkal könnyebb körbehatárolni.

Zentai szerint: „A politikai antropológia két egymással összefüggő fogalom érvényességi területén vizsgálódik: a **politika világában** (formális politikai intézmények, szervezetek, kormányzás elvei, politikai jogok, mozgalmak stb.) és a **hatalom dimenzióiban** (a hatalom működési formái, terei, eszközei, mechanizmusai, technikái, társadalmi hierarchiák stb.).”

A. Gergely inkább a második területet hangsúlyozza: „Ahol politika van, ott erők feszülnek egymásnak, ott rendet szab, aki erősebb, fölébe kerül az alávetetteknek. Ezek pedig elszennvedik a politika nyomását. S ahol egy társadalom egyáltalán egzisztál, ott mindig van, aki uralkodik, aki ezt elviseli, tehát mindig van, aki politikát alakít, s olyan is, aki ezt megszenved. Hatalom, befolyás, a lét valóságos és

szimbolikus korlátozása a témája a politikai antropológiának is. Ahol hatalom van, ott erőforrások elosztása és hierarchiák kialakítása zajlik. A politikát az erőhatások sikere, kiegyezése és konfliktusa, eszközök és eszmék egymásnak feszülése teszi közös társadalmi tulajdonná, s az ebből származó tapasztalatot közösen birtokló emberek teszik vizsgálhatóvá”.

A definíciók után egyértelműnek látszik, hogyha a börtön világról beszélünk, akkor a politikai antropológia megfelelő elemzési szempontokat tud nyújtani. Hiszen a börtön egy totális rendszer, amelyben a büntetés-végrehajtási intézmény és alkalmazottjai teljes hatalmat gyakorolnak a fogvatartottak felett.

Azonban Fiáth bírálja a totális intézmény jelenségét, sőt a könyv tanulsága szerint a fogvatartottak mindent megtesznek, hogy minél több önálló szabad döntést hozzanak, így átéljék a szabadságot, ami a könyv egyik kulcsfogalmává válik. A fejezetekből látszik, hogy a cellák, a ruházat, az étel átalakításával, az idő beosztásával, az egymással fenntartott kapcsolatok folyamatos változtatásával, a kereskedelem meglétével a fogvatartottak viszonylagos szabadságban élnek.

A szerző a börtön, vagyis a fogvatartottak kultúrájára összpontosít, tehát az elítéltek közötti (és nem az elítéltintézmény közötti) kapcsolatokkal foglalkozik, azonban a politikai antropológia itt is használható. Rögtön az első fejezetben a státuszról és hatalomról ír, az elítélthierarchiát vizsgálva. A fogvatartottak világában (mint sok más közösségben) nagyon fontos, hogy ki rendelkezik a hatalommal és azt mire használja. Az egész kötetet keresztül végigkövethetjük a hatalom megjelenési formáit, és azt tapasztaljuk, hogy akinek több hatalma van, az több szabad döntést is tud hozni, tehát több mindent megtehet, azonban erősen védenie is kell ezt a pozícióját.

Számomra szórakoztató érdekesítő és tanulságos olvasmány volt ez a könyv. Remélem később még olvashatok a szerző által írt műveket.

Felhasznált irodalom

- A. Gergely András 1996 *Politikai antropológia*. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.
- Boros János – Csetneky László 2002 *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Fiáth Titanilla 2012 *Börtönkönyv*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Fliegeauf Gergely – Ránkis Sára 2007 *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan, Budapest.
- Foucault, Michel 1990 *Felügyelet és büntetés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Zentai Violetta szerk. 1997 *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest.

A. Gergely András

HETVEN TÉTEL

VARGA LAJOS MÁRTON 70. SZÜLETÉSNAPIJÁHOZ¹

Prózaí Szerzőnek talán nem illetlen jeles üdv-napjára éppen szóvirággal kedveskedni... De mert magam sem vagyok alanyi poéta, inkább fáradozom azon, hogy méltó memoárral tisztelegjek az Élet és Mű közötti parnasszuson kitartó vándorként kutakodó, életút-hosszan alanyi Mások respektálásában serénykedő Alkotónak. Alkotónak, kinek révén talán sokan mások keltek át a nagylászlói „Túlsó Partokra”, s ettől mintha épp a maga váltig megőrzött „révész-léte”, poézis és mimézis közötti tolmács-szerepe lett volna meghatározóbb, nem pedig az ügyeletes művészeti „megmondóember” tónusa...

Két eltérő, kombattáns lényegű alkotói profil sorsalakító szellemisége formálja korszakosan azt a markáns tónusú publicistai személyiséget, aki épp most, napjainkban tölti be hetvenedik születésnapját. Varga Lajos Márton, ki e kettősség aktora és fennen-hordozója is egyúttal, sodró emberi példázattal s méltóképpen rangos presztízzsel töltött katedrán oly éveket, melyek egész diáknemzedéknyi értelmiségiben hagytak feledhetetlen nyomokat, ugyanakkor több évtizedre szólóan alakította a másik, s a maga vitathatatlanágában is korszakos, idézhetőségében is mulékony/mulandó természetű irodalomkritikai produktumát. E két (vagy tán több) élményvilág, azaz határozott intenció a lét kérdéseire választ remélve, egy életút vállalásos karakterében ötvöződik, s válik az Alkotó által megteremtett emléktörődék, diák-módra földidézett tisztelgés, visszafogott pirongással előadott hódolat tárgya mellett egy kegyetlenül-alaposan involvált, elmélyült tudástökére épülő teljesítmény összletévé.

Vallomásos merészség kell ezért ahhoz, hogy textuálisan is hiteles legyen, s ne kelljen kényszeredetten álbölcsnek álcázódnia, de ne is legyen zsenirozóan kisszerű ez az üdvözlés. A hetvenes évhatár már sok ahhoz, hogy szerzői életút-állomásokat keresgéljünk wikipédiás felületeken vagy irodalmi folyóiratokban megmutatkozott lenyomatokban, de szűkítően kevés is arra, hogy példaképpen a hetvenes évek végi, retorikus és sztentori bravúrokkal gazdagított főiskolai óráit idézzük előbbre, s ne az

1 /kivonat egy Festschrift-előhangból, VLM születésnapjára készült hallgatói ajándékkötetből, 2012. szeptember/.

utóbbi évek kritikai reflexióit vagy világképi vitáit. Miközben VLM kitartó évtizedek során meg-megnyitotta zárt művi világok egy-egy kiskapuját és sejdíteni engedte strukturális opciók műremekbe szabott változatait olyan életművekben, mint Sánta Ferencé, Balogh Edgáré, Kiss Benedeké, Csorba Győzőé, Ágh Istváné, Nagy Lászlóé, Határ Győzőé, Utassy Józsefé, Spiróé vagy Csepeli Györgyé, Mészölyé vagy Gion Nándoré, Krasznahorkaié vagy Bálint Tiboré..., addig gondoskodó aggálya kiterjedt olyan lírai világok összefogása felé, amilyen a *Kritika két hangra* (rádió-interjúk, 1994) vagy az *Írók Budapestje* (Népszabadság-interjúk 1993–1996) kötetek, vagy más miliő-meghatározó gyűjteményes szövegválogatások (*Expander*, 2010; *Szívzuhogás*, 1986), esetleg az *Erők és terek* kötet is (2006), ahol a szerkesztői tónus a válogatásban lakozik, nem pedig a felülnézeti képben.

Nem lévén irodalmár, nem kotnyeleskedem szerkesztői, irodalomkritikai-rovatvezetői funkciójának (*Népszava*, 1972–1977) eredményeibe, vagy a nyolcvanas évek közepétől (1986) a Kortárs kritikai rovatvezetésében, majd 1994-től a *Népszabadság* munkatársaként meg a *Rádió* műsorszerkesztőjeként átélt alkotói életútja egyes állomásait körülvevő képbe. Az összegző szakmai és életmű-értékelést szívesen meghagyom másoknak, illőképpen hozzáértőknek s avatottabbaknak – bár fölbecsülte ezt már a hivatalosság meg a szakmai nyilvánosság 1989-ben a József Attila-díjjal, s magával az oeuvre illetően elfogadó elismerésével is! De amit vélhetően aligha fognak mérlegelni a pályatársak, inkább szólnék „korai” oktatói énjéről, egy bár nyilvános, mégis rejtett jelentés-mélységről, melyet talán legmeghatározóbb jelzővel: *vállalásos* mivoltával szeretnék interpretálni.

Kézre eső megoldásként elővehetném az OSZK repertóriumában is számos nagyságrendű interjú-tömegét,² rádiós műsorszerkesztési időszakának szinte könyvtárnyi hanganyagát, irodalmi kerekasztal-beszélgetések, viták, felvezetések és vélemény-harmonizálások tengerében rögzített véleményformálásaikat. De amit mindezek „mennyeségi” egyenlegében is hangsúlyosan ambivalensnek érzékelek, talán ennél már markánsabban mérvadó. Van ugyanis írása-

2 interjú-jegyzék, 110 tétel, OSZK: [http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/\[in=rprs2.in\]/](http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/[in=rprs2.in]/)

iban-interjúiban, e szakmaközéleti és bennfentes tolmács-szerepben egyfajta kérlelhetetlen *feladattudatosság*, mely ugyanakkor az *átélés és empátia* puha kíváncsiságával gazdag. Ez mintha egyenest az olvasói/hallgatói szerepkör lenne, miközben evidenssé teszi, hogy már pusztán a kérdezésben, a ráhagyásban, az összekötő fragmentumok sorjázása közben is szükségképpen jelen van a *szerepvállaló ember*, a morális küzdőfél, a szakmatitkokra vadászó kibic is: a befogadói érdeklődés szolgálata a feladat, nem a kérdezői „jobbantudás”...

Eközben filosz alapiskolázottsága valamiképpen a dolgok helyének, a normarendek elvont törvényének keresésére ösztökélte legkivált. Szinte „strukturalista” egzaktágú közelítései magához a műhöz-alkotóhoz-életúthoz, s mögöttük a kontextuális univerzumhoz kapcsolódnak, jószerivel állandósult értékteret teremtve az egyes oeuvre-ök és alkotói személyiségek köré. Ez az igazsáért öltre menni kész elegancia, s a vele társuló beleérző együttgondolkodás egyfajta száraz eszélyességet kölcsönöz rendre a szerzői narratíváknak, puha paradigmaváltásokkal véve körül az interjúk interakcióinak másik szereplőjét. „A” szereplőt, hisz magamagát jószerivel föl sem tüntetné legszívesebben, ha ugyan el nem rejti is olykor egy-egy vágással, kivonul véleményalkotással a diskurzusban kibontakozó Ént a rádiófelvétel akusztikájából, a kritikai értékrendek objektivitás-köpoenyéből. Ez a vállalt visszazorultság, amely nem(csak) „politikailag korrekt”, hanem dialógusokban is alkuképes megoldás, mélyen megmarad a befogadóban, nem pusztán mint a józan helyzettudat szükségességének hangsúlyozása, hanem a morálisan involvált és felelős közlésmódra okvetlenül jellemző méltányosság, sőt féltő aggályosság megjelenésmódja. S valamiképpen ezt a korrekt, közlésképes, láttatni merész és belátatni bölcs alapviselkedést érzem ki vagy olvasom bele utóbb az Erők és terek kötetbe, továbbá az „interjú-könyvekbe” is. Közölni, ami volt – de csahos politizálástól menten; árnyalt vélemény-együttest tálalni – mint a megfontolások és belátások panorámáját; s véleményezni szolidan, egyértelműen – de harsányságok nélkül... – voltaképpen ezt érzem oly természetű publicistai, literátori, alkotói attitűdnek, mely teljességgel párhuzamos a politikai líra, a nemzeti önérzet, a szerzői életművekben mélyen megbúvó alkotói szuverenitás mindenkori fölfejtésével és felmutatásával – vagyis a későbbi VLM-életmű javával is. Nemcsak ez az „Erőtér”-kötet, de a többi, sok tucatnyi írás, százas nagyságrendű rádiós irodalmi műsorszerkesztés, interjúk, alkotói élet-

utakhoz komponált kritikai értékelések raklapnyi tömege is hordozza ugyanezt a mentális pozíciót...: *átérezni-megérteni, megnevezni, értékelni, és közzétenni ama morális fennköltség kegyelmi állapotában, amelybe nem a kutató pillantása, hanem az erkölcsi világregnd ontológiai státusza kényszeríti az embert.* Úgy vélem, még ha túlegyszerúsítettem képlet lenne is, s Ő maga alighanem elkülönöződne ettől a minősítéstől, merhetném kimondani: Varga Lajos Márton életútja az ELTE magyar-könyvtár szakának elvégzésétől, a szakszervezeti közművelődési munkatársként beilleszkedéstől a filozófia-esztétika főiskolai oktatásán át a szerkesztő-rovatvezető-újságíró-riporter-kritikus életmű kiteljesüléséig és tovább is olyan kulturális misszió, melybe Őt magát is a tudás felelőssége, a megértés kockázata, a közlés alkotói kényszere sodorta. A más sodrásoknak ugyanakkor zordan ellenállt nem egy esetben, tanárként, Népszavásként, rádiósként is – 1983-tól a Magyar Rádió irodalmi osztályának szerkesztője, 1991–93-ban osztályvezetője volt –, de mindig virított kivételes képessége azzal, hogy Mások sodrásainak utat engedett, ha érvényesen és korszakosan szóltak, ezt előcsalogatni pedig fölötte ügyes tehetsége volt-maradt abban, kiénekelje a kérdezett Énjét a rejtőzködésből, s rábírja (nem a kérdezői vízióknak megfelelésre, hanem) az *önfelmutató valomásra*. Ehhez pedig mint „módszertanáról” írja az *Írók Budapestje* kötet bevezetőjében: „csak annyit kérdezni, amennyit feltétlenül muszáj, amennyi még nem beavatkozás”... De aki a kérdés mesteriségét is megtanulta, a rákérdés óvatosságával és a tiszteletadás alázatával együttesen, az jól tudja: már a kérdésben is mindig jelen van a Másik respektálása, a kérdező mibenléte, lénye sugárzása, hitelessége és a megérintés felelőssége ugyancsak.

E felelősség vitatására megannyian érveket szánának, s nem is keveset. Azonban kontrasztképp állítható, hogy a „mindentudás” szakmai gögje és publicista-betegsége nem nyomorgatta VLM-et, ugyanis kínos precizitással ügyelt rá, hogy a legkevésbé merészkedjen olyan kulturális terekbe, ahol nem érezhette magabiztos hangjának jogos érvényességét... Merészség, vagy ami rosszabb, némi „mondani bátor” korlátoltság kellene ahhoz is, ha most valamifajta áttekintő-összegző alleluját próbálnék kreálni a *Hetvenedikre*, olyasvalakinek, kitől a jelzőgazdag és tematikusan is pontosan strukturált „oktatási anyag” úgy vágott fejbe mindenkit egykoron, hogy vagy azonnal elmenekült az esztétikai-irodalmi-művészeti-tudományos közegből, vagy mindmáig elhivatottan hordozza, hálával

őrzi és maga is gyarapítani próbálja az indíttatás motiváló energiáit. Ez a (minimum *megérintettség*, de nem csekély pontosítással inkább) ajándékba kapott vállalásosság köteteiben is érzékletesen jelen van, s szem elől téveszthetetlenül jelzi, mit kaphatott szellemi útravalónak a könyvtárosok-népművelők-pedagógusok megannyi főiskolai évfolyama... – olyan kultúrsokkot, a megfelelnem-tudás kínját és felelős kötelezettségét, mely elidegenítette azokat, akik nyűgösen viselték a kritikai pillantást, amit várni igen, de vágni már kevéssé tudtak volna azután. Sokakra hatott viszont késztetésként a kapható s ígéretes élménytömeg, melynek révén VLM esztétika vagy filozófia óráin zavarba kergetően szembesített a kvázi-tudott, „ismert” világok-művek-attrakciók felmérhetetlen komplexitásával, illetve azzal is, hogy mindezek mégis átfogható-megöllelhető-belátható tárgyasulások voltak, melyek nem félelmes zavarok, hanem eligazodási biztonságot alapjai. S ha egyáltalán volt értelme a levelező tagozatos andragógiának, felnőtt emberek munka melletti pallérozásának – hát épp ez volt, ez lehetett a magyarázatra nem szoruló észszerűsége a vállalt-vallott-tagadott függésnek, mely évfolyamfelelős tanárt vagy virtuális osztályfőnököt legitimálhat egy főiskolán.

Persze, eltérő kulturális terekből elkülönböző befogadói tereket is lehet kreálni, *hivatásgyakorlási* tétellekkel, valamely harmonikus életút garanciájaképpen elkönnyvelt állapotban. Más, kreatív műfajokban, nem kellett talán mindenkor Varga Lajos közvetlen meggyőző hatása, hanem elégnek bizonyult markáns álláspontja, szemüvegének fókusz távolsága, egy kulturális univerzumból fénylő csillagot kiemelő teremtő gesztusa is, hogy mindaz az életút-erősítő adomány, melyet felmutatott, kulturális flow-ként szétterjedjen, megerősödjön, áthasson érzékeny lelkeket, akik majdan viszik tovább, gazdagítják, sokszorozzák a tudhatóságokat. E *kreatív univerzum*, melynek valahol inspiráló kreatora Sokak számára épp Varga Lajos volt, seregnyi diák számára az én optikámon át valamiféle parttalan könnyedségűvé és rombolhatatlan magabiztosságúvá vált köztes világ volt akkoriban, a nyolcvanas évek hajnalán: a tudható világ iránti legmélyebb alázat és hódoló nyitottság attitűdjét kínálta egyik oldalon, s a rettenthetetlen munkabírás, megküzdés, bizonyításkényszer adta elhivatottságát a másikon. A rendteremtés, eligazodás, definiálás pontosságát emitt, s az involvált, megszállott, teremtett iránti révült tisztelet sodrását amott. A vállalásos ember közléskényszerszere,

megváltásparadigmája hatotta át narratíváit, de azzal a tűzfényes óvatossággal, amely a mellékhatások kedvezőtlen voltától visszarettenni hajlamosakat talán még nem sodorja erővel-erőszakkal valamely kulturális kiszolgáltatottságba, csupán elringatja a mérlegelés-gondolkodás-megfontolás lapályos tófelszínén. Pedig, talán e sok *áttételes hatásnál, mélyre elültetett bizonyosságnál, hódoló érdeklődésnél, alázatos ismeretvágnál nem is igen volna lehetséges nagyobb ajándék*, melyet diák tanárától, kolléga kortársától, olvasó szerzőjétől kaphat. A *normaértékű elvárásrend*, ez a „lényeglátó-esztétika”-mentes miliő (persze) könnyedén kitermelte a korszakos értelmiségi szereptudattal és ehhez méltó, vállalni merész érzékenységgel élés körülményeit – s csak azokban is maradt meg tovább, akiknek ez sikerült.

Ezt a „vállalásos”-t immár vagy harmadszor körmölöm ide..., kissé modorosnak is tetszhet, ahogyan számomra is kérdéses volt szinte már az első főiskolai órán, mit akar ez jelenteni Varga Lajos szótárában. De mert tán Nagy László, Pilinszky, Utassy, Spiró, Poszler, Határ Győző, Mészöly, Csalog, Gion és szinte profetikus sorsú mások minőségjelzőjeként használta, megmaradt bennem a sorsválasztás e kegyetlen és önemésztő verziója olyan jelzőtartományban, melynek ma már – talán mosolyognivalóan esztétikátlanul, de annál személyesebben – épp Varga Lajos lett egyik méltó példázata számomra. Kihívó sorsparadigma, neki-buzdulás és beteljesítés, mersz és áthatás, a „...*Ki viszi át...?*” kérdésre adott szuverén válasz személyesítőddött meg Benne, látatva és átéléshez előkészítve azt, hogy a téreörök zúzós iramában miként feszül a méltó megmaradás kényszerszere a környező, fals és korlátolt kultúrterek ellen...

Nos, épp ez emlék intenzitásától, a silány és méltatlan kor vagy környezet ellenében megfogant válasz morális méltóságától és normateremtő eleganciájától maradt meg bennem a szofisztikált és esztétikailag parfümált beszédmódra kényes Varga Lajos oktatói és közbeszélői attitűdje. Legegyszerűbben úgy fogalmaznám: nemcsak azért emelem be a laudáció körébe a szubjektív impulzusokat, az oktatói személyiség jegyeit, mert azok az *átélhető és tudatosítható korélmény*, a „benne-lét” igénye és akarása, a személyes visszaigazolás és hitelesítés vállalható-vállalendő attitűdje felé vitték hallgatóit-olvasóit. Hanem azért is, mert megérintette, „megszelidítette” interjúalanyait, és mert tudásmagaslata is hitelesítette kérdéseit, s amikor nem kérdezett is, legott választ adott a befogadni kész hallgatójának. *Amit ekképpen Varga Lajos Mártontól*

a pedagógia valóságaként kaptunk, úgyszintén a valóság pedagógiájává, esztétikájává, etikájává lett sokunk számára, a benne-lét élményével és terével, a tudni érdemes tudások erejével. S ez az, amit az irodalmi riportkötetek mellett több költészeti dokumentumtárban is felmutat: a szubjektívát a közösben, a különöset az univerzálisban, a személyest és esendőtt a társasban ragadta meg. Úgy érzem, ez jogosít föl, vagy legalább biztat arra: szerkesztői Én-jét tegyem főszereplővé, rendezői szándékát az alkotás kontrolljának megtartójává, s a morális megtartó erőt maga az alkotói oeuvre vezérfonalává. Lételméleti lelkiismeret, kultúrakutatási aprólékosság, ontológiai státuszbiztonság formálta esztétikáját, retorikai szabatosság keretezte mondanivalóját, s a tévedés jogának fenntartásával tetézte üzenetközléseit.

Ez a sok „múltidő” itt nem nekrológ jele..., hanem épp a permanens változandóság elismerésére fókuszált hajlandóság komolyanvétele. Olyan

közgondolkodóé, kinek nem órája van a folyamatokhoz, hanem ideje van a megértéshez, belátás-képesség alázatosságához, a műegész és a befogadó viszonyának, kötelezettségeinek mérlegeléséhez.

A megmunkált tudás elvitathatatlan tőkéje, az értelem kinyilvánításának kötelezettsége, s a kritikai pillantás szikrázó tisztasága az, ami Lajost vállalásosan példázatosá tette számunkra, s teszi folytonosan is, tudásterek és elszánt erők kísértésével, eredményeivel és próbatételeivel. Tanító ereje olyan kulturális teret nyitott, melybe a bebocsátás méltóságával bárki beléphetett – ha a maga miszsióját felfogta, vállalta és teljesítette is. Köszönnet érte NEKI, ezt a leckét (talán) megtanultuk, s nem egyszerűen csak átlapoztuk! Próbára tett avval, hogy önnön mércénk alapjait konstruálta meg készítéseivel...

Isten éltesse 70. születésnapján...!

SZERZŐINK

A.Gergely András (Budapest, 1952): az MTA TK PTI tudományos főmunkatársa, a PTE BTK, az ELTE Társadalomtudományi Kar és a Zsigmond Király Főiskola oktatója, kutatásai az etnoregionális problémákról, a politikai antropológia és a városantropológia nézőpontjának alkalmazásával a kortárs kisebbségkutatások témakörében formálódnak.

Gergely Katalin Andrea (Budapest, 1983): az ELTE-n végzett tanító, majd neveléstudományi mester szakon. Jelenleg az ELTE-PPK-n, a gyógy-pedagógiai modul doktorandusza. Kutatási témája a diszlexiás felnőttek pályaképe, továbbtanulási és munkavállalási lehetőségei korunk társadalmában. Jelenlegi munkahelye a Magyar Táncművészeti Főiskola.

Kállai György (Győr, 1989): 2011 februárjában diplomázott a Zsigmond Király Főiskola Szociológia alapszakán. 2011. áprilisától – 2012. szeptemberéig a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatánál dolgozott a Pártfogó felügyeleti módszertani osztályon, majd 2012. szeptemberétől az Eötvös Lóránd Tudományegyetem kriminológia szakos hallgatója lett. Érdeklődési köre a gyermekvédelem, a fogyatékosok helyzete, a bűnügyi mediáció, valamint általánosságban a perifériára került csoportok társadalmi (re)integrációja.

Kiszely Tibor (Gyomaendrőd, 1988): a DE BTK-n végezett szociológia alapszakot, jelenleg az ELTE TÁTK kulturális antropológia mesterszak hallgatója.

Komlós Péter (Budapest, 1968): jelenleg a Zsigmond Király Főiskola végzős politológia szakos hallgatója. Korábban négy évig az USAID-nál (US Agency for International Development) és öt évig az OSI (Open Society Institute) keretein belül dolgozott. Műszaki területről érkezett a társadalomtudományok mezejére.

Kraiciné Szokoly Mária (Vác, 1945): biológia, filozófia, népművelés szakon végzett az ELTÉ-n, az egyetemi doktori fokozatot biológiából, a PhD fokozatot pedig neveléstudományból szerezte. Több mint 30 éve dolgozik a felsőoktatásban, az ELTE PPK Andragógia Tanszék oktatója, több szak alapítója és

indítója, pedagógiai és felnőttképzési szakértő. Kutatási területe a pedagógus-andragógus szerepek és kompetenciák változása, a felnőttképzés módszertani megújítása, valamint a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok kulturális eszközökkel történő segítése. Néhány éve bekapcsolódott a fenntartható fejlődésre irányuló kutatások pedagógiai vonulatába. 2010 óta a Magyar Pedagógiai Társaság alelnöke, tagja az MTA Pedagógiai Bizottság Andragógiai Albizottságának, valamint a Kultúra és Közösség c. folyóirat szerkesztőbizottságának.

Laki Ildikó (Pincehely, 1973): szociológus, művelődési- és felnőttképzési menedzser. Kutatási területe a fogyatékosokkal élő emberek társadalmi integrációja, annak lehetőségei és esélyei hazai és nemzetközi szinten, különös tekintettel az oktatásra és a munkaerőpiacra. A kutató az MTA TK Szociológiai Intézetének munkatársa és a SZTE JGYPK oktatója.

Lakos Renáta (Budapest, 1981): a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége által 2012-ben indított jelnyelvi tolmácsolás résztvevője. 2008-ban kommunikáció és művelődésszervező diplomát, 2011-ben neveléstudományi mesterfokozatot szerzett az ELTÉ-n. A „Siketség: Kommunikációs akadály vagy lehetőség az oktatásban?” c. szakdolgozatának egyes részei az év legjobb szakdolgozatai között jelent meg a Tudomány – Felsőfokon c. kiadvány 2011. évi első kötetében. Jelenleg az ELTE Pedagógia és Pszichológia Kar fogyatékosügyi koordinátoraként dolgozik.

Tapolczai Gergely (Budapest, 1975): jogász, országgyűlési képviselő.

Tardos Katalin (Budapest, 1962): több mint húsz éve dolgozik az MTA (Társadalomtudományi Kutatóközpont) Szociológiai Intézetében szociológus kutatóként. A kutatási témái közé tartozik a foglalkozási diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés folyamata, az esélyegyenlőség és sokszínűség menedzsment vállalati gyakorlatai, valamint a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának új tendenciái. Pályafutása során több felsőfokú intézményben oktatott. Jelenleg az IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola főiskolai tanára és a Gazdálkodási és menedzsment szak vezetője.

